

BARÜ

BARTIN ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

JOMELIPS

JOURNAL OF MANAGEMENT ECONOMICS
LITERATURE ISLAMIC AND POLITICAL SCIENCES
YÖNETİM, EKONOMİ, EDEBİYAT, İSLAMİ VE POLİTİK BİLİMLERXGIS

CİLT 10 / SAYI 1 / 2025

BARTIN ÜNİVERSİTESİ LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

**JOMELIPS JOURNAL OF MANAGEMENT ECONOMICS
LITERATURE ISLAMIC AND POLITICAL SCIENCES**

**YÖNETİM, EKONOMİ, EDEBİYAT, İSLAMİ VE POLİTİK
BİLİMLER DERGİSİ**

ISSN: 2547-9512

CİLT:10 SAYI 1 YIL: 2025

Sahibi:

Bartın Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Adına

Rektör Prof. Dr. Ahmet AKKAYA

Editör:

Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Akif PEÇE apece@bartin.edu.tr

Bölüm Editörleri:

Prof. Dr.. Şaban ESEN Bartın Üniversitesi İşletme sabanesen@bartin.edu.tr

Prof. Dr. Mahmut BOZAN Kamu Yönetimi- Uluslararası İlişkiler Bartın Üniversitesi mbozan@bartin.edu.tr

Prof. Dr. Alper AYTEKİN, Bartın Üniversitesi Yönetim Bilişim Sistemleri aytekin@bartin.edu.tr

Doç. Dr. Mustafa HİZMETLİ Bartın Üniversitesi Tarih Bölümü mhizmetli@bartin.edu.tr

Doç. Dr. Said CEYHAN Bartın Üniversitesi İktisat akamaci@bartin.edu.tr

Doç. Dr. Ayhan KARAKAŞ Bartın Üniversitesi İşletme ayhankarakas74@gmail.com

Doç. Dr. Üyesi Haluk ÖNER Bartın Üniversitesi Edebiyat honer@bartin.edu.tr

Yayın Kurulu (Editorial Board)

Prof. Dr. Metin SABAN Bartın Üniversitesi metin.saban@bartin.edu.tr

Prof. Dr. Şaban ESEN Bartın Üniversitesi sabanesen@bartin.edu.tr

Prof. Dr. Mahmut BOZAN Bartın Üniversitesi mbozan@bartin.edu.tr

Prof. Dr. Ayhan KARAKAŞ Bartın Üniversitesi ayhankarakas74@gmail.com

Prof. Dr. Yaşar ÖZ Bartın Üniversitesi yasaroz@bartin.edu.tr

Prof. Dr. Hamza ÇEŞTEPE Bülent Ecevit Üniversitesi hamzac@hotmail.com

Prof. Dr. İbrahim DELİCE Cumhuriyet Üniversitesi delice@cumhuriyet.edu.tr

Prof. Dr. İsmail CERİTLİ Antalya Bilim Üniversitesi ismail.ceritli@antalya.edu.tr

Prof. Dr. Abdulkadir BİLEN Dicle Üniversitesi abilen@gmail.com

Prof. Dr. Kahraman ÇATI Düzce Üniversitesi kahramancati@duzce.edu.tr

Prof. Dr. Mehmet Selami YILDIZ Düzce Üniversitesi selamiyildiz@duzce.edu.tr

Prof. Dr. Mehmet ZELKA Üsküdar Üniversitesi mehmet.zelka@uskudar.edu.tr

Prof. Dr. Said KINGİR Sakarya Üniversitesi saidkingir@hotmail.com

Prof. Dr. Ertuğrul YILDIRIM Bülent Ecevit Üniversitesi ertugruly@beun.edu.tr

Prof. Dr. Yasin BOYLU Gazi Üniversitesi yasinboyly@gmail.com

Prof. Dr. Alper Alper AYTEKİN, Bartın Üniversitesi Yönetim Bilişim Sistemleri aytekin@bartin.edu.tr

Doç. Dr. M. Said CEYHAN Bartın Üniversitesi sceyhan@bartin.edu.tr

Doç. Dr. Ahmet KAMACI Bartın Üniversitesi akamaci@bartin.edu.tr

Doç. Dr. Haluk ÖNER Bartın Üniversitesi honer@bartin.edu.tr

Bilimsel Danışma ve Hakem Kurulu (Advisory and Review Committee)

Prof. Dr. Şaban ESEN, Bartın Üniversitesi, Türkiye
Prof. Dr. Mahmut BOZAN, Bartın Üniversitesi, Türkiye
Prof. Dr. Tayyar ARI, Uludağ Üniversitesi, Türkiye
Prof. Dr. Bülent GÜNŞOY, Anadolu Üniversitesi, Türkiye
Prof. Dr. Ramazan KAPLAN, Ankara Üniversitesi, Türkiye
Prof. Dr. Selahattin Karabınar, İstanbul Üniversitesi, Türkiye
Prof. Dr. M. Lütfullah Karaman, İstanbul Medeniyet Üniversitesi, Türkiye
Prof. Dr. Aydın Topaloğlu, İstanbul Üniversitesi, Türkiye
Prof. Dr. Yasemin Köse, Bülent Ecevit Üniversitesi, Türkiye
Prof. Dr. Orhan BATMAN, Sakarya Üniversitesi, Türkiye
Prof. Dr. İsmail CERİTLİ, Bartın Üniversitesi, Türkiye
Prof. Dr. Alper AYTEKİN, Bartın Üniversitesi, Türkiye
Prof. Dr. Michelangelo Guida, İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi, Türkiye
Prof. Dr. Hamza ÇEŞTEPE, Bülent Ecevit Üniversitesi, Türkiye
Prof. Dr. Şükrü Balcı, Selçuk Üniversitesi, Türkiye
Prof. Dr. Stanislav IVANOV, Varna University of Managment, Bulgaria
Prof. Dr. Halit Keskin, Yıldız Teknik Üniversitesi, Türkiye
Prof. Dr. Kahraman ÇATI, İnönü Üniversitesi, Türkiye
Prof. Dr. Erdiñ Yazıcı, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Türkiye
Prof. Dr. Yakup CİVELEK, Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Türkiye
Prof. Dr. Hacı İbrahim DELİCE, Cumhuriyet Üniversitesi, Türkiye
Prof. Dr. Kashif HUSSAİN, UCSI University, Malaysia
Prof. Dr. Said KINGİR, Sakarya Üniversitesi, Türkiye
Prof. Dr. Mustafa Sakal, Dokuz Eylül Üniversitesi, Türkiye
Prof. Dr. Aziz KUTLAR, Sakarya Üniversitesi, Türkiye
Prof. Dr. Recep TARI Kocaeli Üniversitesi, Türkiye
Prof. Dr. Rahmi YAMAK, Karadeniz Teknik Üniversitesi, Türkiye
Prof. Dr. Mehmet Selami YILDIZ, Düzce Üniversitesi, Türkiye
Prof. Dr. İsmail KÜÇÜKAKSOY, Dumlupınar Üniversitesi, Türkiye
Prof. Dr. Ömer ÇAHA, Mardin Artuklu Üniversitesi, Türkiye
Prof. Dr. Şenol Durgun, İstanbul Gelişim Üniversitesi, Türkiye
Prof. Dr. Ertuğrul YILDIRIM, Bülent Ecevit Üniversitesi, Türkiye
Prof. Dr. Fatih YARDIMCIOĞLU, Sakarya Üniversitesi, Türkiye
Prof. Dr. Ayhan KARAKAŞ, Bartın Üniversitesi, Türkiye

Doç. Dr. M. Said CEYHAN, Bartın Üniversitesi, Türkiye
Doç. Dr. Ömer BAYKAL, Bartın Üniversitesi, Türkiye
Doç. Dr. Mevlüt TATLIYER, Medipol Üniversitesi, Türkiye
Doç. Dr. Hande KÜÇÜKÖNDER, Bartın Üniversitesi, Türkiye
Doç. Dr. Ahmet KAMACI, Bartın Üniversitesi, Türkiye
Doç. Dr. Abdülkadir GÖLCÜ, Selçuk Üniversitesi, Türkiye
Doç. Dr. Erdoğan EKİZ, King Abdulaziz University, Saudi Arabia
Doç. Dr. Ahmet EYİM, Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Türkiye
Doç. Dr. Mahirah KAMALUDİN, Universiti Malaysia Terengganu, Malaysia
Doç. Dr. Mehmet Saim AŞÇI, Medipol Üniversitesi, Türkiye
Doç. Dr. Elif BAYKAL, Medipol Üniversitesi, Türkiye
Doç. Dr. Nuray TÜRKER, Karabük Üniversitesi, Türkiye
Doç. Dr. Oğuzhan BİLGİN, Gazi Üniversitesi, Türkiye
Doç. Dr. Şevki ULAMA, Sakarya Üniversitesi, Türkiye
Doç. Dr. Haluk ÖNER, Bartın Üniversitesi, Türkiye
Doç. Dr. Zainizam ZAKARİYA, Sultan Idris Education University (UPSI), Malaysia
Doç. Dr. Ali ÖZTÜREN, Eastern Mediterranean University, Cyprus
Dr. Öğr. Üyesi Ramazan ARSLAN, Bartın Üniversitesi, Türkiye
Dr. Öğr. Üyesi Osman Bayraktar, İstanbul Ticaret Üniversitesi, Türkiye
Dr. Öğr. Üyesi Enes Bal, Necmettin Erbakan Üniversitesi, Türkiye
Dr. Öğr. Üyesi Yaşar AKÇA, Bartın Üniversitesi, Türkiye
Dr. Öğr. Üyesi Atıf AKGÜN, Ege Üniversitesi, Türkiye
Dr. Öğr. Üyesi Gizem AKCAN, Bartın Üniversitesi, Türkiye
Dr. Öğr. Üyesi. Abdurrahman BABACAN, Medipol Üniversitesi, Türkiye
Dr. Öğr. Üyesi Cüneyd AYDIN, Bartın Üniversitesi, Türkiye
Dr. Öğr. Üyesi Tuna BEŞEN DELİCE, Bartın Üniversitesi, Türkiye
Dr. Öğr. Üyesi Abdulkadir BİLEN, Dicle Üniversitesi, Türkiye
Dr. Öğr. Üyesi Yusuf BİLGİN, Bartın Üniversitesi, Türkiye
Dr. Öğr. Üyesi. İsmail Fatih CEYHAN, Bartın Üniversitesi, Türkiye
Dr. Öğr. Üyesi. Emrah ÇETİN, Bartın Üniversitesi, Türkiye
Dr. Öğr. Üyesi. Marhanum CHE MOHD SALLEH, International Islamic University Malaysia,
Dr. Öğr. Üyesi. Ayşe Gül ÇIVGIN, Bartın Üniversitesi, Türkiye
Dr. Öğr. Üyesi. Kamil COŞTU, Bartın Üniversitesi, Türkiye
Dr. Öğr. Üyesi Muhammet Abdulmecit KARAASLAN, Bartın Üniversitesi, Türkiye

Dr. Öğr. Üyesi Erdoğan KÖYCÜ, Bartın Üniversitesi, Türkiye

Dr. Öğr. Üyesi YUSUF PUSTU Gazi Üniversitesi. Türkiye

Dr. Öğr. Üyesi Uygur Dursun YILDIRIM Gaziantep Üniversitesi, Türkiye

Dr. Öğr. Üyesi Hale ÖZDOĞAÇ ÖZGİT, Cyprus International University, Cyprus

Dr. Öğr. Üyesi Uygur Dursun YILDIRIM Gaziantep Üniversitesi, Türkiye

Yabancı Dil Editörü:

Öğr. Gör. Pınar ÇELEBİ DEMİRARSLAN Bartın Üniversitesi pdemirarslan@bartin.edu.tr

EDİTÖRDEN

Saygıdeğer Akademisyenler,

2016 yılında Bartın Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü bünyesinde yayın hayatına başlayan *Journal of Management, Economics, Literature and Political Science* (JOMELIPS), Lisansüstü Eğitim Enstitüsü bünyesinde yayın faaliyetlerini sürdürmektedir. Dergimizin 18. sayısı ile birlikte 9. yılını geride bırakmanın gururunu taşıırken, bu süreçte katkı sunan tüm yazarlarımıza, hakemlerimize ve desteklerini esirgemeyen akademik personelimize içtenlikle teşekkür ederim.

JOMELIPS, sosyal bilimler alanında akademik standartlara uygun, özgün araştırma makaleleri, derleme makaleler, vaka incelemeleri ve kitap tanıtımlarını yayımlayarak sosyal bilimler literatürüne nitelikli katkılar sağlamayı hedefleyen uluslararası hakemli bir dergidir. Haziran ve Aralık aylarında olmak üzere yılda iki kez elektronik olarak yayımlanan dergimiz, aynı zamanda lisansüstü tezlerden üretilmiş akademik çalışmalara da yer vermektedir. Türkçe ve İngilizce dillerinde yayımlanan makalelerimiz, Google scholar, ve İndeks Copernicus gibi indeksler tarafından taranmakta olup, TR Dizin/Ulakbim kapsamında yer alabilmek için gerekli çalışmalar devam etmektedir.

Dergimize gönderilen çalışmalar, öncelikle biçimsel uygunluk açısından incelenmekte, ardından intihal.net sistemi ile özgünlük taramasına tabi tutulmaktadır. Gerekli şartları sağlayan çalışmalar, ilgili bilim dalındaki hakemlerin değerlendirmesine sunulmaktadır. Çift taraflı kör hakemlik uygulaması çerçevesinde bilimsel tarafsızlıkla değerlendirilen ve düzeltmeler doğrultusunda nihai hali verilen çalışmalar yayımlanmaya hak kazanmaktadır.

JOMELIPS, bilimsel özgünlüğü temel değer kabul ederek akademik dünyaya nitelikli katkılar sunmayı ilke edinmiştir. Bu doğrultuda, dergimize sunulacak her bir çalışmanın, bilimsel birikime yenilikçi ve anlamlı katkılar sağlamasını hedeflemekteyiz.

19. sayımızın hazırlanmasında desteklerini bizden esirgemeyen Bartın Üniversitesi Rektörü Sayın Prof. Dr. Ahmet AKKAYA'ya ve Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Müdürü Sayın Doç. Dr. Zafer CEYLAN'a teşekkürlerimi sunarım.

Dergimizin 20. sayısı için makale kabulü **1 Temmuz 2025** tarihinde başlayacak olup, son gönderim tarihi **1 Aralık 2025** olarak belirlenmiştir. Gönderilecek çalışmaların dergi şablonuna uygun hazırlanması ve ORCID numaralarının eklenmesi büyük önem arz etmektedir.

Özgün ve bilimsel derinliği haiz eserlerle akademik bilgi üretimine katkıda bulunmayı amaçlayan tüm değerli akademisyenleri JOMELIPS'e katkı sunmaya davet ediyorum. Dergimiz, siz değerli bilim insanlarının kıymetli katkılarıyla daha da güçlü bir yayın çizgisine ulaşacaktır.

Saygılarımla,

Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Akif PEÇE

Editör

İÇİNDEKİLER

Antik Yunan’da Kadının Toplumdaki Konumu ve Platon’un Devlet (*Politeia*) Diyalogunda Kadın Tasavvuru

The Position Of Women In Society In Ancient Greece And The Conception Of Women In Plato’s *Politeia* Dialogue

Cam Tavanı Etkileyen Faktörler

Factors Affecting The Glass Ceiling

Özgürlük Teolojisi’nin Öncüsü Gustavo Gutiérrez Ve Metodolojisi

Gustavo Gutiérrez, The Pioneer Of Liberation Theology And His Methodology

Dijital Çağda Yönetim, E-Devlet ve Bilişim Uygulamaları Sonrasında Yerel Yönetimler: Mahalle Muhtarlıkları Üzerine Bir Değerlendirme

Digital Governance İn The Information Age, An Evaluation Of Local Governance After E-Government And İt Applications: A Study On Neighborhood Headmanships

Kobi’lerin Kosgeb’e Yönelik Kurumsal İmaj Algısının Belirli Değişkenler Üzerinden İncelenmesi

Investigation Of The Corporate Image Perception Of Smes Towards Kosgeb Through Specific Variables

Emek Göçünde Devlet Egemenliği: “Brexit” Bağlamında Birleşik Krallık Puanlama Sisteminin Dönüşümü

State Sovereignty On Labour Migration: Tranformation Of United Kingdom’s Points-Based System In The Context Of “Brexit”

The Initial Turkic Raids Into Anatolia, The First Turkic Conquests, And The Factors Facilitating Turkic Conquests

Anadolu’ya İlk Türk Akınları, İlk Türk Fetihleri Ve Türk Fetihlerini Kolaylaştıran Sebepler

Türkiye İktisat Kongresi Ve 1923-1938 Dönemi İktisat Politikaları

Türkiye Economic Congress And Economic Policies Of The 1923-1938 Period

Kamu Sektöründe İsrafın Önlenmesine Yönelik “Bütçe İzleme Ve Akıllı Lojistik Yönetim Sistemi” (Bis-Alys)

“Budget Monitoring And Smart Logistics Management System” (Bis-Alys) To Eliminate Waste In Public Sector

**ANTİK YUNAN'DA KADININ TOPLUMDAKİ KONUMU VE PLATON'UN
DEVLET (*POLITEİA*) DİYALOĞUNDA KADIN TASAVVURU****Doç. Dr. Vahit CELAL**Bartın Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, e-mail: vcelal@bartin.edu.tr,

ORCID: 0000-0002-0545-8382

Dr. Öğr. Üyesi Yunus ABDURAHİMOĞLUBartın Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, e-mail: yunusa@bartin.edu.tr,

ORCID: 0000-0002-3008-5397

Kadriye Özlem TAŞKIRAN*Bartın Üniversitesi Lisansüstü Enstitüsü Öğrencisi, e-mail: ozz_lem@hotmail.com,

ORCID: 0000-0002-4908-5231

Öz

Günümüzün en büyük problemlerinden biri olan cinsiyet eşitsizliğinin tarihsel süreçteki yansımalarına bakmanın ve felsefe alanındaki dönemsel gelişimlerini incelemenin, kadın erkek ayrımının tarihsel sürecine rehberlik edeceği düşünülmektedir. Geçmişten günümüze kadına yüklenen ikinci sınıf muamelenin belki de insanlık tarihinden beri var olageldiği düşünülse de çalışmamızda bilinen felsefe tarihinin başlangıç dönemi esas alınmıştır. Özellikle Antik Yunan döneminde kadınlara davranış kalıpları, kadınlarla ilgili düşünceler incelenmeye çalışılmış ilgili dönem kadınının toplumdaki yeri ve konumundan bahsedilerek bilgi verilmeye çalışılmıştır. Sonrasında ise Platon'un *Politeia* diyalogunun ilgili kısımları esas alınarak kadına bakışı incelenmiştir. Platon'un hocası Sokrates'i sahneye çıkararak yaşadığı dönemde mevcut olan kadına bakış açılarından farklı bir tasavvur ortaya koyduğu görülmektedir. Ayrıca diyaloglarında genel olarak cinsiyetçi yaklaşımlara yer verilmişse de kadına toplumsal statüde daha önce verilmemiş bazı haklardan bahsetmesi makalemizin odak noktasını oluşturmuştur.

*Sorumlu Yazar(Corresponding Author)

Anahtar Kelimeler: Platon, Erkek ve Kadın, Eşitsizlik, Felsefe, Toplum.

THE POSITION OF WOMEN IN SOCIETY IN ANCIENT GREECE AND THE CONCEPTION OF WOMEN IN PLATO’S POLITEIA DIALOGUE

ABSTRACT

It is thought that looking at the reflections of gender inequality, which is one of the biggest problems of our day, in the historical process and examining the periodic developments in the field of philosophy will guide the historical process of the distinction between women and men. Although it is thought that the second-class treatment imposed on women from the past to the present has probably existed since the history of humanity, the beginning of the known history of philosophy is taken as the basis in our study. In particular, the behavior patterns and thoughts about women in the Ancient Greek period were tried to be examined and information was tried to be provided by mentioning the place and position of women in society in the relevant period. Afterwards, Plato's view of women was examined based on the relevant parts of the Politeia dialogue. It is seen that Plato presented a different perspective on women than the perspectives of women in his time by bringing his teacher Socrates to the stage. In addition, although sexist approaches were generally included in his dialogues, the fact that he mentioned some rights that were not given to women in social status before constituted the focus of our article.

Key Words: Plato, Men and Woman, Inequality, Philosophy, Society.

GİRİŞ

Kadın erkek eşitliliğinin tartışıldığı, hatta eşitlikten ziyade kadına yapılan negatif ayrımcılığın önlenmesi ile uğraşıldığı günümüz toplumlarında kadınların geçmişten günümüze bilim, sanat, düşünce ve akademik anlamdaki geri plana atılma sorunlarını ele alma ihtiyacı hissedilmektedir. Toplumun hemen hemen her kesiminde kadının erkekten sonra gelen varlığını değiştirmek, kadınların “insan olma bakımından” erkeklerle eşit seviyede olduğunu belirtmek, bazı alanlarda erkeklerin daha yetenekli bazı alanlarda ise kadınların daha yetenekli olduğunu dile getirmek ve bunu geçmiş zeminlere dayandırmak çalışmamızın amacını oluşturmaktadır.

Bununla birlikte Antik Yunan dönemi filozofları denilince pek çok meşhur erkek filozof sayılabilirken kadın filozof söz konusu olduğunda durum böyle değildir. Günümüzdeki cinsiyet eşitsizliğinin temellerinin insanlık tarihinin başlarına kadar gittiği görülse de düşünce anlamında zirveye ulaşmış devir olan Antik Yunan dönemi incelenerek o günlerde kadının varlığına dair olan etkilerini gözlemlemek hedeflenmektedir.

Günümüzde felsefe alanında sayılan filozoflara baktığımızda neredeyse kadın ismi göremiyor oluşumuz insanlık tarihinden beri kadınların var olma kavgasının aslında bir çeşit göstergesidir. Felsefe alanında yadsınamayacak kadar katkıları olan pek çok kadın filozof olmasına rağmen bu kadınların kimliklerini gizlemek zorunda bırakıldığı; çoğu zaman kocalarının ya da babalarının ismi ile alana katkıda bulunduğu hatta kendilerini erkek gibi tanıtmak durumunda kaldığı anlaşılmaktadır. Sokrates'in (MÖ 399) hocası olarak bilinen Mantinealı Diotima'dan (MÖ 5 yy), Miletli Aspasia'ya (MÖ 428), İskenderiye kütüphanesini ayakta tutmayı başaran ve nitekim o gittiğinde kütüphanenin yıkımı ile sonuçlanmasına neden olacak kadar temsil gücü yüksek olan Hypatia'ya (MS 415) dek pek çok kadın düşünür ne yazık ki felsefe tarihinde kendilerine erkekler kadar yer bulamamıştır veya ihmal edilmiştir.

Felsefe faaliyetinin kurucusu olarak kabul ettiğimiz Platon (MÖ 347) ise diyaloglarında kadın imgesini kendi döneminin yaygın anlayışından farklı ele alan tek düşünür olarak karşımıza çıkmaktadır. Platon'un başyapıtı olarak kabul edilen Devlet (*Politeia*) diyalogunda kadınlara site (*polis*) yönetiminde yer verilmiştir. Hatta erkekler gibi askerlik yapmaları, tabi ki fiziki olarak erkeklerle aynı şekilde olmasa da tabiat özelliklerine göre yerine getireceklerinden söz edilmiştir. Dolayısıyla çalışmada Platon'un kadın hakkındaki görüşleri Antik Yunan toplumunda genel kabul görmüş ana çizgiden farklı olduğu üzerinde durulmuştur.

1. Antik Yunan Döneminde Kadının Toplumdaki Konumu

Antik Yunan döneminde genellikle kadının toplumdaki yeri evde durmak, çocuk yetiştirmek, erkeğin cinsel ihtiyaçlarını gidermek olarak konumlanmıştır. Kadının Modern Dönemde olduğu gibi iş hayatında yer alması düşünülemezken, fikirleri ve düşünceleri ile erkeğin yanında yer alması hayal dahi edilemez durumdaydı. Kadın ister zengin olsun ister fakir, varlık alanı sadece evi ile sınırlıydı. Zengin kadının kölesi olur ancak yine ona ev işlerinde liderlik ederek kendini gösterebilirdi. Kadının sosyal, seçim hakkı yok, özgürlüğü düşünülemezdi. Önce babasına sonra kocasına, onlar yoksa en büyük erkek çocuğuna, o da yok ise en yakın akraba erkeğe bağımlı bir hayatı vardı. Kadının

evlenmeme, çocuk doğurmama gibi karar alması söz konusu dahi değildi. Aristoteles'in (MÖ 322) “Bir babanın mirasçı kızını istediği kişiye evlilik için vermesi mümkündür; eğer bunu yapmadan ölecek olursa varis olarak bıraktığı kişi onu istediği kişiye verir” (Aristoteles, 2018, s. 235) görüşü, dönemin kadına ve kadının yaşamına olan bakışını net biçimde ortaya koymaktadır. Kadının düşünce ve fikir anlamında geri planda oluşu, en temel hakkı olan eş seçimi konusunda dahi söz sahibi olmadığı görülmektedir.

Antik felsefede düalist düşünce biçimi ön planda olduğundan, kadın erkek bu ikili/dikotomi karşıtlıklar üzerinde değerlendiriliyordu. İkili düşünce sisteminin esası; değerli ve değersiz ya da önemli-önemsiz diye ayrılırken, kadın ve erkek ayrımında da kadın hep değersiz ve önemsiz kısımda yer alıyordu. Yani, kadının temsili erkeğin kötü, aşağı ve bayağı tarafıydı. Erkızan bu düşünce biçimine şu sözlerle dikkat çekmektedir:

Bu ikici/düalist düşünce biçimi dünyayı ikiye böler: Bir tarafta değerli ve önemli olan öte tarafta değersiz ve önemsiz olan. Değerli ve önemli olan her şeyin erkek ile özdeşleştirilmesi tarihin hemen her döneminde ve her toplumda egemen olan ataerkil değerler sistemi ile kolayca örtüşürken- bunun çeşitli görünümeler altında hala devam ettiğini unutmamak gerekir- her türlü olumsuzluk, aşağılık, aşağı ve kötü olan kadın ile özdeş kılınır. (Erkızan, 2012, s. 18).

Antik Yunan Felsefesinin önde gelen iki ismi olan Platon ve Aristoteles'in kadın hakkındaki görüşlerinin de Antik Yunan'daki görüşlerden tam anlamıyla bağımsız olması mümkün değildi. Bu kadar baskıya rağmen özellikle Platon'un kadınla ilgili değişim çabalarının, çeşitli beyanları takdir edilecek nitelikte olduğu ifade edilmesi gerekir. Etkisinde bulundukları bu düşünsel mirası kısmen değiştirmiş ve büyük oranda da sistematize ederek kendilerinden sonra gelen filozoflar ve düşünce akımları için sık başvurulacak bir kaynak durumuna gelmiştir (Çağır, 2014, s.18). Yine de bahsedilen iki filozofun pek çok görüşünde kadına yönelik eşitsizlik, arka plana atılma, değersiz gösterme durumları mevcuttu. Çünkü kadına yönelik fazlasıyla etkin bir toplumsal görüş söz konusuydu. Aristoteles'in “... zira erkek hem karısını hem çocuklarını hür kişiler olarak yönetir, ama aynı tarzda değil... Zira doğaya aykırı bir şekilde oluşmamışsa erkek dışıya kıyasla yönetmeye doğa gereği daha yatkındır...” (Aristoteles, s. 187) sözleri ile yönetmenin sadece erkekte olabileceğini, erkek doğasının yönetmeye daha elverişli olduğunu dile getirmiştir. Bir erkeğin kadın ve çocuklarını yönetmesinde hiçbir mahsur görmeyerek dönemin alışlagelmiş yaşantısına uygun görüş sunmuştur.

Kadın konusunda dönemin komedyası yazarı olarak anılan Aristophanes'in (MÖ 386) bir eserinde Lysistrata ve Kleonike adındaki iki kadın arasındaki şu diyalog dikkat çekicidir:

Böyle parlak işleri kadınlardan nasıl beklersin? Akıllı kişilerin işleri bunlar.

Bizim işimiz gücümüz boya sürünmek, takip takıştırmak, sarı fıstan, süslü pabuç edinmek (Aristophanes, 2013, s.317).

Bu sözleri ile Aristophanes kendi döneminin koşullarında kadına olan bakış açısını, kadının toplumdaki yerini, görevlerini yine bir kadın üzerinden vermeye çalışmıştır. Buradaki temsili bir kadın kendini asla entelektüel faaliyetlere layık görmemekte sadece süslenip püslenmeyi kadınlara yakıştırmaktadır. Dolayısıyla entelektüel faaliyetleri erkeklerin icra edecekleri faaliyetlermiş gibi ortaya koymaya çalıştığı görülmektedir.

Hâlbuki aynı dönemde Sokrates'in derslerini dinleme şansı bulan Miletli Aspasia kadınların da erkekler gibi eğitim alabileceğinden bahsederek bir okulun açılması için mücadele ettiği görülmektedir. Çünkü o dönem kadınların eğitimi ancak eğitimli bir babaya ya da kocaya sahip olmakla mümkün olabilmekteydi. Aspasia bir kadın olarak bunu ortadan kaldırmaya çaba göstermiştir. Yine Antik Yunan filozoflarından önemli bir isim olan ancak tarihi kaynaklarda hep göz ardı edilen Hypatia bir başka örnek kadın olarak karşımıza çıkmaktadır. Meşhur İskenderiye Kütüphanesi'ni ayakta tuttuğu söylenen Hypatia maalesef düşünceleri nedeniyle baskı altında kalmış ve yargılanmıştır. "Oysa Hypatia'dan söz eden öğrencileri onu Mısır'ın üzerinde yükselen bir bilgi güneşi olarak tarif ederler"(Erkızan, s. 40).

Hypatia dönemindeki pek çok insanı geride bırakacak kadar akıllı, düşünceleriyle öne çıkan bir kadın olmasına rağmen tarihsel olarak yeterli ilgi ve alakayı hiçbir dönem görememiştir. Hemen hemen hiçbir felsefe veya bilim tarihi kitaplarında yeterince Hypatia'dan söz edilmez veya çok kısa bilgilerle geçiştirilir. Bununla birlikte günümüzde isimleri çok fazla bilinmeyen ancak tarihsel kaynaklar tarandığında nadir de olsa karşımıza çıkan bazı kadın düşünürlerden bahsetmek mümkündür. Bunların bir kısmı kocası ya da babası sayesinde düşüncelerini sunma imkânı bulabilmiş, bazıları ise ünlü düşünürlerin derslerine girebilmek için erkek kılığına girme yolunu denemiştir.

Platon ise dönemin siyasal ve toplumsal baskılarına rağmen kadının konumunu erkeklerle aynı olduğunu belirtmeye çalışmıştır. Hocası Sokrates'in Mantinealı Diotima'dan birçok yönden etkilendiğini Şölen (*Symposion*) diyalogunda sıkça dile getirir. Chanter, Platon'un kadınların da filozof kral ya da yönetici olabileceğini savunarak dönemin yerleşik toplumsal cinsiyet anlayışına

meydan okuduğunu belirtir. Ona göre, bu yaklaşımı sadece belirli bir sınıfa ayrıcalık tanımakla sınırlı bir bakış açısıyla eleştirmek yerine, Platon'un yaşadığı döneme kıyasla kadınları erkeklerle eşit düzeyde siyasi otoriteye layık görmesinin ne denli ileri görüşlü ve cesurca bir tavır olduğunun fark edilmesi gerekir (Chanter, 2019, s. 68). Dolayısıyla Platon'un Devlet (*Politeia*) diyalogunda kadına dair görüşlerinin aydınlatılması günümüz açısından da önem arz etmektedir.

2. Platon'un Devlet (*Politeia*) Diyalogunda Kadına Dair Görüşleri

“Devlet/Siyâsâ/*Politeia*” diyalogunu Platon'un başyapıtı (*magnum opus*) olarak görmek mümkündür. Çünkü diyalogda Platon düşüncesinin en temel meseleleri örneğin adalet/*dikaion* ekseninde “Episteme Tasnifi/Bölünmüş Çizgi Analjisi”, “Mağara Benzetmesi”, “*Paideia*/Eğitim” vd. incelenmektedir. Diyalog on bölümden oluşmaktadır ve adalet (*dikaion*) meselesinin toplum düzeninde hayatî önemi haiz oluşu vurgulanmaktadır. Platon'a göre adalet meselesinin bu kadar hayatî öneme sahip kılan şeyse bir toplumun bir arada (*koinonia*) mutlu bir şekilde yaşayabilmesinin yegâne ‘yeter koşulu’ olmasından ileri gelmesidir. O hâlde diyalogda adaletin (*dikaion*) ne olduğu meselesi bütün ayrıntılarıyla başka bir ifade ile parça-bütün ilişkisi (*susthema*) esasında hem toplumsal cihetten hem de bireysel (*psukhê*) cihetten ortaya konulduğu söylenebilir.

Diyalogun birinci bölümünde gündelik hayat meseleleri konuşulurken konu birden adalet meselesine evrilir. Sonrasında adaletin aslında neye karşılık geldiği üzerine uzunca konuşmalar yapılır. Hazır bulunanlar Sokrates'ten adaletten tam olarak neyin anlaşılması gerektiğini tüm ayrıntılarıyla anlatmasını talep ederler (*Politeia*, 367/e). Bunun üzerine Sokrates bu meselenin öyle kolay olmadığını başka bir ifade ile meşakkatli bir iş olduğunu dile getirir (*Politeia*, 368/d). Böylece diyalogun geri kalan dokuz bölümünde adalet meselesi tüm ayrıntılarıyla ortaya konulur. Bu noktada diyalogda geçen adalet meselesinin tüm ayrıntılarını ele almak makalemizin sınırlarını aşmaktadır ancak çalışmamızın konusu olan Platon'un kadına dair görüşleri incelenirken bazı hususlara değinilmesi meselenin aydınlatılmasında büyük katkı sağlayacaktır.

Bir entelektüel faaliyete indirgen/e/meyen ve *philosophia* faaliyetini ilk defa *logos* esasında öğrenilebilir ve öğretilebilir hale getirenin Platon olduğu kabulünden yola çıkarak, Platon düşüncesinin ana hatları hakkında şunlar söylenebilir: Platon düşüncesinde merkezî unsuru

“*psukhê*”nin¹ oluşturduğunu; başka bir ifade ile *philosophia* faaliyetinin mahalli (*topos*) *psukhê* olduğunun anlaşılması en temel husustur. Bununla birlikte Platon düşüncesinde sonradan kazanılan şahıs (karakter/ kimlik/*persona*) ile hatta Modern zamanlardaki ifadesi ile bilinç/zihin ile *psukhê*’nin birbirine karıştırılmaması gerekmektedir. Çünkü bir hakikat (*alethêia*) araştırması olan *philosophia* faaliyeti *psukhê* itibarıyla icra edilen bir faaliyettir.

Buna göre Platon düşüncesinde bireyselliğin esasını oluşturan *psukhê*’nin “üç ciheti/*pathê*” bulunmaktadır. Bunlar: *Logistikon* (akıl kuvveti), *Thumos* (gadabî/öfke kuvveti) ve *Ephithumai* (şehvî/arzu kuvveti)’dir. Tam da söz konusu cihetlerin kendi aralarında bir ahengin (*harmonia*) meydana gelmesi sonucunda adalet tecelli etmektedir. Dolayısıyla adalet (*dikaion*), *psukhê*’nin erdemi/kemâli (*aretê*) olarak anlaşılması gerekir. Aynı şekilde *psukhê*’de bulunan üç cihetin (*logistikon*, *thumos*, *epithumai*) karşılığı bir toplumdaki (site) şu üç tabakaya karşılık gelmektedir: yönetici kesim, koruyucu (asker) kesim ve üretici kesim (*Politeia* 580/d).

Bir toplum düzeninde tüm tabakaların arasında bir ahengin (*harmonia*) meydana gelmesi sonucunda adalet tecelli edecektir. Adaletin zıddı olan adaletsizlik (*adikaion*) ise diyalogda şu şekilde anlatılır:

Adaletsizlik, ruhun (psukhê) bu üç yerleşimi (stasis) arasında bir tür iç çekişme, kavga, birbirinin işine karışma, kendisine ait olmayan işlere burnunu sokma eğilimi ve ruhun (psukhê) bir parçasının (meros) bütün (holon) üzerinde egemenlik kurmak için yönetici soyun (arkhikou genous) hizmetinde olması gerekirken buna hiç hakkı olmadığı halde ayaklanması olmalı. İşte bu kargaşa ve dağılma ise şehvet düşkünlüğü, korkaklık ve kara cehâlet olarak kısacası kötülüğün toplamıdır.(Politeia 444/b).²

O zaman Platon’a göre adalet (*dikaion*) hem *psukhê* hem de site (*polis*) açısından üç cihetin (*logistikon*(akıl)-*thumos*(öfke)-*epithumai*(arzu)/yönetici/koruyucu/üretici) kendi işini yerine getirmesi ve dolayısıyla kendi aralarında ahengin (*harmonia*) meydana gelmesi, adaletsizlik

¹ *Psukhê*; Arapça ifadesiyle “nefs” anlamına gelmektedir. Türkçede “ruh”, “can”, “gönül”, “kalp” kavramları da *psukhê*’yi karşılayan için kullanılabilir. Şayet “ruh” olarak karşılanması halinde İngilizcedeki “soul” olarak anlaşılmalıdır “*spirite*” olarak değil.

² *Politeia* 444/b’nin çevirisi Oğuz Haşlakoğlu’nun *Politeia Şerhi Mimesis Ekseninde Bir İnceleme* şerhinden alınmıştır.

(*adikaion*) ise kendi işini yerine getirmediği halde başkasının işine karışması sonucu oran yoksunluğu (*ametria*) (Theaitetos-Sophist, 306, 228/b) olarak anlaşılması gerekmektedir.

Bu açıdan bakıldığında Platon düşüncesinde *politeia* ile *philosophia*'nın aynı anlama geldiğini ve iç içe olduğunu söyleyebiliriz. O halde *politeia* toplumsal cihetten *philosophia*; *philosophia* ise bireysel cihetten *politeia* anlamına gelmektedir (Celal, 2024, s. 56). Burada unutulmaması gereken husus hem *philosophia* hem de *politeia* söz konusu olduğunda cinsiyet esasına dayalı bir ayırımın olmaması ve tamamıyla insanın bireyselliğini oluşturan *psukhê*'nin esas alınmasıdır. Dolayısıyla hem kadın hem de erkeğin *psukhê*'yi haiz olmaları dikkate alındığında esas meselenin işte söz konusu olan *psukhê*'nin akort edilmesidir. Böylece *psukhê*'nin düşmüş olduğu *doksa*'dan sahne değiştirerek hakikate (saklı olanın açılması cihetinden *aletheia*'ya) yüzünü çevirmesi *paideia*/eğitim sayesinde gerçekleştiğini, dolayısıyla *philosophia* bu açıdan ele alındığında *paideia*/eğitim anlamına geldiğini ifade edebiliriz (Celal, 2024, s. 504). Kısaca Platon düşüncesinde bütün bir *philosophia*'nın anlamı bundan ibarettir.

Diyaloğun beşinci bölümünde (özellikle 451/b-456/e) kadın ve erkeğin toplumdaki konumu ele alınmaktadır. Platon diyalogda Sokrates'i sahneye çıkararak yani Sokrates'i konuşturarak hakikate (*alethêia*) dayalı bir model (*paradeigma*) olarak mutluluk yurdu tasavvur eder (369/c). Bir sitenin veya kentin mutluluğa ulaşabilmesi için gerekli olan tüm cihetler ve ihtiyaçlar tek tek ele alınır. Başka bir ifade ile yurttaşların temel eğitiminden başlayarak koruyucu veya asker sınıfının yetiştirilmesi, yönetici sınıfın hangi özelliklere sahip olması gerektiği vb. hususlara yer verilir. Söz konusu sitede görev dağılımı veya iş paylaşımı cinsiyet esasına dayandırılmaz ve kadın-erkek ayrımı gözetilmeden yapılır. Dolayısıyla bu hususun Platon'un yaşadığı dönemin tüm tabularının yıkılması anlamına geldiğinin anlaşılması önemlidir (Haşlakoğlu, 2025, 220).

Diyaloğun 451/b-c kısmında kadın konusuna şu şekilde bir giriş yapılır:

SOKRATES: Öyleyse şimdi, aslında daha önce söylemiş olmam gerekeni en baştan ele almak zorundayım. Daha önceki erkekler dramasından sonra, kadınlarınkini de tamamlamak belki de daha iyi olacak; sen de zaten bunu talep ettiğine göre! Gerek yaradılıştan gerekse aldıkları eğitimle, bahsettiğimiz nitelikleri taşıyan yurttaşlarımızın kadın ve çocuk sahibi olmalarına ve onlara nasıl davranmaları gerektiğine dair kurallar, onlarla ilgili daha önce ortaya

*koyduklarımızdan hareketle çıkarılabilir. Konuşmalarımızda, erkekleri bir sürünün bekçi köpekleri olacak biçimde yetiştirmek zorunlu demiştik değil mi?*³

Yukarıdaki paragrafta “köpek benzetmesi” diyalogun 374/e-375/e kısmında erkek muhafızların yetiştirilmesinde bekçi köpeği benzetmesinden yola çıkarak anlatılmıştı. Sıra kadın meselesine gelince tekrar aynı benzetmeden hareketle izah edilebileceği ifade edilir. Buna göre diyalogun 451/d kısmında:

SOKRATES: Kadınları da aynı yaradılışa ve aynı eğitimi görmüş olarak düşünelim... Çoban köpeklerinin dişileri sürüyü erkeler gibi kollayacak mı, avlanacak mı, her işi ortaklaşa yapacak mı, yoksa yalnız eve mi bakacak? Çocuk yapıp büyütmekten başka işe yaramazlarmış gibi, yalnız ev işleriyle uğraşacaklar da sürüyü kollamak yalnız erkeklerle mi düşecek? Her şeyi birlikte yapmalarını isteyeceğiz. Ama kadınların hangi işte zayıf, erkeklerin hangi işte kuvvetli olduklarına bakacağız (Platon, 2007, 451/d).

Paragrafın ilk kısımları aslında Antik Yunan Döneminde kadının toplumdaki yerini tasvir ettiği söylenebilir. Başka bir deyişle kadının toplumdaki yeri eve mahkûm olarak çocuk doğurup yetiştirmek olduğu anlaşılmaktadır. Ancak paragrafın devamında ise Sokrates, yaşadığı dönemin geleneklerine ters düşecek biçimde oluşturmaya çalıştıkları sitede kadına da erkeklerin yetiştirilmesinde nasıl yol izlenecekse “her şeyi birlikte yapmalarını isteyeceğiz” demektedir. Paragrafın sonuna doğru dile getirilen hususu Oğuz Haşlakoğlu şu şekilde açıklamaktadır: Sokrates’in dişi ve erkek köpeklerin aralarındaki farkı fiziksel özelliklerinden dolayı değerlendirmedeğini söylemektedir. Nitekim köpeklerin yaşantısına bakıldığında dişilerin doğurma ve bakma görevleri onların erkeklerin yaptığı görevleri yapamayacakları anlamına gelmediğini; dişilerin doğurmanın ve bakmanın yanı sıra avlanma dâhil erkek köpeklerin yapabildikleri her şeyi dişi köpeklerin de yapabildiğini söylemek istediğini ifade etmektedir. Burada asıl meselenin cinsiyet farklılığından değil “aynı eğitim ve yetiştirme süreci”ne bağlı olduğuna işaret edildiği görülmektedir. O halde dişi ve erkek arasındaki fark bedensel yetersizlik veya güçsüzlük değildir. Bu benzetmeden yola çıkarak kadının aynı eğitim ve yetiştirme sürecinden geçtiği sürece erkekle aynı ve eşit konumda

³ *Politeia* 451/b-c’nin çevirisi Oğuz Haşlakoğlu’nun *Politeia Şerhi Mimesis Ekseninde Bir İnceleme* şerhinden alınmıştır.

olacağı sonucuna varıldığı ifade edilmektedir. Dolayısıyla Haşlakoğlu Platon'un cinsiyet eşitsizliğinin kaynağının doğa olamayacağını gösterdiğini belirtmektedir (Haşlakoğlu, 2025, s. 224).

Diyaloğun 452/a kısmında mesele şu şekilde ele alınmaya devam edilmektedir:

SOKRATES: Kadınların erkeklerle aynı işleri yapmalarını istersek, onları da erkekler gibi yetiştirmemiz gerek. Erkekleri müzik ve jimnastikle eğitiyorduk. Öyleyse, kadınların da bu iki sanatı edinmelerini, ayrıca savaşçı olmalarını, aynı şartlar içinde yaşamlarını isteyeceğiz. Ama, belki de bu dediklerimiz, geleneklere aykırı düşecek (Platon, 2007, 452/a).

Bu pasajda Sokrates kadının erkeklerle aynı şekilde askerlik yapacağını veya savaşçı olacaklarını dile getirerek buna herhangi bir şekilde fiziksel bir engelin söz konusu olmadığını yineler. *Politeia* diyalogunun esas meselesi adalet (*dikaion*) olduğu düşünüldüğünde herhangi bir toplum düzeninde kadın-erkek ayrıştırmadan üretime ve yönetime katılmaları aslında Sokrates'in adalet anlayışının bir gereği olduğunun anlaşılması önemlidir. Ayrıca alıntının son cümlesi toplum düzenini bu şekilde oluşturulmasının mevcut yapıyla ters düşeceğini de farkında olduğunu göstermektedir. Buna rağmen her şeyi (idam cezasını bile) göze alan Sokrates'in bu duruşu aslında adalet anlayışının yeter koşullarından biri olan cesaret erdeminin (*aretê*) bir tezahürü olduğunu söylemek mümkündür.

Diyaloğun 453/b-c kısmında kadın ve erkeğin yaradılışı itibarıyla farklılığın olup olmadığı konusunda bir konuşmaya yer verilir:

Öyleyse, karşınızdakiler adına şöyle diyeceğiz kendimize: Ey Sokrates, ey Glaukon, başkalarının size karşı çıkmasına hiç gerek yok. Daha sitenizin temellerini attığınız zaman, herkesin kendi yaradılışına uygun tek bir işle uğraşması gerektiğine siz kendiniz karara varmadınız mı? Doğru öyle karara vardık, peki, erkekle kadın arasında yaradılış bakımından büyük fark yok mudur? Olmaz olur mu? O hâlde, her birine yaradılışına uygun ayrı bir iş vermek gerekir. Elbet. Peki, şimdi erkekle kadının, çok farklı yaradılıшта oldukları hâlde, aynı işleri görmeleri gerektiğini söylerken yanılmıyor musunuz, kendinizle çelişkiye düşmüyor musunuz? Buna verilecek cevap bulabilir misin?(Platon, 2007, 453 b-c).

Sokrates bu sorunun çözülmesinin zor olduğunu dile getirerek “Hemen cevap vermek kolay değil tabii” der. Çünkü diyalogun başlangıcında farklı doğalar aynı değil, farklı işler edinmeli denilmiş ve kadın ve erkek doğaları ayırt edilmişti. Ancak şimdi her ikisi her konuda eşit olmalı denilirse, o zaman farklı doğalar aynı işleri yapabilir denilmektedir. Bu durum karşısında Sokrates alaylı bir üslupla “ne yücedir şu karşı sav (*antilogikos*) sanatının gücü!” diyerek aslında eristik sıkıştırmanın bir tür istismarından bahseder ve şu şekilde konuşmasını devam ettirir: (454/a)

Çoğu kendi ifadeleri dışında bu sanatın pençesine düşerek kendilerini bir mesele hakkında karşılıklı söyleşir (dialegesthai) zannederlerken aslında birbirleriyle dalaştıklarını bilmezler; çünkü bir konuda ele alınması gerekli mahiyetleri (eidê) ayırt etmekten yoksun oldukları için eristik sıkıştırmayı (erizô) tercih ederek isim üzerinden karşıtlığa (enantiôsis) dayalı iddialaşp (diôkô), karşılıklı konuşma (dialektos) yerine birbirleri ile didişir (eris) dururlar.

Sonrasında Sokrates usul ile ilgili konuşur ve şu şekilde devam eder: (454/b)

Bizim yaptığımız da farklı tabiatlara aynı uğraşlar verilmemesi ilkesini cüretkâr ve rakibini sıkıştırmaya yönelik bir tavırla isim düzeyinde iddia haline getirmek (onoma diakomên) oldu. Oysa farklı doğalara farklı ve aynı olanlara da aynı uğraşlar atadığımızda, aklımızda ne tür bir doğal farklılık ya da aynılık olduğunu ya da ayırımın ne bakımdan geçerli olduğunu hiç araştırmadık.

Bu paragraftan anlaşılıyor ki, Sokrates kadın ve erkek arasında elbette ki bir farkın olduğunu ancak söz konusu farkın onların bir toplumda eşit olarak katılımlarını engelleyecek herhangi bir durumun olmadığına işaret etmektedir. Kadın ve erkek arasındaki farkın nasıl anlaşılması gerektiğine dair Sokrates ile Glaukon arasındaki konuşma şu şekilde ilerler: (Platon, 454/c-455/a)

SOKRATES: Gülünç olur; çünkü doğal farklılıklarının ya da kendiliklerinin (ton autês) tümü üzerinde durmadık. Bizim göz önünde tuttuğumuz sadece meslek bağlamıydı; örneğin bir kadın ve erkek, hekim yaradılışlı (psukhê) olmaları bakımından aynı tabiata (phûsis) sahiplerdir demiştik; öyle değil mi?

GLAUKON: Evet, kesinlikle.

SOKRATES: Gelgelelim bir erkek hekimle bir erkek marangozunkine gelince - bu durum- farklıdır.

GLAUKON: *Elbette; tümüyle farklı.*

SOKRATES: *Benzer olarak kadın ya da erkek soyuna gelince de hangisi herhangi bir sanatkârlık uğraşısına yatkınsa ona göre ayrı ayrı işler vermek gerekir. Ne var ki aralarındaki fark, sadece kadının çocuk doğurması, erkeğin de döllemesinden ibaret ise bu onların meslekî yatkınlık bakımından farklı oldukları anlamına gelmez. Öyle olunca da muhafızlarımız ve eşleri olan kadınların aynı işleri görebildiklerini düşünmeye devam edebiliriz.*

GLAUKON: *Çok haklısın.*

SOKRATES: *Öyleyse şu bize karşı çıkan muhalifimizi, toplum düzenimize hizmet bakımından kadın ile erkeğin yaradılışının hangi yatkınlıklar ve hizmetler konusunda birbirinden farklı olduğunu bize öğretmeye davet edebiliriz.*

GLAUKON: *Çok doğru.*⁴

Yukarıda yer alan alıntıdan anlaşılıyor ki Sokrates'in kadın ve erkeğin toplumdaki (sitedeki) konumu ile ilgili görüşleri ve bu hususu açık ve net bir şekilde cesurca ortaya koyması o gün itibarıyla sofizmi esas alan iktidarı başka bir deyişle sofistleri ciddi anlamda rahatsız ettiği söylenebilir. Zaten sonrasında gerçekleşen Sokrates'in mahkûmiyeti/idam edilişi bu durumun açık kanıtını oluşturur. Buna rağmen Sokrates uğurunda ölümü göze alarak adalet anlayışından hiçbir şekilde taviz vermemiştir.

Diyalogdan yapılan alıntıya dönecek olursak Sokrates'in erkek ve kadın eşitliği hakkında düşüncelerini ortaya koyarken doğadaki *logos*'u örnek alması dikkat çekicidir. Ayrıca burada dikkat edilmesi gereken diğer bir husus kadın ve erkeğin farklı doğalarını, onların kadın ve erkek ayırt etmeksizin *antropos* (beşer) olarak farklı bireysellikleriyle karıştırılmaması gerektiği bununla birlikte birbirlerinden ayırıştırarak birlikte anlaşılması gerektiğini ifade etmesidir. Altı çizilmesi gereken diğer nokta ise “bireysellik ilkesi” olarak Platon sonrasında anlaşılan veya Modern dönemlerde esas alınan bireysellik ilkesinden farklı olarak yani kişiliği (*persona*, *ego*'yu) değil *psukhê*'nin esas alınmasıdır.

⁴ *Politeia* 454/a-b-c ve 455/a'nın çevirisi Oğuz Haşlakoğlu'nun *Politeia Şerhi Mimesis Ekseninde Bir İnceleme* şerhinden alınmıştır.

Şayet *psukhê*'nin kendisi cinsiyetsizdir. O halde cinsiyet *antropos psukhê*'nin (beşerî nefsin) beden (*soma*) kısmıyla alakalıdır.

Diyaloğun 455/d ve 456/a kısmında ise kadın ve erkek meselesi incelemesi şu şekilde devam eder:

SOKRATES: Öyleyse dostum, kentin yönetimiyle ilgili, kadına yalnızca kadın veya erkeğe yalnızca erkek olduğu için ait olan bir uğraş yoktur; ama çeşitli doğal yetenekler her iki canlı arasında benzer bir biçimde dağıtılır ve kadınlar doğaları gereği her uğraşı, erkekler de her uğraşı paylaşabilir, ancak kadınlar hepsinde erkeklerden daha zayıftır.

GLAUKON: Elbette.

SOKRATES: O halde hepsini erkeklere verip kadınlara hiçbir şey vermeyelim mi?

GLAUKON: Nasıl yapabiliriz?

SOKRATES: Yapamayız; çünkü sanırım, bir kadının tababete uygun olduğunu, diğerinin uygun olmadığını ve birinin doğal olarak müziğe uygun olduğunu, diğerinin uygun olmadığını söyleyeceğiz.

GLAUKON: Elbette.

SOKRATES: Biri beden eğitimi ya da savaş için uygunken, diğeri ne savaşçı ne de beden eğitimi sevdalısı olabilir.

GLAUKON: Sanırım öyle.

SOKRATES: Ya da biri bilge dostu, diğeri bilge düşmanı ve biri celali meşrep, diğeri değil.

GLAUKON: O da.

SOKRATES: Öyleyse muhafız olmaya uygun kadın da var, olmayan da var. Bu aynı zamanda erkek muhafızlarımız için de seçtiğimiz türden bir doğal eğilim değil miydi?

GLAUKON: Kesinlikle öyleydi.

*SOKRATES: O halde, bir kadın ve bir erkek, kenti korumakla ilgili olarak aynı doğaya sahip olabilir; kadının daha zayıf olması ve erkeğin daha güçlü olması dışında.*⁵

Yukarıdaki alıntı dikkatli bir şekilde incelendiğinde sitedeki/toplumdaki tüm işlerin yerine getirilmesinde cinsiyet merkezli ele alınmadığı görülmektedir. Burada önemli olan hususun herhangi bir iş bölümünde bireyin kadın olması veya erkek olmasına göre değil; her ne kadar kadın ve erkeğin doğaları farklı olsalar da iş paylaşımında esas alınacak kıstasın bireyin o işe yatkın olup olmamasıdır. Başka bir deyişle herhangi bir iş veya meslek söz konusu olduğunda ister kadın olsun ister erkek olsun söz konusu o mesleğe/işe yatkınlığının olup olmamasıdır. Örnek olarak iki erkek aynı şekilde marangozluğa yatkın olmayabilir veya iki kadın hekimliğe yatkın olmayabilir. İçlerinden biri hekimliğe yatkınsa diğeri dokuma işlerine yatkın olabilir. Dolayısıyla burada aynı cinsiyete sahip olmalarına rağmen iki kadın farklı yatkınlıklara sahip oldukları ortaya çıkmış olmaktadır.

Sonuç

Kadın ve erkek eşitsizliği sorununun insanoğlunun var olduğu günden beri söz konusu olduğunu söylemek yanlış olmaz. Dolayısıyla köleci bir toplum olan Antik Yunan döneminin de bu durumdan varestesini alamadığını dile getirmek mümkündür. Bununla birlikte eşitsizlik sorunu şu şekilde de ele alınabilir: eşitsizlik cinsiyet bakımından değil de kadın-erkek fark etmeksizin insanlar veya toplumlar arasında bir eşitlikten bahsedilebilir mi? Bu açıdan bakıldığında özellikle günümüzde olup bitenlerden hareketle insanlar arasında bir eşitlikten tam olarak bahsetmek pek mümkün görünmüyor. O halde eşitsizlik sorununun cinsiyete dayalı bir soruna indirgenmemesi gerektiği ortaya çıkmaktadır.

Bununla birlikte makalede incelemiş olduğumuz Platon'un kadın ve erkek ile ilgili *Politeia* diyalogundaki görüşleri yaşamış olduğu dönemin görüşleriyle veya gelenekleri ile pek uyuşmadığını söylemek mümkündür. Nitekim hocası Sokrates'in başına gelenler (mahkûmiyeti/idam edilmesi) Antik Yunan toplumunda yerleşik olan genel kabullere ters düşmesinden kaynaklanmıştı. Dolayısıyla Antik Yunan toplumu o gün itibarıyla hakikatin müşahhas timsali olan Sokrates'i idam etmekle hakikatten mahrum kalmıştı.

⁵ *Politeia* 455/d ve 456/a'nın çevirisi Oğuz Haşlakoğlu'nun *Politeia Şerhi Mimesis Ekseninde Bir İnceleme* şerhinden alınmıştır.

Makalede Platon'un *philosophia*'ya dair görüşlerini diyalog şeklinde bir oyun metni olarak ortaya koyduğu ve hocası Sokrates'i sahneye çıkardığı dile getirilmişti. Bununla Platon yaşamış olduğu kendi döneminin en yaygın sanat formu olan tiyatro sahnesini kullandığı ve adeta seyircilerine olması gerekenleri (hakikatleri) temaşa ettirdiği görülmektedir.

Platon *Politeia* diyalogunda kadın ve erkeğin toplumdaki konumlarının o gün itibarıyla mevcut hallerinin yanında tasavvur ettikleri sitede nasıl olması gerektiğini adalet (*dikaion*) ekseninde ortaya koymuştur. Buna göre Platon'un eşitlik hakkındaki görüşlerinin adaletin 'yeter koşulu' olarak değil de 'gerek koşulu' olarak şekillendiği sonucuna varabiliriz.

Ayrıca belirtilmesi gereken diğer önemli bir husus kadın ve erkeğin bireysellik ilkesi olan *psukhê* bağlamında eşit oldukları, ancak bedensel (*soma*) olarak bir takım farklılıklardan bahsedilebileceği, buna rağmen bu farklılığın bir arada yaşama (*koinonia*) bağlamında aralarında temel bir eşitsizliğe yol açmayacağı görüşünü ortaya koymuş olmasıdır. Daha açık olarak şu şekilde ifade edilebilir: kadın ve erkek *genos* (soy/cins) bakımından ele alındığında birbirlerinden farklı oluşlarıyla *antrôpos psukhê* bakımından bir birey olarak farklı olmaları birbirine karıştırılmaması gerekmektedir.

Diyalogda kadın veya erkek fark etmeksizin toplumda iş bölümü cinsiyet temelinde yapılmadığı görülmektedir. Kadın ve erkeğin hangi işi veya mesleği icra edeceği o kişinin yatkınlığına göre şekilleneceği vurgulanmaktadır. Yüzyıllar önce dile getirilen bu hususların hala yeterince anlaşılamaması çok ciddi olumsuz sonuçlar doğurmuştur. Dolayısıyla hakikat (*alethêia*) bağlamında başta Sokrates'in idam edilmesi olmak üzere sahtekâr (*sophist*) ile hakikate vakıf (*sophos*) arasında yaşanan mücadelede sahtekârın galebe çalması asıl eşitsizliğin ortaya çıkardığını/çıkaracağını söylemek mümkündür.

KAYNAKLAR

- Aristophanes. (2013). *Eşekarıları, Kadınlar Savaşı ve Diğer Oyunlar*. Çev. Sabahattin Eyüboğlu, Azra Erhat, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Aristoteles. (2018). *Politika*. Çev. Özgüç Orhan, İstanbul: Pinhan Yayıncılık.
- Chanter, Tina. (2019). *Toplumsal Cinsiyet*. Ankara: Fol Kitap.
- Çağır, Abdullah. (2014). *Batı Felsefesinde Kadının Yeri*. Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe ve Din Bilimleri Bölümü; Yüksek Lisans Tezi.
- Erkızan, Hatice Nur. (2013). *Aristoteles Yazıları Feminizm ve Aristotelesçi Feminizm Üzerine*. İstanbul: Sentez Yayıncılık.

Platon. (2007). *Devlet*. (Çeviren; Hüseyin Demirhan). Palme Yayıncılık.

Plato. (1966) *Theaitetos-Sophist*. (Trans: H. N. Fowler). Loeb Classical Library, Harvard University Press.

Celal, Vahit. (2024). *Platon Düşüncesine Giriş: Felsefeye Giriş*. Konya: Palet Yayınları.

Celal, Vahit. (2024). Platon'un Eğitim (Paideia) Kavramı Üzerine Bir İnceleme. *Eskiye* 53, 497-512.

Haşlakoğlu, Oğuz. (2025). *Politeia Şerhi Mimêsis Ekseninde Bir İnceleme*. Vakıf Bank Kültür Yayınları.

CAM TAVANI ETKİLEYEN FAKTÖRLER

Doç. Dr. Yaşar AKÇA*

Bartın Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi İşletme Bölümü yakca@bartin.edu.tr,

ORCID ID: 0000-0001-6207-0387

Aynur KARAGÜZEL

Bartın Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü İşletme Ana Bilim Dalı

karaguzel.aynur@gmail.com, ORCID ID: 0009-0008-3065-0502

ÖZ

Beşeri sermayenin doğru kullanımı, işletmelerin rekabet gücüne olumlu yönde tesir etmektedir. Çalışanları ile uyum içindeki işletmelerin hayat seyri, her zaman uzun ömürlü olacaktır. İşletme içinde adalet ve eşitlik algısının hakim olması ve çalışanlara ayrımcılık gözetmeksizin muamele edilmesiyle organizasyonel performans artışı beraberinde gelecektir. Bu çalışmada, kadın işgörenlerin önünde görünmeyen engeller olarak tanımlanan cam tavanın nedenleri ortaya konulmuştur. Cam tavan kavramıyla kadınların istihdamında özellikle dikey doğrultuda kariyer ilerleme fırsatlarının önündeki bariyerlere işaret edilmektedir. Kadın işgücünün kariyer sürecinde ortaya çıkan engel çeşitleri olarak bireysel engeller, örgütsel engeller ve toplumsal engeller söz konusudur. Bu makalenin amacı; işaret edilen faktörleri açıklamak ve cam tavana karşı izlenecek stratejileri ortaya koymaktır. Kadınların cam tavana maruz kaldıklarında aktif bir duruş takınmaları, iletişim ağlarından kopmamaları, sorunun çözümünde mücadele vermeleri, kararlı ve tutarlı hareket etmeleri, yeteneklerini göstermeleri cam tavanı yenmek için yapmaları gerekenler olarak değerlendirilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Cam Tavan, Kadın Çalışanlar, Kariyer Engelleri, Mesleki Ayrımcılık, Engeller

*Sorumlu Yazar(Corresponding Author)

FACTORS AFFECTING THE GLASS CEILING

Abstract

The correct use of human capital directly affects the fighting power of businesses in the competitive market. The life course of a business that is in harmony and integration with its employees is always long-lasting. A prevailing perception of justice and equality within the organization and treating employees without discrimination brings with it an increase in performance and productivity. This study addresses the glass ceiling, which is defined as sets that are placed in front of female employees and are not clearly visible. The glass ceiling is a phenomenon that involves barriers to women's employment and vertical career opportunities. The purpose of this conceptual article is; the aim is to explain the glass ceiling that causes the deterioration of the organizational atmosphere, to emphasize the obstacles to career advancement, including senior management and to provide information that will guide the strategies to be created against the glass ceiling. Additionally, this article; It is thought that it will guide researchers and shed light on other studies to be conducted in the future.

Keywords: Glass Ceiling, Female Employees, Career Barriers, Occupational Discrimination, Obstacles.

GİRİŞ

Çağdaş dünya; artan bilgi ve teknolojik gelişmelere bağılı olarak sürekli değışimlere tanık olmaktadır. İşletmelerin de değışime uyum sağlayabilmesi adına, nitelikli insan kaynağına ihtiyaçları artmaktadır. Yaşanan gelişmelerin gerisinde kalmamak ve rekabet avantajı sağlayabilmek için işletmelerin sahip oldukları kalifiye iş gücünü geliştirmeleri önemli bir konudur. Bu sebeple; hem iş gücünün kalıcı olabilmesi hem de istenen sayıda olabilmesi için çalışanlar arasında ayrımcılık yapılmamalıdır (Civek ve Ulusoy, 2021: 3267). Kariyer yolunda iş gücüne yönelik davranış farklılıkları cam tavan oluşumuna zemin hazırlamaktadır (Cotter, Hermsen, Ovarda ve Vanneman, 2001: 658; Evertson, 2004: 9). Bu kavram; özellikle kadınların üst düzey pozisyonlara yerleşmeleri hususunda, karşılaştıkları engelleri temsil etmektedir (Jackson ve O'Callaghan, 2009: 460). Eşitsizliğin varlığına vurgu yapan cam tavan, var olan potansiyelin tamamının sergilenmesini kısıtlayan bireysel ve örgütsel bariyerlerin varlığına dikkat çekmektedir (Lee, 2002: 697).

1.CAM TAVAN KAVRAMI

Fransız İhtilali'nin getirdiğı özgürlük ve eşitlik; tüm dünyayı saran, hayat felsefesi kabul edilmiştir. Eşitlik ve özgürlüğün olmadığı toplumlarda kadınların ve erkeklerin iş yaşamındaki pozisyonları, bir başka sorun olarak yerini almıştır (Bilim ve Bülez, 2018: 49). Kadınların; dikey yönlü pozisyonlara ulaşmalarında karşılaştıkları zorluklar, cam tavanın çerçevesini çizmektedir (Sabharwal, 2013: 1).

Bireylerin; potansiyel yeteneklerinin farkında olmasına rağmen bu avantajlarını kariyer hayatlarında kullanamayan, engellere takılan, motivasyonlarının kaybolmasına sebep olan eşitsizlikler bulunmaktadır (Batool Mansor, Bashir ve Zainab, 2021: 3). İş hayatında; kadın ve erkek çalışanlar arasındaki eşitsizliklerin adı, cam tavan olarak adlandırılmaktadır (Baxter ve Wright, 2000: 275).

Cam tavan kavramının ilk yorumları 1970’li yıllarda ABD’de yönetim literatüründe yerini almıştır (Civek ve Ulusoy, 2021: 3271; Öztürk ve Bilkay, 2016: 92). Kadınların iş yaşamında; bulundukları kademedan daha üst kademelere çıkmasını önleyen, başarılarının görmezden gelindiği, konumlarının yeterli görülerek ilerlemelerinin engellendiği, açıkça gösterilmese de ön yargıların hüküm sürdüğü davranışlar olarak cam tavana işaret edilmiştir (Derin 2020: 140; Tuncay ve Kaloğlu, 2020: 18). Özellikle kadınların iş yaşamında yükselmeleri oldukça sınırlı olmaktadır. Adeta o noktaya gömülü kalarak dikey hareketliliğin engellendiği görülmektedir (Utma, 2019: 49).

Cam tavana bağlı olarak başarı basamakları engellenmektedir. Bu durum toplumun konuya ilgisine ve bilinçlenmesine bağlı olarak popülerlik kazanmıştır (Jackson ve O’Callaghan, 2009: 460). Özellikle işletmeler, hükümetler, eğitim kurumları ve kâr amacı gütmeyen sivil toplum kuruluşlarında yer alan üst düzey pozisyonlarda kadınların istihdamı engellenmektedir. Cam tavanın bir sonucu olarak kadınların, çalıştıkları kurumlarda bulundukları düzeyin bir üst seviyesine çıkmasını engelleyen şeffaf bariyerler mevcuttur (Baxter ve Wright, 2000: 275). Burda “cam” kavramı “şeffaflık, kırılabilirlik, saydamlık” anlamlarından oluşurken “tavan” kavramı ise “görünmezlik” vurgusunu yaparak “cam tavan” şeklinde biçimlendirilmiştir (Tahtalıoğlu, 2016: 132; Şahin, Dal ve Donuk, 2020: 121).

Bell, McLaughlin ve Sequeira (2002), cam tavanı; işletmelerde kadınların belirli bir statüye erişmelerine engel olan faktörler olarak tanımlarken, Elacqua, Beehr, Hansen ve Webster (2009), bu kavramı; kadınların, üst yönetime yükselebilmelerinin önündeki zorluklar olarak belirtmiştir. Jauhar ve Lau’ya (2018) göre “tavan” kelimesi dikey ilerlemeye izin vermeyen engeller, “cam” terimi ise bu engelin görünmez yüzü olarak değerlendirilmiştir.

Cam tavanın daha açıklayıcı olması bakımından bilim insanları bu kavramı pire deneyi ile somut hale getirmişlerdir (Koç ve Akdemir, 2023: 101). Bu deney kapsamında, pireler, bir cam fanusun içine konulmuştur. Metal zeminin ısıtılmasıyla birlikte pireler zıplamaya başlamıştır. Üstü kapalı fanus nedeniyle pireler, her zıpladıklarında cam fanusa çarparak yere düşmüşlerdir. Zeminin sıcak olmasından kaynaklı olarak zıplayan pireler, her defasında cam tavana çarptıkları için 30 cm’den fazla zıplayamamışlardır. Deneyin ikinci bölümünde, cam tavan kaldırılmıştır. Zeminin sıcaklığından dolayı zıplayan pireler; bir önceki deneyde, her zıplayışlarında tavana çarpmalarından dolayı kendilerini kısıtlayarak 30 cm’ den fazla yukarı zıplamamışlardır. Bu deney, “cam tavan” deneyi olarak adlandırılmıştır (Koç ve Akdemir, 2023: 101; Civek ve Ulusoy, 2021: 3270; Güleç, 2015: 40).

2. İŞ HAYATINDA KADIN

İşletmede kariyer denildiğinde yönetim seviyesinde ilerleme, pozisyon olarak dikey doğrultuda yer alan unvanlar olarak adlandırılmaktadır. Kariyerin gerçekleştirilmesi ile birlikte gelir artışı da sağlanmaktadır. Çalışanlara içinde bulundukları iş atmosferinde adil ve eşit fırsatlar sunulmalıdır.

Cam tavanın olduğu çalışma ortamlarında ise örgütte üst seviyelere tırmanmaya engel teşkil eden faktörler bulunmaktadır (Jauhar ve Lau, 2018: 165). Özellikle kadın çalışanlar erkek çalışanlarla aynı kulvarda rekabet edebilmek için gerekli iş tecrübesinden uzaktır (Lockwood, 2004: 6). Oluşan eşitsizlikler, kadınların; bilgi, beceri ve yeterlilik kazanmasını sınırlamaktadır (Demartini, 2019: 2). Bu nedenle, kadın işgücünün arttırılması sayesinde yoksulluk azalacak ve kadınların güçlendirilmesinde önemli bir adım olacaktır (Khan ve Khan, 2022: 139). Erkek nüfus yoğunluğunun iş hayatında egemen kılınarak kadın iş gücünün geri plana atılması, sosyal ve ekonomik kalkınmaya büyük zarar vermektedir.

Diğer taraftan girişimcilik olgusu kadınların, cam tavanın aşılmasında doğru bir adımdır (Lockwood, 2004: 7). Kadınların sahip olduğu işletmeler istihdamda fayda sağlamaktadır (Demartini, 2018: 9).

3.CAM TAVANI ETKİLEYEN FAKTÖRLER

Kadınların erkekler gibi kariyer basamaklarını tırmanırken örgütsel yapı ve süreçlerde eşit davranılmaması sonucunda, çeşitli engellerle karşılaşmaktadırlar. Eğitimli, kalifiye, işinde yetkinliğe sahip kadın çalışanlar neleri başarabileceklerini bilebilmektedir; fakat cam tavandan oluşan bariyerler onlara engel teşkil etmektedir (Wirth, 2001: 25). Başka bir ifadeyle; cam tavanlar, kariyer gelişiminde kadın işgücünü dezavantaja dönüştürmektedir (Evertson ve Nesbitt, 2004: 9). Bu dezavantajlar; bireysel kaynaklı engellerden, örgütsel ve toplumsal kaynaklı engellerden meydana gelmektedir (Bilim ve Bülez, 2018: 51).

3.1.Bireysel Kaynaklı Engeller

Cam tavan sendromuna neden olan bireysel faktörler 2 grupta ele alınmaktadır. Bunlar; çoklu rol üstlenme, bireysel tercihler ve algılardır.

3.1.1.Çoklu Rol Üstlenme

Çalışan bir kadının, kadın iş gücü rolünün yanında aile hayatından kaynaklı hem eş hem anne gibi birden çok rollere sahip olmasıyla çoklu rol üstlenmektedir (Kobal ve Ay, 2021: 96; Şahin, Dal ve Donuk, 2020: 121). Kadınların aynı anda üstlenmek durumunda kaldıkları bu roller; kendilerinde bir baskı oluşturarak ruhsal ve fiziksel alanda sorunlara yol açabilmektedir (Karcıoğlu ve Leblebici, 2014: 5). Aileye karşı sorumluluk hisseden kadınlar, bu rollerin gereğini yerine getirmek üzere iyi bir eş ve anne olma, çocukların bakımını gerçekleştirme uğruna kariyer fırsatlarından vazgeçebilmektedir (Jauhar ve Lau, 2018: 165). Kadın ve erkek çalışanların ailevi rollerde eşit bir dağılımı yoktur. Kadınların ailevi sorumluluklarının daha önce geldiği yönündeki toplumsal görüş, kadın çalışanların mesleki başarılarının önünde büyük bir engeldir. Bu durumun bir sonucu olarak daha düşük kadın istihdamı, düşük ücretli ya da yarı zamanlı çalışma hayatı şeklinde tezahür

etmektedir (Cesaroni, Pediconi ve Sentuti, 2018: 73). Her ne kadar kadınların öncelikli rolü ailevi rolleri olarak şekillense de, kadın işgücünün aile bakıcılığı rolünden sıyrılmaya ve maddi bağımsızlığını kazanmaya çalışan bir birey olmaya başladığı görülmektedir. Fakat bu durum, yine de erkek meslektaşlarına göre dezavantajlı konumda oldukları gerçeğini değiştirmez (İlyas, 2014: 129).

3.1.2. Bireysel Tercih ve Algılar

Kadınların; kariyer merdivenlerinin üst basamaklarına tırmanmasını etkileyen bir diğer engel ise, kendilerinin bireysel tercih ve algılarıdır (Şahin, Dal ve Donuk; 2020: 121). Annelik ve iyi bir eş olma rollerini kendileri ile bütünleştirerek önceliklerini bu tarzda şekillendirmelerinden kaynaklı, iş seyahatlerine gitmeme ve uzun saatler çalışmama gibi tercihlerde bulunmaktadır (Karcıoğlu ve Leblebici, 2014: 6). Bu durum; kadınların, çalışma hayatında ilerlemesini kendi istekleri doğrultusunda yavaşlattıklarını göstermektedir (Jauhar ve Lau, 2018: 166). Rol ikiliğine sebep olan tercih ve algılar, kadınları aile ve çalışma yaşamı arasında bir seçim yapmaya zorlamaktadır. Ailenin onlar için öncelikli olması, uzun çalışma saatlerini kabul etmemelerine sebebiyet vermektedir (İlyas, 2014: 129). Aileye duyulan sorumluluk, kadınların çalışma yaşamının getirdiği şartları kabul edip etmemelerinde büyük rol oynamaktadır. İş ve özel hayatın birbiri ile bağlantılı olması, kadın çalışanların aile ve iş yükümlülükleri arasında sıkışmasına neden olmaktadır. Böylece; bazı kadınlar, çocukları büyüyene kadar çalışma hayatını erteleyebilmektedir (Kolade ve Kehinde, 2013: 82). Bu sebeple; aile hayatının kariyer fırsatlarını engellemesi, kadınlara yönelik bir cam tavan algısına işaret etmektedir (Tahtalıoğlu, 2016: 149).

3.2. Örgütsel Kaynaklı Engeller

Cam tavan sendromuna neden olan örgütsel faktörler 3 grup altında toplanır. Bu faktörler; örgüt kültürü, örgüt politikaları ve informal (resmi olmayan) iletişim ağlarına katılamamaktır.

3.2.1. Örgüt Kültürü

Örgüt kültürü, çalışan davranışlarını biçimlendiren değer ve normlardan meydana gelmektedir (Sung, 2022: 47). Bazı örgüt kültürleri, kadınların kariyerlerinde engel olarak görülebilmektedir (Lockwood, 2004: 3). Bu durum; erkekleri üst seviyelerde konumlandıran örgüt kültürlerinden kaynaklanmaktadır (Longo ve Strachley, 2008: 88). Kadın ve erkek çalışanların eşit koşullarda ele alınmaması, erkeklerin güçlü kadınların ise güçsüz olduğuna dair algı, örgüt kültüründe olumsuz bir durumdur (Civek ve Ulusoy, 2021: 3272). Hiyerarşi sisteminin üst basamaklarında yer alan yöneticilerin çoğunlukla erkeklerden oluşması dolayısıyla kadın çalışanlara yönelik ön yargılı tutum sergilenmesi, bu cam tavanın oluşmasına zemin hazırlamaktadır (Vianen ve Fischer, 2002: 316).

3.2.2. Örgüt Politikaları

Örgüt içinde işgörenlerin yolunu bulmasını sağlayan, rehberlik yapma özelliği taşıyan, benimsenmiş ilkelerden oluşan uygulamalar örgüt politikaları olarak adlandırılmaktadır (Yıldız, Alhas, Sakal ve Yıldız, 2016: 1129; Koba, 2021: 28). Kadınların kariyer alanında ilerlemelerine mani olabilen, işe alımlarda olumsuz durumlara sebebiyet verebilen uygulamaların kaynağı ise örgüt politikalarıyla bağlantılıdır (Civek ve Ulusoy, 2021: 3272). Toplumda yer edinmiş önyargılar; kadın adayların erkek

adaylara göre, i e başvurma ve alım süreçlerinde farklı değerlendirilmeye yol açabilmektedir (Karcio lu ve Leblebici, 2014: 6). I e alım süreci gerçekleşip göreve ba layan kadın işgörenler açısından, performans değerlendirme ve ücret politikaları hususlarında da aleyhe dönüşen eşitsizlikler oluşabilmektedir (Kobal ve Ay, 2021: 96). Bu tarz uygulamalar, cam tavan engeli olarak kadın çalışanların önüne çıkabilmektedir (Kobal ve Ay, 2021: 96). Bu durum; kadınların eğitim durumları, deneyimleri, elde etmiş oldukları başarıları ve yetenekleri ile cam tavana maruz kalabildiklerine işaret etmektedir (Babic ve Hansez, 2021: 2).

3.2.3. Informal (Resmi Olmayan) İletişim A larına Katılamama

Kurum çapında üyelere bilgi akışını sağlayan, i  yeri kaynaklarından yararlanma imkânı veren resmi olmayan informal a lar bulunmaktadır (Purcell, MacArthur ve Samblanet, 2010: 711). İnfornel a lar, üst kademe birimleri ile alt kademe birimleri arasındaki ilişkide köprü görevi üstlenir (Başaran ve Nuro lu, 2015: 161;  ahin, Dal ve Donuk, 2020: 122). Bu iletişim şekliyle çalışanlar; yönetim birimlerinin beklentilerini, isteklerini, hangi projeleri desteklediklerini, pozisyonlarda oluşacak boşluklar için hangi niteliklere sahip çalışanları d   nd klerine dair bilgilere ula abilmektedirler ( zt rk ve Bilkay, 2016: 93). Geleneksel tarzda yönetilen örgütlerde bu a lar, daha çok erkek çalışanların egemenliğinde olmakla birlikte kadın çalışanların bu a lara dahil olması g  le tirilmektedir (Başaran ve Nuro lu, 2015: 161; Civek ve Ulusoy, 2021: 3273). İnfornal a lar, kariyer alanındaki ilişkilerin geliştirilmesi ve doğru kullanımı açısından çalışanlar için pozitif bir yapıya sahiptir. Bu ağlardan dışlanan kadın çalışanların, üst düzey kişilerle bağlantı kurup kariyer geliştirme fırsatları sınırlandırılmaktadır (Babic ve Hansez, 2021: 3). Bu tarz engellere takılan kadın çalışanlar; i  yerinde stres altında kalabilmekte, çalışma isteğinin azalması ve performanslarının olumsuz yönde etkilenmesiyle karşı karşıya kalabilmektedir. Kariyer hayatlarından vazgeçerek ayrılma kararı almaları da olası diğer olumsuz sonuçlar arasındadır (Nandy, Bhaskar ve Ghosh, 2014: 138).

3.3. Toplumsal Kaynaklı Engeller

Cam tavan sendromunun oluşmasına sebep olan toplumsal engeller 2 grup altında ele alınmaktadır. Bu faktörler; mesleki ayırım ve stereotipler ( nyargılar)  eklinindedir.

3.3.1. Mesleki Ayırım

İ  yerindeki cinsiyet e itsizli inin en büyük göstergelerinden biri, mesleki cinsiyet ayırımıdır (Yamagata, Yeh, Stewman ve Dodge, 1997: 570). İşletmelerin benimsedikleri örgüt kültürü, kadınların mesleki becerilerinin gelişmesini engellemekte ve ayrımcılığa sebebiyet verebilmektedir. Süre gelen bu örgütsel uygulamalar; kadın çalışanlar i  rollerini tam anlamıyla yerine getirmiş olsalar dahi erkek çalışanlarla kıyaslanmakta, tanınan fırsatlardan yararlanamamaktadırlar (İlyas, 2014. 129). İşletmelerdeki ayrımcılığın temel sebebi, kadın ve erkeklere yakı tırılan sosyal roller ve davranışlardır. Bu rol ve davranışlara dair değerler, inançlar ve algıların güçlü olması cinsiyet e itsizli ini de beraberinde getirmiştir. Bu durum; kadınları, belirli mesleklere daha fazla yönlendirerek düşük ücretli ve kariyer fırsatlarının daha az olduğu işlerde çalışmak zorunda bırakmaktadır (Sabharwal, 2013: 5). Toplumsal norm ve algıların; meslekleri kadın ve erkek

meslekleri olarak ayrıştırması sebebiyle araba tamirciliği, genel müdürlük, müfettişlik tarzındaki işler erkek; öğretmen, hemşirelik, sekreterlik gibi işler ise kadın mesleği olarak yakıştırılmaktadır (Karcıoğlu ve Leblebici, 2014: 9; Civek ve Ulusoy, 2021: 3273; Bell, McLaughlin ve Sequeira, 2002: 66).

3.3.2.Stereotipler (Önyargılar)

Stereotipler; bir grubun üyelerine, belirli bir duruma, ortaya çıkan bir olaya dair toplum tarafından kabul edilerek değişmesi zor olan inanç ve düşüncelerdir (Şahin, Dal ve Donuk, 2020: 122; Asoy, 2018: 87). Bireylerin yapısal özellikleri ve davranışlarının, cinsiyetlere göre karakterize edilmesinin bir yansımasıdır (Weyer, 2015: 486). Stereotipler; kadınları daha sosyal, yardımsever, bağımlı, sempatik görülen iş rolleri ile bağdaştırırken erkekleri ise daha güçlü, görev odaklı, hırslı, bağımsız, rekabetçi rollerle ilişkilendirmektedir (Zhuge, Kaufman, Simeone, Chen ve Velazquez, 2011: 639; Yagüe-Perales, Perez-Ledo ve March-Chorda, 2021: 3). Yöneltilen bu önyargılı tutumlar, kadınların çalışma hayatına sınır koyarak yöneticilik gibi üst düzey işlerde görevlendirilmelerinin önünde engel oluşturmaktadır (Civek ve Ulusoy, 2021: 3273; Başaran ve Nuroğlu, 2015: 162). Bu durumun sebebi ise toplumsal kuralcı normların, erkeklerin liderlik becerisine daha yatkın olduğu kanısından doğmaktadır (Weyer, 2015: 487).

4.SONUÇ ve ÖNERİLER

Her işletme, rekabetçi olmak için sermayeyi, teknolojiyi ve insan kaynaklarını etkili kullanmalıdır. Kadınların iş hayatına aktif katılımı gün geçtikçe artmaktadır. Çalışma hayatında kadınların artan rollerine rağmen, kariyer ilerlemelerinde aynı oranda gerçekleşmemektedir (Korkmaz, 2014: 2). Kadınlar, erkeklerle bir arada çalışmış ve onlarla aynı ölçüde emek sarf etmiş olsalar da, yapılan değerlendirmelerde eşitsizliklerle karşı karşıya kalabilmektedirler (Derin 2020: 148; Çiçek ve Yiğit, 2016: 1384). İş gücü piyasasının bu tarz bölünmesi, cam tavanın varlığına işaret etmektedir (Lee, 2002: 698). İş gücüne olumlu katılımları olmasına rağmen karar alma pozisyonlarında kadın çalışanlar erkek çalışanlarla aynı kulvarda değildir. Üst düzey yöneticilik ve karar alma pozisyonlarında erkeklerin daha egemen oldukları, kadınların ise alt düzey pozisyonlarda ve erkek meslektaşlarının gerisinde bırakıldıkları görülmektedir. Gelişmiş ülkelerde mevcut iş gücünün yaklaşık yarısı, faal olarak görev yapan kadınlardan oluşurken; yönetici rollerde yer alan kadın çalışanların oranları ise oldukça düşük seyretmektedir (İlyas, 2014: 128). Üst düzey pozisyonlara ulaşmada bu denli aşılmaz zorluklar, kadın çalışanların kariyer hayatlarını tehlikeye atabilmektedir (Khan ve Khan, 2022: 141).

Türkiye çerçevesinden bakıldığında; Cumhuriyetin ilanıyla birlikte kadınların iş hayatına katılımı artmaya başlamıştır. Bunun en önemli sebebi ise, eğitim düzeylerinin artmasıdır (Derin, 2020: 146). Her ne kadar kadınların iş yaşamında rolleri artsa da bu durum, cam tavanın varlığını değiştirmemektedir (Bakan, Erşahin ve Şekkel, 2023: 265). Türk aile yapısı ve gelenekleri, kadınları; ilk olarak eş ve anne rolü ile özümsemekte ve bu rolleri öncelikli görev olarak belirlemektedir. Doğum ve süt izni, erken emeklilik gibi kendisine sunulan yasal hakları kullandığında bu durum dezavantaja dönüşmekte ve kariyer alanında ilerlemesine engel olmaktadır (Bilim ve Bülez, 2018: 52). Ayrıca erkek çalışanların kadın bir yönetici altında çalışmaktan kaçınması, işverenlerin bu durum

karşısında kadın çalışanları yönetim pozisyonundan uzak tutmalarına sebebiyet verebilmektedir (Karcıoğlu ve Leblebici, 2014: 4).

Küresel anlamda yaygın olarak görülen cam tavan sendromuna binaen kadın çalışanların üst düzey pozisyonlarda bulunmasının ve kariyer alanında yükselmesinin önüne set çekebilmektedir (Khan ve Khan, 2022: 139). Özetle; cam tavan bariyerleri, sadece belirli ülkeler dahilinde değil dünya çapında hüküm sürmektedir (Lockwood, 2004: 5).

Toplumsal yapı ve baskılar, cam tavanın oluşmasında önemli bir etkindir. Bu tavanın kırılabilmesi için kadın çalışanların erkek çalışanlarla eş değerde tutulması, üst düzey yöneticilerin cam tavanı aşmak için stratejiler geliştirmesi önemlidir. Bu çalışma da sunulan öneriler şunlardır:

- 1) Üst düzey yöneticilerin; cinsiyete ilişkin toplumsal kalıpların kaldırılmasını sağlayacak örgüt içi rol ve statüler belirlenmelidir.
- 2) Toplum önderleri tarafından kadınların çalışma hayatındaki yeri ve önemi vurgulanmalıdır.
- 3) Önyargı içeren kalıp düşüncelerden ayrı, özgürce hareket etmeleri sağlanarak çalışma azmi aşılanmalıdır. Yönetim tarafından; kadınların özgüvenini artırıcı roller verilmesi, görev tanımlarının genişletilmesi sayesinde faydalı sonuçlar elde edilecektir.
- 4) Rol model olabilecek girişimci kadınlarla yapılacak programlarla, kadının iş yaşamındaki önemi vurgulanmalıdır.
- 5) İnsan kaynakları yöneticileri liyakat sahibi çalışanların seçilmesinden, terfi ve ücretlendirmenin sağlanmasından sorumludur. İşletmenin sürdürülebilir performans başarısı elde etmesi insan kaynakları yönetiminin elindedir. Çalışanların ırk, din, dil, cinsiyet, medeni durum gibi özelliklerine bakılmadan sadece yetenek ve başarı kriterleri göz önünde bulundurularak değerlendirilmesi gerekmektedir.
- 6) Ayrımcılığın reddedildiği, herkese eşit ve adaletli davranıldığı örgüt kültürünün benimsenmesi cam tavanın kırılmasında büyük bir basamaktır. Erkek egemenliğinin hüküm sürdüğü örgüt kültürü yerine, kadınların da erkekler gibi rahat edebileceği ve becerilerini özgürce sergileyebileceği ortamlar oluşturulmalıdır. Yapılacak beceri testleri ile hangi çalışanın hangi işlerde başarılı ve üretken olduğu belirlenmelidir.
- 7) Eşit mesleki eğitim imkanlarının sağlanması, başarıların ödüllendirilmesi gibi motivasyon artırıcı uygulamalar yaygınlaştırılmalıdır.
- 8) Kadınların üst düzey görevlerde konumlandırılması önündeki engellerin kaldırılarak kariyer yapma fırsatlarının verilmesi, örgüt iklimini olumlu etkileyecektir. Dikey yönde gerçekleştirilecek görevlendirmeler için kadınların teşvik edilmesi, özellikle tepe yönetiminde görev alan kadın liderlerin diğer kadın çalışanlara destek vermesi faydalar sağlayacaktır.
- 9) Kişisel gelişim için örgüt içi ve örgüt dışı eğitimlerle destek sağlanması da yüksek verimlilik artışında etkili olacaktır.

10) Kadınların iş rolleri içinde, çalışma arkadaşları ile ve müşterilerle uyum içinde olması, cam tavanın ortadan kaldırılmasını kolaylaştıracaktır.

Son söz olarak kadınların daha fazla yönetimde yer almasının sağlanmasıyla cam tavanın önüne geçmek mümkündür.

KAYNAKLAR

Asoy, E. (2018). Toplumsal cinsiyet ayrımı ve cam tavan sendromu üzerine oyun teorisi modeli: cam tavanın kırıldığı oyun dengesi. *Marmara Üniversitesi Kadın ve Toplumsal Cinsiyet Araştırmaları Dergisi*, 2(2), 85-95. [DOI:10.26695/mukatcad.2018.19](https://doi.org/10.26695/mukatcad.2018.19)

Babic, A. ve Hansez, I. (2021). The glass ceiling for women managers: antecedents and consequences for work-family interface and well-being at work. *Frontier Psychology*, 12, 1-17. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2021.618250>

Bakan, İ., Erşahan, B. ve Şekkeli, Z. H. (2023). Cam tavan sendromunun kadınların çalışmasına karşı tutum üzerindeki etkisi. *İktisadi İdari Ve Siyasal Araştırmalar Dergisi*, 8(20), 250-268. <https://doi.org/10.25204/iktisad.1216289>

Başaran, N. ve Nuroğlu, E. (2015). İslami finans kurumlarında kadın çalışanlara yönelik tutumun cam tavan sendromu bağlamında analizi. *KADEM Kadın Araştırmaları Dergisi*, 1(1), 152-204.

Batool, S. A., Mansor, N. N. A., Bashir, S. ve Zainab, S. S. (2021). The perception of glass ceiling and its impact on interpersonal conflicts in a masculine culture: mediating role of self-efficacy. *Studies of Applied Economics*, 39(10), 1-10. <https://doi.org/10.25115/eea.v39i10.5961>

Baxter, J. ve Wright, E. O. (2000). The glass ceiling hypothesis. A comparative study of the united states, sweden and australia. *Gender and Society*, 14(2), 275-294. <https://doi.org/10.1177/089124300014002004>

Bell, M. P., McLaughlin, M. E. ve Sequeira, J. M. (2002). Discrimination, harassment and the glass ceiling: women executives as change agents. *Journal Of Business Ethics*, 37, 65-76. <http://dx.doi.org/10.1023/A:1014730102063>

Bilim, İ. Ö. ve Bülez, A. (2018). Cam tavandan yansımalar. *İnsan Ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 7(1), 48-58.

Cesaroni, F. M., Pediconi, M. G. ve Sentuti, A. (2018). It's always a women's problem! Micro-entrepreneurs, work-family balance and economic crisis. *Administrative Sciences*, 8(74), 72-87. <https://doi.org/10.3390/admsci8040074>

Civek, F. ve Ulusoy, T. (2021). Cam tavan sendromu ve yetenek yönetimi: kavramsal bir değerlendirme. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 10(4), 3264-3281. <https://doi.org/10.15869/itobiad.903765>

Cotter, D. A., Hermsen, J. M., Ovadia, S. ve Vanneman, R. (2001). The glass ceiling effect. *Social Forces*, 80(2), 655-681. <https://doi.org/10.1353/sof.2001.0091>

-    ek,  . ve Yiğit, B. (2016). Cam tavan sendromu üzerinden Türkiye’deki sendikalarda kadın yöneticilerin durumlarının değerlendirilmesi. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 30(5), 1383-1398.
- Demartini, P. (2018). Innovative female-led startups. Do women in business underperform? *Administrative Sciences*, 8(70), 9-23. <https://doi.org/10.3390/admsci8040070>
- Demartini, P. (2019). Why and how women in business can make innovations in light of the sustainable development goals. *Administrative Sciences*, 9(64), 1-8. <https://doi.org/10.3390/admsci9030064>
- Derin, N. (2020). Dünyadan ve Türkiye’den örneklerle cam tavan sendromu. *Birey Ve Toplum Sosyal Bilimler Dergisi*, 10(2), 137-154. <https://doi.org/10.20493/birtop.814149>
- Elacqua, T. C., Beehr, T. A., Hansen, C. P. ve Webster, J. (2009). Managers’ beliefs about the glass ceiling: interpersonal and organizational factors. *Psychology Of Women Quarterly*, 33, 285-294. <https://doi.org/10.1111/j.1471-6402.2009.01501.x>
- Evertson, A. (2004). The glass ceiling effect and its impact on mid-level female officer career progression in the united states marine corps and air force. Naval Postgraduate School Master Thesis, Monterey, California. <https://apps.dtic.mil/sti/pdfs/ADA422296.pdf>
- G le , M. (2015). Kadın  alışanlarda cam tavan sendromunun örgütsel vatandaşlı a etkileri: Kuşadası 4 ve 5 yıldızlı otel işletmelerinde bir uygulama. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Aydın.
- Ilyas, A. (2014). Existence of glass ceiling in public universities of Lahore (Pakistan). *Asian Journal Of Business Management*, 6(3), 128-137. <http://dx.doi.org/10.19026/ajbm.6.5155>
- Jackson, J. F. L. ve O’Callaghan, E. M. (2009). What do we know about glass ceiling effects? A taxonomy and critical review to inform higher education research. *Research in Higher Education*, 50(5), 460-482. DOI:[10.1007/s11162-009-9128-9](https://doi.org/10.1007/s11162-009-9128-9)
- Jauhar, J. ve Lau, V. (2018). The “glass ceiling” and women’s career advancement to top management: the moderating effect of social support. *Global Business and Management Research: An International Journal*, 10(1), 163-178.
- Karcio lu, F. ve Leblebici, Y. (2014). Kadın y neticilerde kariyer engelleri: ‘cam tavan sendromu’ üzerine bir uygulama. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 28(4), 1-20.
- Khan, A. ve Khan, N. (2022). Impact of glass ceiling effect on women career success with the mediating role of work family conflict and moderating role of perceived organizational support in Pakistan. *The Eurasia Proceedings of Educational & Social Sciences*, 25, 139-151. <https://doi.org/10.55549/epess.1221484>
- Kobal, H. Y. (2021). Çalışanlarda cam tavan algısı: Hakkari  niversitesi  rne i. *Doğu Anadolu Sosyal Bilimlerde Eğitim Dergisi*, 5(2), 26-38. <https://doi.org/10.31457/dased.977988>
- Kobal, H. Y. ve Ay, İ. (2021). Türkiye’de inşaat sektöründe çalışan mimar ve inşaat mühendislerinin cam tavan algılarının erillik/dişillik kültür boyutu açısından belirlenmesi. *Avrupa Bilim ve Teknoloji Dergisi*, 27, 95-102. <https://doi.org/10.31590/ejosat.945932>

- Koç, N. ve Akdemir, A. (2023). Kadın insan kaynaklarının tepe yönetimi kademelerinde görev alamamalarına yönelik nedenlerin cam tavan sendromu bağlamında araştırılması. *İstanbul Arel Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Disiplinlerarası Yenilik Araştırmaları Dergisi*, 3(2), 99-116. <https://doi.org/10.56723/dyad.1298314>
- Kolade, O. J. ve Kehinde, O. (2013). Glass ceiling and women career advancement: evidence from Nigerian construction industry. *Iranian Journal Of Management Studies (IJMS)*, 6(1), 77-97. [DOI:10.22059/IJMS.2013.30125](https://doi.org/10.22059/IJMS.2013.30125)
- Korkmaz, H. (2014). Yönetim kademelerinde kadına yönelik cinsiyet ayrımcılığı ve cam tavan sendromu. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 2(5), 1-14. [DOI: 10.16992/ASOS.264](https://doi.org/10.16992/ASOS.264)
- Lee, S. M. (2002). Do Asian American faculty face a glass ceiling in higher education? *American Educational Research Journal*, 39(3), 695-724. DOI: [10.3102/00028312039003695](https://doi.org/10.3102/00028312039003695)
- Lockwood, N. (2004). The glass ceiling: domestic and international perspectives. *Human Resource Magazine*; Alexandria, 49(6), 1-49. <https://www.proquest.com/docview/205243461?sourcetype=Trade%20Journals>
- Longo, P. ve Straehley, C. J. (2008). Whack! I've hit the glass ceiling! Women's efforts to gain status in surgery. *Gender Medicine*, 5(1), 88-100. [https://doi.org/10.1016/S1550-8579\(08\)80011-3](https://doi.org/10.1016/S1550-8579(08)80011-3)
- Nandy, S., Bhaskar, A. ve Ghosh, S. (2014). Corporate glass ceiling: an impact on Indian women employees. *International Journal of Management and International Business Studies*, 4(2), 135-140. https://www.ripublication.com/ijmibs-spl/ijmibsv4n2spl_03.pdf
-  zt rk, Z. ve Bilkay, T. A. (2016). Türkiye Kamu Hastaneleri Kurumu'nda alışan kadınların kariyer engelleri ve cam tavan sendromu algıları. *Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 3(6), 89-102. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/285258>
- Purcell, D., MacArthur, K. R. ve Samblanet, S. (2010). Gender and the glass ceiling at work. *Sociology Compass*, 4(9), 705-717. <https://doi.org/10.1111/j.1751-9020.2010.00304.x>
- Sabharwal, M. (2013). From glass ceiling to glass cliff: women in senior executive service. *Journal of Public Administration Research and Theory*, 25(2), 399-426. <https://doi.org/10.1093/jopart/mut030>
- Sung, S. (2022). The economics of gender in China: Women, work and the glass ceiling. *Routledge Studies in Gender and Economics*, 1-224. <https://doi.org/10.4324/9781003307563>
- şahin, S., Dal, S. ve Donuk, B. (2020). Basketbol hakemlerinin cam tavan algısı ve kadın hakemlerin üst klasmanlara yükselmesindeki engeller. *Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi*, 18(1), 120-130. <https://doi.org/10.33689/spormetre.582293>
- Tahtalıoğlu, H. (2016). Yükselmeye açık kamu personel sistemine sahip Türkiye'de 'cam tavan': Y kseğoğretimde kapalılık eğilimleri. Yayınlanmış Doktora Tezi. Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Denizli.

- Tuncay,  . ve Kalo lu, N. (2020). Banka  alışanlarının cam tavan sendromuna ilişkin tutumlarını belirlemeye yönelik bir araştırma. *İzmir Katip  elebi Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 3(1), 17-30. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/1086733>
- Utma, S. (2019). Kadına yönelik cinsiyet ayrımcılığı ve cam tavan sendromu. *Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi*, 11(1), 44-58. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/703634>
- Vianen, A. E. M. ve Fischer, A. H. (2002). Illuminating the glass ceiling: the role of organizational culture preferences. *Journal of Occupational and Organizational Psychology*, 75(3), 315-337. <https://doi.org/10.1348/096317902320369730>
- Weyer, B. (2007). Twenty years later: explaining the persistence of the glass ceiling for women leaders. *Women in Management Review*, 22(6), 482-496. <https://doi.org/10.1108/09649420710778718>
- Wirth, L. (2001). Breaking through the glass ceiling: women in management. *Geneva, International Labour Office*, 1-172.
- Yag e-Perales, R. M., Perez-Ledo, P. ve March-Chorda, I. (2021). Analysing the impact of the glass ceiling in a managerial career: the case of Spain. *Sustainability*, 13(12), 1-18. <https://doi.org/10.3390/su13126579>
- Yamagata, H., Yeh, K. S., Stewman, S. ve Dodge, H. (1997). Sex segregation and glass ceiling: a comparative statics model of womens' career opportunities in the federal government over a quarter century. *American Journal Of Sociology*, 103(3), 566-632. <https://doi.org/10.1086/231251>
- Yıldız, S., Alhas, F., Sakal,  . ve Yıldız, H. (2016). Cam U urum: Kadın y neticiler cam tavanı ne zaman aşar? *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 71(4), 1119-1146. https://doi.org/10.1501/SBFder_0000002425
- Zhuge, Y., Kaufman, J., Simeone, D. M., Chen, H. ve Velazquez, O. C. (2011). Is there still a glass ceiling for women in academic surgery? *Annals of Surgery*, 253(4), 637-643. DOI:[10.1097/SLA.0b013e3182111120](https://doi.org/10.1097/SLA.0b013e3182111120)

ÖZGÜRLÜK TEOLOJİSİ’NİN ÖNCÜSÜ GUSTAVO GUTİÉRREZ VE METODOLOJİSİ⁶

Alparslan Emin ÖZTÜRK*

Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi Lisansüstü Enstitüsü, Doktora Öğrencisi
alpemin555@gmail.com.tr, ORCID ID: 0000-0002-0628-7271

Prof. Dr. Süleyman TURAN

Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

suleyman.turan@erdogan.edu.tr, ORCID ID: 0000-0002-3731-2986

Öz

Özgürlük Teolojisi, Latin Amerika’daki yoksul kitlelerin yerel dinî deneyimlerini, İkinci Vatikan Konsili’nin Hristiyan teolojisini farklı kültür ve inançlara açma yönündeki reformist eğilimleriyle birleştirerek, çağdaş Hristiyanlık içerisinde köklü bir paradigma değişimine zemin hazırlamıştır. Sosyal bilimlerin yöntemlerinden ve Marksist analiz gibi dönemin tartışmalı sosyolojik araçlarından yararlanarak geleneksel Hristiyan teolojisinden ayrılan bu yaklaşım, Protestan Reformu’nda olduğu gibi, Hristiyanlık düşüncesinde yeni bir açılım yapmış; aynı zamanda diğer dinî ve teolojik yapılar üzerinde de belirgin etkiler bırakmıştır. Öte yandan, sömürgecilik sonrası dönemde dikkat çekici bir dinî, siyasî, sosyal ve ekonomik dinamizm kazanan bölgelerin anlaşılabilmesi için, bu bölgeleri etkileyen düşünsel akımların da analiz edilmesi zorunlu hâle gelmiştir. Bu bağlamda Özgürlük Teolojisi, Üçüncü Dünya üzerindeki etkileri dolayısıyla, modern teoloji araştırmaları açısından ihmal edilemeyecek bir önem arz etmektedir. Konunun önemine binaen bu çalışma, 1960’lı yıllarda Latin Amerika’da ortaya çıkan ve özellikle Üçüncü Dünya ülkelerinde etkili olan Özgürlük Teolojisi’nin kurucusu Gustavo Gutiérrez’i ve onun teolojik yaklaşımlarını iki ana boyutta ele almaktadır. İlk bölümünde, Gutiérrez’in hayatı ve “özgürlük” kavramına yüklediği anlam incelenmekte; ikinci bölümde ise geliştirdiği teoloji yöntemi ve Özgürlük Teolojisi’nin temelleri analiz edilmektedir.

⁶ Bu çalışma, “Gustavo Gutiérrez’de Özgürlük Teolojisi” başlıklı doktora tezinden üretilmiştir. This article was produced from doctoral thesis titled “Liberation Theology in Gustavo Gutiérrez”.

* Sorumlu Yazar (Corresponding Author)

Anahtar Kelimeler: Dinler Tarihi, Teoloji, Özgürlük Teolojisi, Yoksulluk, Metodoloji, Gustavo Gutiérrez

GUSTAVO GUTIÉRREZ, THE PIONEER OF LIBERATION THEOLOGY AND HIS METHODOLOGY⁷

Abstract

By synthesizing the local religious experiences of impoverished communities in Latin America with the reformist orientation of the Second Vatican Council—particularly its endeavor to open Christian theology to diverse cultures and belief systems—Liberation Theology instigated a profound paradigm shift within contemporary Christianity. By employing methodological tools derived from the social sciences and incorporating controversial sociological frameworks such as Marxist analysis, this theological movement deliberately departed from traditional Christian orthodoxy. Similar to the Protestant Reformation, it forged a novel trajectory within Christian thought and exerted a transformative influence upon other religious and theological traditions. Furthermore, in the context of the post-colonial era, wherein formerly colonized regions have exhibited remarkable religious, political, social, and economic dynamism, it has become imperative to scrutinize the intellectual currents that have contributed to their evolution. Accordingly, Liberation Theology emerges as a theological phenomenon of critical significance, whose influence upon the Third World necessitates careful scholarly attention within the field of contemporary theological studies. In accordance with the foregoing considerations, this study undertakes an examination of Gustavo Gutiérrez—the principal architect of Liberation Theology, which originated in Latin America during the 1960s and attained particular prominence within the nations of the so-called Third World—and his theological contributions. The first section investigates Gutiérrez's life and his conceptualization of the notion of "liberation," while the second section analyzes his theological methodology and the foundational tenets of Liberation Theology.

Keywords: History of Religion, Theology, Liberation Theology, Poverty, Methodology, Gustavo Gutiérrez

GİRİŞ

Özgürlük Teolojisi, yoksulluk bilinci temelinde Latin Amerika'da 1960'larda ortaya çıkan Katolik bir teolojidir. Bu teoloji hitap ettiği kesimler, dayandığı temeller, kullandığı yöntemler, teoloji konularına getirdiği farklı yorumlar ve klasik teoloji terimlerine yüklediği yeni anlamalarla uluslararası düzeyde dikkat çekmektedir. Özgürlük Teolojisi, özellikle son yıllarda, Türkiye'de de akademik çevrelerin ilgisini çekmeye başlamıştır. Bu ilgiye paralel olarak, konu üzerine çeşitli akademik çalışmalar yapılmaktadır. Bu çerçevede, Türkiye'de Özgürlük Teolojisi üzerine yapılmış

⁷ This article was produced from doctoral thesis titled "Liberation Theology in Gustavo Gutiérrez".

* Corresponding Author

bazı çeviri ve telif çalışmalar dikkat çekmektedir. Christopher Rowland'ın derlediği Kurtuluş Teolojisi (Rowland, 2011b) ve Frei Betto'nun Fidel ve Din (Betto, 2016) adlı eserler, konunun Türkçe'ye kazandırılmış önemli kaynaklarındandır. Ayrıca Alparslan Emin Öztürk'ün Gustavo Gutiérrez'de Özgürlük Teolojisi (Öztürk, 2024) adlı çalışması, bu alandaki ilk kapsamlı ve müstakil Türkçe eser olma özelliği taşımaktadır. Bu çalışmalarla birlikte Özgürlük Teolojisi'ne dair çeşitli akademik makaleler ve tezler de literatürde yer almaktadır.⁸

Özgürlük Teolojisi üzerine yapılmış çalışmalar onun çeşitli yönlerini ele almaktadır. Buna karşın, Gutiérrez'in 'teoloji' ve 'özgürlük' kavramlarına yüklediği yeni anlamlar ile teolojik yaklaşımının temellerini inceleyen derinlikli analizlerin yer aldığı çalışmalara yeterince rastlanmamaktadır. Bu çalışma, literatürdeki söz konusu eksikliği gidermeyi amaçlamaktadır. Bu doğrultuda makalede şu sorulara yanıt aranmaktadır: Gutiérrez kimdir? 'Özgürlük' ve 'teoloji' kavramlarını nasıl kullanmaktadır? Metodolojisi nasıldır? Özgürlük Teolojisi'nin temel dayanakları nelerdir? ve Gutiérrez'in teolojik görüşleri nelerdir?

GUSTAVO GUTÍERREZ VE ÖZGÜRLÜK TERİMİNİ KULLANIM ŞEKİLLERİ

Özgürlük Teolojisi'nin Öncüsü Gustavo Gutiérrez

Gutiérrez'in deneyimlerine dayandırdığı eserleri ve teolojisinin pratik boyutunda vurguladığı eylem anlayışı, onun hayatı ile teolojisi arasında güçlü bir ilişki kurulmasına neden olmuştur. Bu bağlamda, Gutiérrez'in hayat ile teoloji arasında kurduğu ilişki, birçok araştırmacıya göre Özgürlük Teolojisi'nin doğru biçimde anlaşılabilmesi için onun yaşam öyküsünün bilinmesini gerekli kılmaktadır (Bacık, 1989, s. 166; R. M. Brown, 1980, s. 21).

Gustavo Gutiérrez Merino Díaz, 8 Haziran 1928'de Peru'nun başkenti Lima'da dünyaya gelmiştir (bk. Cubells, 2011, s. 2; Gutiérrez & Müller, 2015, s. VII; Sevillano, 2003, s. 36) Lima'nın gecekondu bölgelerinde, Mestizo⁹ kökenli yoksul bir ailenin çocuğu olarak dünyaya gelen Gutiérrez, erken yaşam deneyimlerini teolojisinin ilk temelleri olarak değerlendirmiştir (bk. Eagleson, 1987, s. 40; Groody, 2011a, s. 21; Hieber, 2001, ss. 295-300) Bu sosyal koşullar, onun teolojik yaklaşımına içerik

⁸ Ali Murat Yel'in, "Geleneğin Bozulması: ..."; Mahmut Aydın'ın, "Özgürlük Teolojisinin İslami İzdüşümleri Latin Amerika Kökenli Özgürlük Teolojisi Perspektifinden Kur'an'a Yeni Bir Yaklaşım"; Mahmut Aydın'ın, "Bir Hristiyan Kurtuluş Teolojisinden Dinlerin Bir Kurtuluş Teolojisine Doğru"; Alparslan Emin Öztürk - Süleyman Turan'ın, "'Teología De La Liberación': Gustavo Gutiérrez'in Özgürlük Teolojisi ve Teolojik Yansımaları" isimli makaleler ile İsmail Taşpınar'ın, *Hristiyanlık ve Mistik Semboller* (İstanbul: MÜİFV, 2019), 63-69 ve Ali İsmail Güngör'ün, *Cizvitler* (İstanbul: İlgi Kültür Sanat, 2016), 205-219 adlı eserlerdeki kitap bölümleri. Akın Üstünyer'in, *Hristiyanlık'ta Kurtuluş Teolojisi* (İzmir: DEÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü FDB Anabilim Dalı Felsefe ve Din Bilimleri Programı, Yüksek Lisans Tezi, 2020) adlı tez; Süleyman Güder'in, *Kurtuluş Teolojisi ve Öze Dönüş: Hristiyan ve İslami Perspektifler* (İstanbul: Büyüyenay Yayınları, 2021).

⁹ Mestizo, "melez"/"karma ırk" teriminin Latin Amerika'daki ifadesidir. (Elizondo, 2009, s. 263-264.)

ve tarihsel arka plan sağlamıştır (bk. Gutiérrez, 1992, s. 65; Bacik, 1989, s. 166; Duncan, A, & A, 1995, s. 100).

On iki yaşlarında geçirdiği osteomiyelit (kemik iltihabı) hastalığı ve bu dönemde çevresinden gördüğü ilgi, Gutiérrez'in geleceğe yönelik umut dolu bir tutum geliştirmesinde etkili olmuştur (Blue, 1989, s. 12; Kim, 2012, s. 8). Nickoloff'un (2004, s. 2) ifadesiyle, "baskı ve sömürü ortasında Tanrı hakkında nasıl konuşulur?" sorusu, onun yaşamı ve teolojisinde belirleyici bir iz bırakmıştır.

Gutiérrez; Belçika, Fransa ve İtalya gibi Avrupa ülkelerinde felsefe, psikoloji ve teoloji eğitimi almıştır. Bu süreçte "Freud'da Psikik Çatışma" (1955) ve "Dini Özgürlük" (1959) başlıklı yüksek lisans tezleriyle İtalya'daki Gregoryen Üniversitesi'nden 6 Ocak 1959 tarihinde rahiplik payesi almıştır. 1985–86 yıllarında Fransa'nın Lyon Üniversitesi'nde doktorasını tamamlayan Gutiérrez'in bu çok katmanlı akademik tecrübesi, teolojik düşüncesine derinlik kazandıran önemli bir arka plan oluşturmuştur (bk. Gutiérrez, 1990, s. 1; Brown, 2013, ss. 22, 44-45; Bacik, 1989, s. 166; Sevillano, 2003, s. 35).

Gutiérrez'in yoksulluk içinde doğmuş olması ve Mestizo (melez) kökeni, hastalığı (osteomiyelit), varoşlarda (barrio), geçen yaşam tecrübesi yaşadığı şehrin tarihî kimliği (örneğin, Lima'nın eski adı 'Ciudad de los Reyes' – Krallar Şehri), devrimci geçmişi, Lima'nın fakirleriyle rahip olarak deneyimleri Gutiérrez'in hayatıyla teolojisi arasındaki ilişkinin başlıca örnekleri arasında yer almaktadır (Cadorette, 1988, s. 67; Müller, 2009, ss. 22-31).

Gutiérrez'de, Özgürlük ve Teoloji Kavramı

Gutiérrez, teolojiye yeni görevler yüklerken özgürlük terimine, gelenekten ayrışan, yeni anlamlar yüklemektedir. Bu durum teoloji, özgürlük ve bu kavramlar çevresinde gelişen Özgürlük Teolojisi kavramlarının yeni kullanım şeklinin tespiti gerektirmektedir.

Gutiérrez, kullandığı terimlerin analizine değer veren, birçok vesileyle de bunu uygulayan bir yazardır (bk. Gutiérrez, 1993b, ss. 126-130). Onun bu özelliği, teolojisinde kullanılan temel terimlerinin ayrıntılı analizini önemli hale getirmektedir. Gutiérrez'in yeni anlam yüklediği kavramlardan ilki olan özgürlük (liberation), felsefe tarihinin önemli olduğu kadar tartışmalı kavramlarından. İngilizce'deki freedom, liberty, liberte vb. terimlerle ifade edilse de Özgürlük Teolojisi bağlamında "liberation" şeklinde kullanılmakta ve özgürleştirme, kurtarma, kurtuluş ve özgürlük anlamlarına gelmektedir.

Gutiérrez, özgürlük anlayışını baskı durumunun farkına varma şeklinde tarif etmektedir. Bu yaklaşımla özgürlük tarifini Marksizm'e yaklaştıran Gutiérrez, Marksizm'de olduğu gibi özgürlüğün teolojik yönünü reddetmemektedir. Bu manada Marksizm'in somut özgürlük talebine araçsal bir anlam yükleyen Gutiérrez; onu, değişim için teşvik edici görmektedir. Gutiérrez'in, kökten değişimi isteyen bu tutumu, Iguíñiz'in, içinde bulunulan koşullardan çıkmadan yani alternatifini yaşamadan mevcut baskının anlaşılacaklarına dair düşüncesiyle desteklenmektedir. Iguíñiz'e göre, özgürlüğe dair talep olmadan durumsal farkındalık elde edilemez ve bu farkındalık; yalnızca teoriyle değil, devrimci ve ezilenlerin yanında, onlarla omuz omuza bir mücadeleye dayanan bir pratikle

mümkündür (Iguñiz, 1976, ss. 284-286). Gutiérrez, Marksizm'in somut gerekçelere dayandığı özgürlük talebini teolojik temelde yorumlayıp ona mâneviyat da ekleyerek liberation terimini çok boyutlu hale getirmektedir.

Özgürlüğe mânevî boyut kazandırırken Gutiérrez'i etkileyen en önemli unsur, İsa Mesih'tir. O, Kitâb-ı Mukaddes'ten ilhamla, İsa Mesih'in sunduğu düşünülen özgürlüğü; “evrensel”, “bütüncül”, “ulusal sınırları aşan”, “adaletsizlik ve sömürünün temelini saldıran” dolayısıyla da “mânevî” düzleme sıkıştırılamayacak bir olgu olarak sunmaktadır (Gutiérrez, 1988, s. 132). Bu tarifte görüldüğü gibi özgürlük, mâneviyatı aşan hayatın ve insanlığın tümüne hitap edebilen bütüncül bir tavır olarak karşımıza çıkmaktadır (Gutiérrez, 1990a, s. 14). Gutiérrez (1970, s. 248), özgürlüğün bu kapsamını liberation terimine yüklediği: “ezilen halkların ve sosyal sınıfların siyasî özgürlüğü; tarih boyunca insanın özgürleşmesi ve tüm insanların Rab ile bir araya gelmesinin bir koşulu olarak gûnahtan kurtuluş” şeklinde üç boyutta ifade etmektedir. Böylece hem İsa Mesih merkezli yaklaşımı hem de ebedî kurtuluşla insanın özgürlüğü ilişkisini liberation terimiyle kurmaktadır.

Gutiérrez'in Özgürlük Tarifinin Üç Boyutu

Politik ve Sosyal Özgürlük

Özgürlük Teolojisine göre özgürleşme, bilinçlenme sürecidir. Bu süreç, Gutiérrez'in özgürlüğe yüklediği üç boyutun ilkinin oluşturmaktadır. Özgürlük Teolojisi'nin ilk özgürlük boyutu; Marksizm gibi sosyal, politik, kültürel ve ekonomik özgürlüğü kapsayan toplumsal bir boyuttur (Gutiérrez, 1990a, s. 14). Bu özgürlük düzeyinde yoksulluğun ve adaletsizliğin sebepleri “bağımlılık teorisi”yle tespit edilerek ortadan kaldırılmaktadır. Bu yaklaşım, Özgürlük Teolojisi'nin Hristiyanlığa kattığı en önemli yeniliklerden sayılmaktadır. Bilinçlenmeyi de içine alan bu özgürleşme, Özgürlük Teolojisi'ni eleştirilerin odağı haline getirse de teolojinin, “politik-sosyal” yanını göstermesi sebebiyle dikkat çekmektedir (Gutiérrez, 2011, ss. 37-39; Güder, 2021, s. 217; Stone, 1977, s. XI).

Özgürlük Teolojisi'nin Liberation terimine teolojiyi tecrübe ve eylemle besleyen dini; siyasî sahnede kalkınma (development) ve özgürleşme (liberation) ile özdeşleştirmektedir (Echeverría, 2002, ss. 3, 22). Bu, yeni yaklaşımda kalkınma, geniş bir değer ve ahlâk değerlendirmesiyle kavramsallaştırılarak köklü bir değişimin aracı haline getirilmektedir. Başka bir ifadeyle, Özgürlük Teolojisi, kalkınma ve gelişme kavramlarına teolojik bir anlam yüklemektedir. Böylece teoloji, somut gerçekliğe ve gündelik hayatı baskı altında olanların insanca yaşama isteğinin ifadesine dönüşmektedir (R. M. Brown, 2013, s. XXIV). Bu sebeple somut bir anlam yüklenen teolojiye Kurtuluş yerine Özgürlük Teolojisi ismi verilmesi daha uygun görülmektedir (Ayдын, 2003, s. 137-138).

Gutiérrez'in teolojiyle ulaşmayı hedeflediği politik ve sosyal özgürlüğün temelinde, Eski Ahit bulunmaktadır. Çünkü o, politik ve sosyal özgürlük bağlamında Yahudilerin uluslaşma sürecine atıfta bulunarak Yahve'nin, onları siyaseten özgürleştirdiğini iddia etmektedir (Gutiérrez, 1988, s. 89). Gutiérrez'in, Tanrı'yla yürümekten kastettiklerinden biri de bu politik özgürleştirme adımlarını modern dönemde Tanrı'yla birlikte atmak, yani politik tercihlerin bir anlamda kutsallaştırılmasıyla alakalıdır. Onun, teolojik düşüncesine dayanak yaptığı Mısırdan Çıkış'ı gerçekleştiren Tanrı'yı “tarihin ve siyasî kurtuluşun tanrısı” olarak tanımlaması, bu anlayışı yansıtmaktadır. Çıkış örneğinden

hareketle tarihte Tanrı'yla karşılaşmada olduğu gibi, günümüzde Latin Amerika'da yoksulluk ve ötekileştirme sebebiyle ortaya çıkan mâneviyattaki karşılaşmanın, muhataplarda büyük bir kırılmaya sebep olması umulmaktadır. Bunun yanında Gutiérrez, Çıkış'tan ilhamla kazanılan yeni bilinci, geçmişte olup bitmiş tarihî bir mesele gibi değil tüm zamanlara hükmeden Tanrı eylemi şeklinde gelecek için de rehber olarak görmekte ve bu düşüncesini: “Çıkış'ın kalbinde eskatolojik bir ufuk mevcuttur.” (Gutiérrez, 1988, s. 89) şeklinde ifade etmektedir. Eski Ahit'in Çıkış bölümünde Tanrı, Müller'in ifadesiyle, İsrailileri öteki dünyadaki bir özgürlükle yatıştırmak yerine, bu dünyaya ait somut bir vaat olan, “özgürlükler diyarına” yönlendirmektedir. Çıkış bölümünde anlatılan olayda olduğu gibi, Tanrı'nın özgürlükten muradı, bu dünyada kazanılan somut bir özgürlüktür (Müller, 2015a, s. 20; Mısırdan Çıkış 6: 1-8). Gutiérrez de benzer bir tavırla Kitâb-ı Mukaddes'in somut ve hayata yansıyan gerçek bir “özgürlük” talep ettiği, bunun için de “radikal bir seçim yapmaya” çağırdığını düşünmektedir (1991, s. 8). Bu anlayışla Gutiérrez için özgürlüğün ilk boyutu olan politik ve sosyal özgürlük; toplumsal yönü olan, Marksizm'le benzerlikler taşıyan, politik ve sosyal talepleri de içinde barındıran bir özgürlüğü ifade etmektedir.

Gutiérrez'in hak ve özgürlük arayışı; somut gerçeklere dayalı olmasına rağmen liberal ve burjuva anlamından farklıdır ve kutsal bir temele dayanmaktadır. Bu bağlamda Özgürlük Teolojisi, yoksul ama inançlı bir halkın perspektifiyle teoloji yapmak, onların özgürlükten (liberation) kaynaklanan haklarını savunmak anlamına gelmektedir. Dolayısıyla teoloji; tarihe müdahil olarak iktidara yön veren bir güç olmaktır. Gutiérrez'e göre, Kitâb-ı Mukaddes'in yoksullar arasında duyurulmasının sebebi de budur. Yani onların hâkim güç olmasını sağlamaktır. Özetle, Latin Amerika'da özgürlük, Hristiyan inancına katılmak ve günün “somut tarihsel koşullarında” onu yaşamaktır. Özgürlük Teolojisi'nin siyasî söylemlerine, ırksal temelli hak ve özgürlük arayışına rağmen, politik teoloji olarak değerlendirilmemesi onun kutsal temelinden kaynaklanmaktadır (Terrorizm, Liberation and Sexuality, s. 10'dan aktaran: R. M. Brown, 1980, s. 53; Gutiérrez, 1978, s. 31).

İnsan Özgürlüğü

Gutiérrez için özgürlüğün ikinci boyutunu insan özgürlüğü oluşturmaktadır. İnsanın özne olarak ortaya çıkmasını ve iradesini özgürce kullanmasını temel alan insan özgürlüğü, Latin Amerika bağlamında yaşama iradesini ifade etmektedir. Gutiérrez'in “yaşam tanrısı hakkında konuşma” şeklinde; bir tür meydan okuma olarak ortaya koyduğu teoloji, vakitsiz ve erken ölüme karşı yürütülen bir tür özgürleşme çabasını göstermektedir (1990a, ss. 5, 14). Bu özgürlük boyutu, Özgürlük Teolojisi'nin ideallerinden olan farkındalık ve buna paralel gerçekleştirilecek eylemi de kapsamaktadır. Bu sebeple özgürlük eylemi; baskıya, köleliğe ve ölüme yani kurumsal günaha tepki olarak tanımlanmaktadır. Özgürlük Teolojisi'nin tanrı anlayışını ifade eden yaşam dostu bir Tanrı'ya bağlılık, her insanı özne olmaya yönlendiren bir tutumu hedeflemektedir. Çünkü insanın özne olarak kendini var edebilmesi, Tanrı'nın irade ve isteğini ifade etmektedir. Böylece Özgürlük Teolojisi'nin insan özgürlüğü boyutu, Tanrı'nın irade, istek ve arzusu temelinde gelişen ve farkındalıkla kazanılan iradeyi temsil etmektedir (Gutiérrez, 1991, s. 19; Müller, 2015, s. 20).

İnsanın özgürlüğü, yaşam tanrısı anlayışıyla hayatı desteklediği gibi, fiziksel ve “kültürel ölümü” de kapsamaktadır. Bu durumda özgürlüğe, tek tek bireyler gibi toplumları etkileyen sosyal bir olgu

olarak da bahsedilmektedir. İnsanların kültürel olarak ölümü, Özgürlük Teolojisi için uygarlığın ve insan olma yollarının yok edilmesi olan bir felakettir. Kültürel ölümle ortaya çıkan bu ümitsizlik noktasında Gutiérrez (1992, s. 63), Yaşam Krallığı'nın (Kingdom of Life) nasıl ilan edileceğini sorarak teolojisini bu krallığa giden yolun üzerine konumlandırmaktadır. Böylece Özgürlük Teolojisi; insan özgürlüğünü vurgulayan tutumuyla ötekileştirilen, insan sayılmayarak gelişimleri engellenen insanların bu engellerden kurtarılmasını yani özgürleşmesini ifade etmektedir. Bu yaklaşımıyla baskıcı toplumsal yapıları özgürlüğe engel olarak gören Marksist ideolojinin özgürlük anlayışına yaklaşan Gutiérrez, teolojiyle insanın gelişimini teşvik etmektedir. Gutiérrez'in özgürlük üzerinden teolojiye kazandırdığı bu boyutlar, onun özgürlükle kurtuluş arasında kurduğu ilişkiyle tüm insanî boyutları teolojiye katma eğilimindedir. Başka bir ifadeyle Gutiérrez (1977, s. 3), klasik teolojilerden farklı olarak bütüncül bir teolojik perspektif sunarak kurtuluşçu tüm yaklaşımları tek çatı altında toplama; özgürlüğü, insan yaşamının tüm boyutlarına etki eden bir süreç olarak tanımlama şeklinde iki kategori daha ortaya çıkarmaktadır. Onun bu yaklaşımı, yapılan her faaliyetin, Tanrı'nın tarihteki kurtarıcı eyleminin bir parçası olduğu, düşüncesine dayanmaktadır (Nouwen, 2003, s. IX). Böylece kutsal hayatın tamamına yayılmaya çalışılmaktadır.

Günahtan Özgürleşme

Özgürlük Teolojisi'nde özgürlüğün üçüncü boyutu, günahtan ve günahın etkilerinden yani sosyal baskı ve kurumsal şiddetten özgürleşmektir. Bu düzey, klasik Hristiyanlıktaki büyük ve ebedî kurtuluşu da içine almakla birlikte diğer özgürleşme düzeylerinde olduğu gibi, maddî meseleler ön plandadır. Gerçek özgürlüğün ana boyutları kabul edilen politik, kendini gerçekleştirme ve günahtan kurtuluş ya doğrudan maddî ya da -üçüncü özgürlük boyutunda olduğu gibi- hem maddî hem de mânevî yönü birlikte ele alınmaktadır. Bu durumda günahtan özgürleşme, ebedî kurtuluşu da karşılayarak bencillik ve günahtan kurtulma, Tanrı ve diğer insanlarla yeniden ilişkiye geçmeyi ifade etmektedir (Gutiérrez, 1990a, s. 14; 1990b, s. 103).

Gutiérrez'in; günahtan özgürleşmeyi hedefleyen teoloji boyutu, bencillik ve günahtan kurtuluş yanında, Tanrı ve diğer insanlarla yeniden bir olma anlamı taşımaktadır. Hristiyan teolojisinin en eski meselelerinden olan bu aşama, daha çok kurtuluş (salvation) terimiyle karşılanmaktadır. Bu tür bir özgürleşme, Gutiérrez tarafından maddî yönü göz ardı edilmeden "Rabbin armağanı" olarak değerlendirilmektedir. Gutiérrez'in (1990a, s. 14), özgürlüğe yüklediği tüm anlamlar, "kurtuluş" (salvation) ya da "özgürlük" (liberation) kavramı içinde teslisi ima eder şekilde, üç boyutlu tek özgürlük şeklinde birleştirilmektedir. Bu teslis içindeki özgürlük, teolojinin başlangıç noktasıdır ve ölüm ortamındaki halkın, "yaşama iradesini", "hayatı" ve "hayat vermeyi" ifade etmektedir. Aynı zamanda Hristiyan misyonunu da belirten bu yaklaşım; "ölümü değil, yaşamı paylaşmak" anlamında hem Kilise'nin hem de Özgürlük Teolojisi'nin görevini karşılamaktadır. Başka bir ifadeyle özgürlük; hayat veren, misyon yükleyen, Kitâb-ı Mukaddes'ten ilhamla bireyin değil köleleştirilmiş bütün halkın özgürlüğünü hedefleyen toplumsal bir olguya karşılık gelmektedir (Gutiérrez, 1978, s. 33; Löwy, 1996, s. 56).

Sonuç olarak özgürlük, Gutiérrez için yaşam tanrısının sevgisini göstermektedir. Bu sevgi, özgürlük (liberation), adalet (justice) ve anlaşmayı (covenant) ortaya çıkararak "eşitler" arasında bir ilişkiyi

tesis etmektedir. Birbirini tamamlayan bu terimler, aynı zamanda inananda, “yaşayan, kutsal, sadık” özelliklere sahip bir tanrı algısı oluşturmaktadır (Gutiérrez, 1991, s. 2). Özgürleşmeyi hedefleyen ve Teslis inancını çağrıştıran bu algı hem politik, sosyal, ekonomik ve dinî yapıların baskısından kurtulma arzusunun hem de kaderine razı olup ses çıkarmamayı Tanrı’nın muradı gören ve bunu öteki dünya vaatleriyle ödüllendiren pasif tarih anlayışından kurtulmayı ve İsa Mesih vasıtasıyla günahtan özgürleşmeyi ifade etmektedir (R. M. Brown, 1980, s. 52; Gutiérrez, 1988, ss. 36-37). Günümüzde mâneviyatın bu üçlü birliğin (Teslis) dışına itilmesi, mevcut sıkıntıların sebebi olarak görülmektedir. Çünkü bu tutum, “politik, ekonomik ve fiziksel refahı” özgürlüğün parçası olmaktan çıkararak teolojiyi, zenginlerin saltanatını meşrulaştırma aracına çevirmektedir. Sonuç olarak, özgürlüğün üçlü birliğine dayanan gerçek mâneviyatın; yoksulun hakkını kollayan düzenleyici bir hüviyete sahip olması gerekmektedir (R. M. Brown, 1980, ss. 52-53).

Gutiérrez’in Teoloji (Theology) Tarifi

Yunanca’da “Tanrı bilimi”, “Tanrı inancı ve tanrısal düşünceyle ilgili her türlü doktrini incelemeyi hedefleyen bir bilim dalı” olarak tarif edilen teoloji, Türkçe’ye, basit anlamıyla, “Tanrı konuşması” ya da “Tanrı hakkında söylem” olarak aktarılmaktadır (R. M. Brown, 1993, s. 53; Gutiérrez, 1990a, s. 3; Gündüz, 1998, s. 366). Tanrı hakkında her türlü konuşmayı ve onun adına söz söylemeyi ifade etmesine rağmen teoloji; dinin eski kayıtlarını ihtiyaca göre dindar bir bakışla normatif olarak ele alma şeklinde; işlevi üzerinden de tanımlanmaktadır. Böylece Hristiyanlığı anlama adına “sarf edilen zihinsel çabanın tüm veçheleri” teolojiye katılmaktadır. Bu durumda, teolojinin klasik anlamını ifade eden entelektüel inanç anlayışı, “insan zekâsının vahyi ve inanç vizyonunu kavrama çabası” olarak değerlendirilmektedir (Tiele, 1897’den aktaran: Alıcı, 2018, s. 122; Gutiérrez, 1990b, s. 63; Michel, 2012, s. 115).

Gutiérrez’e (1990a, s. 6, 2011, ss. 44-46) göre teoloji; tanrıyı tasavvur, ona bağlılık ve onun isteğini yapma ya da tanrı ve tanrıyı kabul edenlerin deneyimidir. Başka bir ifadeyle teoloji, imanla gelen tanrı lütfu, tanrısal rehberlikle ortaya çıkan inancı anlama çabasıdır. Bundan dolayı “mânevî” düşünceden destek almaktadır. Sonuçta o, inançla başlayarak yeni bir inanca ulaşan döngüsellığe sahiptir. Bu döngüde öncelik tefekkürde değil inanç hayatına karşılık gelen ve içinde eylemi de barındıran mânevî hayattadır. Bu yaşam şekli hem teolojiyi oluşturmakta hem de yeni inanç deneyimine kapı aralamaktadır.

Teolojinin; Gutiérrez’in yaklaşımında ikinci eylem, inanç deneyimi üzerine “yeniden düşünme” olarak tarif edilmesi; inanca dayalı pratiği (praxis) ön plana çıkarmaktadır. Bu durumda teolojinin temeli olan inanç ve bu inancın hayata geçmiş hali olan eylemin, teologlarca dikkate alınması beklenmektedir. Çünkü teoloji, bu yaklaşımla mânevî deneyimden neşet eden ikinci ama ikincil olmayan bir eyleme dönüşmektedir. Bu süreç, özgürleştirecek pratiğe adanma yani inancı eyleme geçirme ile başlatılarak sonraki adımların kendiliğinden doğal olarak ortaya çıkması beklenmektedir (Gutiérrez, 1978, s. 32).

Gutiérrez’e (bk., 2008; 2015c, ss. 83-133) göre teoloji, sadece seçkinlere değil herkese konuşabilmelidir. Bu sebeple de teolojinin; kendine özgü, “şiiir” ya da aşk mektubu niteliğinde tatlı bir “bilgi” ve “bilgelik” olmasını beklemektedir. Gutiérrez, bu dili keşfetmek için Eyüp Kitabı’na

başvurmaktadır. Burada: “yoksulluk ve ıstırap içinde Tanrı’dan nasıl söz edeceğiz?” sorusuna muhatap olarak inanan yoksulların dilini yansıtan Eyüp’ün deneyimleriyle yoksulların teoloji dilini ifade eden “peygamberlik ve tefekkürü” keşfetmektedir. Tanrı’ya, insanlara ve Kilise’ye “aşk mektubu” gibi etki ederek muhatap kitleye mutluluk ve umut aşılama anlamına gelmesi beklenen teolojiyle gizem olan Tanrı hakkında nasıl konuşulup düşünüleceğine dair temel teolojik sorulara cevap aranmaktadır. Böylece yaşam kaynağı olması sebebiyle gizli kalmaması gereken Tanrı’yı, “Tanrı hakkında konuşmanın bir yolunu nasıl bulacağız?” sorusuyla keşfetmeye çalışmaktadır. Bu arayışı bir metodoloji çerçevesinde yapan Gutiérrez, buradan Özgürlük Teolojisi’ne ulaşmaktadır (Gutiérrez, 1990a, s. 3; 1991, s. 149).

Gutiérrez’e (2015a, ss. 32-53) göre teoloji, bağlamsaldır. Bağlamsallık, tanrısal krallığa giden yolda zorlukların yaşandığı “tarihsel an ve kültürel dünya ile bağlantılı” ve bu bağlamın karakterini taşıyan “inancı anlama çabasını” ifade etmektedir. Onun beslendiği düşünülen bu “tarihsel an” ve “kültürel dünya” vurgusu, Latin Amerika özelinde Hristiyanlık, yoksulluk ve sömürü; dolayısıyla inanan, yoksul ve ezilen olarak teyit edilmektedir. Bu arka plana dayalı düşünce geliştiren Gutiérrez, teolojisini inanılan ilâhî söz ışığında “dünyadaki Hristiyanların varlığı üzerine eleştirel bir düşünce” olarak tanımlamaktadır. Bu sebeple de teolojinin; insanın özgürlüğü ve âdil bir toplum inşası da dâhil, hayata bütüncül bir bakış sunmasını beklemektedir (Gutiérrez, 1990a, s. 4).

Gutiérrez’e (1990a, s. 3; 2003, s. 136) göre teoloji; tefekkür, Tanrı önünde sessizlik, inananın dua ve bağlılığını ifade etmektedir. Onun, teolojik başlangıç noktası olarak belirttiği Tanrı ile karşılaşma şartına bağlı olan bu aşama, Özgürlük Teolojisi’nde sessizlik olarak tanımlanmaktadır. Sessizlik, bir yandan tanrısal tecrübenin (mâneviyatın) kelimelere dökülmesinin zorluğunu ortaya koyarken diğer yandan, “daha verimli ve iddiasız” olmayı da ifade etmektedir. Nitekim teoloji, “sessizlikle sürekli zenginleşen bir konuşma” olarak inançla başlayan, bağlılıkla beslenen ve pratiğe ulaşan dinamik bir süreç olarak görülmektedir. Mâneviyatla başlayan bu dinamik süreç, beraberinde ikinci aşama diye adlandırılan inanç söylemini ortaya çıkarmaktadır. Tanrısal tecrübenin dile getirilmesi (inanç söylemi) ise, teolojiyi oluşturmaktadır.

Gutiérrez’e (1978, ss. 33-34) göre teoloji, “umudun yorum bilimi” (hermeneutic of hope)’dir. Bu sebeple farklı kesimler “ütopya” eleştirisi yapsa da Özgürlük Teolojisi, Gutiérrez tarafından yoksulların umudu ve özgürleşmenin yorumu olarak görülmektedir. Umutların mevcut gerçeklikle çeliştiği gibi Özgürlük Teolojisi’nin de gerçeklikle çeliştiğini düşünen Gutiérrez, bu durumu, “ezilenlerin umudunun hermeneutiği” şeklinde ifade ederek bunu, teolojinin önemli bir vasfı haline getirmektedir. Bu özelliği yüklenen teoloji, Gutiérrez için inanana hayat bahşeden onu hayata dâhil eden bir “yaşam teolojisi”ni oluşturmaktadır.

Özgürlük Teolojisi, teolojiyi Hristiyan inancını yayma ve Kitâb-ı Mukaddes’i topluma ulaştırma aracı olarak görür. Rauschenbusch’un (Rauschenbusch, 1917, ss. 6-7) yaklaşımına göre teoloji, misyonerlik yöntemleri geliştiren bir bilim dalıdır ve Hristiyan mesajının etkili biçimde iletilmesi üzerine odaklanır. Bu araçsal yaklaşım, onun “Teoloji, Kitâb-ı Mukaddes’ten daha üstün değildir” ifadesinde açıkça görülmektedir. Teolojinin işlevi, karşılaşılan sorunları inancın tarihsel temelleriyle ilişkilendirmek ve bu sorunları Hristiyan görevlerine dönüştürmektir.

Gutiérrez'e göre, bu gerçek ve somut sorunlar, Tanrı hakkında konuşmak için yeni anlam alanları ve tefsir zeminleri oluşturmaktadır. Teoloji, bu bağlamda inananlarda kendiliğinden ortaya çıkan inancı anlamaya yönelik doğal bir süreçtir. Bu sürecin inanılabilir olması, dinî deneyimin özünü taşıması ve topluluk içindeki ortak düşünceye dayanması gerektiğini savunan Gutiérrez, bu anlayışıyla hem kendi teolojisinin temelini göstermekte hem de Avrupa merkezli teolojilerin, yoksulluk ve toplumsal farklılık gibi sorunları yeterince dikkate almadığını ileri sürmektedir. Bu türden zorluklar, Gutiérrez'e göre, Kitâb-ı Mukaddes'i daha derin biçimde anlamanın ve Tanrı ile yeniden ilişki kurmanın bir vesilesi olabilir (Gutiérrez, 1988, ss. XLV–XLVI, 3; 2015a, s. 34).

Teoloji, değişim aracıdır. Çünkü teolojinin; muhatabı, dili ve temel kaynakları değişebilmektedir. Bu sebeple teolojinin iletişim araçlarının da değişmesi faydalıdır. Eğer teoloji, değişme özelliğini kaybederse, Rauschenbusch'ın dediği gibi: “büyümeyi durdurursa veya kendini modern ortama ayarlayamazsa ve mevcut görevlerini yerine getiremezse, ölecektir.” (Rauschenbusch, 1917, s. 1) Katolik teolojinin Latin Amerika'da karşılaştığı durum budur. Gutiérrez'e göre, Katolik teolojinin tek endişe kaynağı bu durağanlığı değildir. Campbell'in dikkat çektiği gibi, inanç sistemlerinin “mistik deneyimler” yerine sosyal problemler ve etikle ilgilenmesi de problemlidir. Bu durum onun, mânevî deneyimi yitirmesine sebep olmaktadır. Dinin mânevî deneyim özelliğini yitirmesi, uyuşturucunun artması da dâhil, birçok arayışa sebep olmaktadır. Açıkçası maddî ve manevî deneyimle sosyal hayata taşınamayan dinin, toplumda yüzleştiği düşünülen olumsuzlukları Gutiérrez'in teolojik çıkışında görmek mümkündür. Dolayısıyla dinî düşüncenin Katolik teolojiyle kaybettiği düşünülen madde-mâna bütünlüğü (Campbell & Moyers, 2015, ss. 88-89), Gutiérrez tarafından Özgürlük Teolojisi'yle giderilmeye çalışılmaktadır. Bu bağlamda özgürlük tanımı; maddî özgürlükler (liberation) yanında mânevî özgürlüğü, yani manevî kurtuluşu (salvation) da sunma iddiasındadır. Gutiérrez, geliştirdiği Özgürlük Teolojisi ile bu iki anlam arayışı arasında denge kurmaya çalışmaktadır.

Sonuç olarak teoloji, Tanrı hakkında konuşmaktır. Gutiérrez'in ifadesiyle onun tek konusu Tanrı'dır. Özgürlük Teolojisi de her teoloji gibi, Tanrı hakkında konuşmaktadır. Onun diğer teolojilerden farkı ise, bu konuşmayı çağın ürettiği bilimsel değerlerle, inanç-akıl düzleminde yapma iddiasıdır. Bu düzlem, Gutiérrez'e göre, teolojinin ikinci kalıcı işlevi olarak kabul edilen rasyonelliği ve tarafsızlığı ortaya çıkarmakta ve bu teolojiye yeni yollar açmaktadır. Sosyal bilimlerin teolojiye kaynaklık etmesi, bunun göstergelerindendir ve Özgürlük Teolojisi, bunun somut örneği olma iddiasını sürdürmektedir (Gutiérrez, 1988, s. 5; 1990a, s. 2).

GUTİÉRREZ: METODOLOJİSİ, TEOLOJİSİNİN TEMELLERİ VE TEOLOJİK GÖRÜŞLERİ

Metodolojisi

Gutiérrez, Hristiyan yaşantısıyla teoloji yöntemi arasında doğrudan bağ kurmaktadır. Bunu bir yöntem kaygısından ziyade “yaşam tarzı, var oluş yolu ve İlsâ'nın öğrencisi olma” (1990, ss. 5, 56) şeklinde tarif ederek, teolojisinin hayata dayandığını ispatlamaya çalışmaktadır. Gutiérrez'in teoloji

metodu, iki perde şeklinde ifade edilmektedir. İlk perde de İnanç ikinci perde de ise teoloji yer almaktadır. Bu aşamalı yaklaşım, teolojinin inançtan sonra gelmesini ifade etmektedir. Gutiérrez'e (1990, s. 3) göre teoloji, ancak inançla başladığında gerçek hedefine hizmet edebilir. Gutiérrez'in, iki adım ya da iki aşama ilkesi olarak da bilinen bu metodu; daha çok inancı yaşam tarzını ve kendini ifade edebilmeyi yani "İsâ'nın öğrencisi olma" idealini ifade etmektedir. Bu idealin ilk adımını mânevî deneyimle başlatan Gutiérrez, bu fikrini, "yöntemimiz mâneviyatımızdır" şeklinde sloganlaştırmaktadır. Mâneviyattan sonraki metodolojik aşama olan teoloji, teknik değil yoksullarla birliktelikten doğan "yaşam" sürecini yani yoksulların dinî deneyimlerini ifade etmektedir. İlk adımda ulaşılan mâneviyatla teolojik bir söylem için hakkında konuşulacak olan Tanrı keşfedilmektedir. İkinci aşamada ise, Tanrı hakkında "özgün" ve "saygılı" bir söyleme ulaşmak için pratik ve yoksullarla dayanışmayı içeren bir yaşam teolojisi kurulmaktadır (bk. Gutiérrez, 1990, s. 3, 4-5, 2003b, s. XVIII, 1978, ss. 32-33). Gutiérrez, teoloji sürecinde ulaşılan bu mâneviyatı, "entelektüel bir sessizlik" olarak görmektedir. Bu sebeple yöntemi (method), mâneviyatla gidilen yol şeklinde tarif etmektedir. Çünkü Gutiérrez'in düşüncesinde "her şey sessizlikle başlar; bu, Tanrı hakkında konuşmanın ilk adımıdır; dinleme ve dua anıdır, daha sonra sessizlikte ortaya çıkan dil gelecektir." (Gutiérrez, 2003, XVIII) Bu dil ise, teolojiyi oluşturmaktadır (bk. Öztürk & Turan, 2024).

Eylem, Eylem (bağlılık) Üzerine Eleştirel Düşünce ve Yenilenmiş Eylem

Gutiérrez, teolojiye, üç aşamada ulaşmaktadır. Bunlardan ilkini eylem (Praxis) oluşturmaktadır. Bu aşama, gerçeklikten hareketle teoloji için hem eleştiri hem de malzeme sağlanmaktadır. Başka bir ifadeyle eylem; bilgiyi doğrulama yanında var olan bilgi ve eylemi dönüştürecek eleştirel tecrübe için kullanılmaktadır (Sayılğan, 1976, s. 141). Böylece eylem, daha üst düşünce ve adımlara ulaşmaya hizmet etmektedir. Eleştiriden beslendiğinde dönüştürücü yeni eylemin ilk adımını oluşturan eylem, Murphy'e (1987, s. 3) göre, kutsal yazıların, sadece vaaz ve doktrinle değil yaparak da yorumlanabileceğini göstermektedir. Bu döngüyü teoloji başlığı altından toplayan Gutiérrez, eylem-teoloji birlikteliğini teolojik yöntemin bir parçası olarak vurgulamaktadır. Sonuçta eylemle başlayan ve yeni eylemle sonuçlanan teoloji süreci, bir bütün olarak ikinci adımı/perdeyi oluşturmaktadır.

Teolojinin ikinci adımını, eylem (bağlılık) üzerine eleştirel düşünce aşaması oluşturmaktadır. Bu adım, çağın işaretleri sayılan gelişmelere göre yeni bir dindarlık anlayışını salık verilmektedir. Günümüzde laikliğin, sosyal bilimlerin verilerinin inanç süreçlerine dâhil edilmesi, vahyin antropolojik (insanî) ve maddî yönüne duyarlılığın artması, II. Vatikan Konsili'nin, Kilise'yi iktidar yerine hizmet kilisesi olarak tanımlaması, felsefî meselelerin bilimsel ve teknolojik gelişmelerle izah edilmesi, eyleme odaklanan Marksizm'in teolojiye etkisi ve eskatolojinin yeniden keşfedilmesi; eleştirel düşüncüyü teolojinin bir parçası haline getirmektedir (Gutiérrez, 1988, s. 5-10). Bunun doğal bir sonucu olarak "toplumun İncil ve ilahî vahiy ışığında, eleştirel ve rasyonel analizi" (2015, s. 20)'nin yapılması; teolojinin çağdaşlığı ve varlığının devamı için önem arz etmektedir. Bu sebeple Gutiérrez (1988, ss. XXXIV, 5-9, 10), "temel insan ilkeleri üzerine eleştirel düşünce" adımının, "ortopraksi ile ortodoksluk" arasındaki bağları güçlendirdiğini; teolojinin, dinî temelini kaybederek ideolojileştirilmesine engel olduğunu düşünmektedir. Dolayısıyla teolojinin; "her tarihsel gerçekleşme karşısında inancın eleştirel işlevinden" vaz geçmemesi gerektiğini (Gutiérrez, 2015b, s. 1) beyan etmektedir. Gutiérrez (1988, s. XXIV-XXV, 81, 9), teolojinin ancak bu vasıflarını muhafaza

ettiğinde tüm boyutlarıyla gerçek hüviyetine ulaşabileceğini düşünmektedir. Bu durum, söylemleri geleneksel kalsa da Özgürlük Teolojisi'ni, yeni içerikten çok, “teoloji yapmanın yeni yolu” olarak yoksullara bağlılıktan sonraki ikinci adımı ifade eden eyleme dayandırmaktadır (McGovern, 1989, ss. 30-31; Brackley, 1996, s. 67). Bu sebeple Özgürlük Teolojisi, ilahi sözün rehberliğiyle “tarihsel praksis”, “Hristiyanların varlığı”, “temel insan ilkeleri üzerine eleştirel düşünce” şeklinde var olanın eleştirisini ifade etmektedir. Gutiérrez'in, Hristiyanlığı teoriden çok, hayata yansıyan, “kendiliğinden ve kaçınılmaz olarak ortaya çıkan” bir olgu olarak tanımlaması bunun göstergelerindendir (1988, ss. 3, 9, 10; 1990, s. 103; Rowland, 2011a, s. 22).

Gutiérrez'in teolojisinde gerekli görülen metodolojik adımlardan üçüncüsü, yeni eylem aracılığıyla mevcut dinî ve toplumsal gerçekliğin dönüştürülmesini ifade eder; başka bir ifadeyle, onun spiral gelişim modeli içerisinde “yenilenmiş eylem” aşamasına karşılık gelmektedir (Bennett, 2011, s. 244). Teolojik düşüncenin daha da olgunlaştığı bu aşamada, Tanrı'ya yabancılaşmadan kurtulmak gibi açık hedefler ortaya konmakta ve inanç daha derin bir dönüşüm sürecine yönelmektedir (Gutiérrez, 2015, s. 20).

Eleştiriden Tekrar Eyleme Geçme (Özgürleştirici Praksis) olarak ifade edilen yeni eylem aşamasında, politik talepleri olan “siyasi” eylemler ortaya konulmaktadır. Bunların başında da “insanın kendini yaratması” gelmektedir. Özgürlük Teolojisi'nin ilham kaynaklarından sayılan Mısırdan Çıkış örneğinde Musa'nın özgürlük talebine karşın İsrailoğulları, köleliği kabule dayalı bir yabancılaşma yaşamaktadır. Gutiérrez'e göre Tanrı; bu yabancılaşmaya karşı olduğunu ve yeni eylem talep ettiğini İsrailoğulları'nı kurtararak göstermiştir. Tanrı'nın yeni eylem sürecine dâhil olmasıyla insan ile Tanrı'nın eylemlerini eşit hale gelmektedir. Çünkü yeni eylem, Kitâb-ı Mukaddes'ten esinlenerek hayatı tüm boyutlarıyla özgürleştirmeyi hedefleyen, Gutiérrez'in; “özgürleştirici praksis” olarak adlandırdığı “tarihi Tanrı'nın saltanatının ışığında dönüştürme”ye hizmet ettiği düşünülmektedir (bk. 1988, ss. XXX, 89-90, 96-97).

Gutiérrez'in ilk adımda inançla başlattığı teoloji süreci, kendi içinde: Tanrı'nın taleplerini dinleme ve uygulamayla başlayan ilk eylem, “pratiği, Tanrı'nın Söz'ü ışığında okumak” (Gutiérrez, 1988, s. XXXIV) ve yeni eylem şeklinde üçe ayrılmaktadır. Gutiérrez'in bu üç adımlı teoloji süreci, Müller (2015, s. 20) tarafından da benimsenmektedir. O da Gutiérrez gibi teolojiyi inanç ile başlatır. Yoksulluğun Kitâb-ı Mukaddes ışığında eleştirisiyle devam eder ve mevcut anlayışı kökten değiştirecek yeni eylem talepleriyle tamamlanmaktadır.

Gutiérrez'in Teolojisi'nin Temelleri

Özgürlük Teolojisi ele alınırken yalnızca teolojik temeller değil, aynı zamanda ortaya çıktığı dönemin Latin Amerika toplumlarında etkili olan sosyal değişimler de göz önünde bulundurulmalıdır. Bu doğrultuda, Özgürlük Teolojisi'nin gelişimini açıklayan başlıca dayanaklar, teolojik ve sosyokültürel olmak üzere iki temel eksende değerlendirilebilir.

Teolojik Temeller

Teolojik temeller, Löwy'e (1996, s. 5) göre, Latin Amerika'nın devrimci mücadelesinde Hristiyanların kendi dinî kimlikleriyle oynadıkları rolü ifade etmektedir. Bunlardan öne çıkanlar: Îsâ Mesih'ten ve Kitâb-ı Mukaddes'ten Gelen ve Cizvit Geleneğinden Kaynaklanan temellerdir.

a. Îsâ Mesih ve Kitâb-ı Mukaddes'e Dayalı Teolojik Temeller

Îsâ Mesih'in hayat örneklerini benimsemek, Üçüncü Dünya Hristiyanlarının var oluş çabasını oluşturmaktadır. Bu durum, Latin Amerika için de geçerlidir ve Îsâ Mesih, Özgürlük Teolojisi'nin ilk dinî temelini ifade etmektedir.

Özgürlük Teolojisi'nin diğer dinî temelini Kitâb-ı Mukaddes mesajlarıyla Hristiyan geleneği oluşturmaktadır. Bunun ilk örnekleri, İspanyolların, Amerika yerlilerine zulmüne karşı çıkan Las Casas tarafından ortaya konulmuştur. Bu sebeple Las Casas, ilk "özgürlük teoloğu" olarak görülmektedir (R. M. Brown, 1980, s. 14). Las Casas ve onun rehberliğindeki Gutiérrez'in ortaya koyduğu Özgürlük Teolojisi, insanlığı kurtarmak için çarmıha gerilen Tanrı'nın Oğlu Îsâ Mesih ile aynı yolda olma iddiasındadır. Bu iddia Hristiyanlığın köklerine dönerek Îsâ Mesih'in yolunun "bu dünyada", somut bir "yol haritası" olarak yeniden keşfini ifade etmektedir (V. P. Elizondo, 2000, ss. 71-73).

Kitâb-ı Mukaddes'te sıkça rastlanan kurtuluş ve yoksulluk (Galatyalılar 2:10; [Yasa'nın Tekrarı 15:4](#); [Yasa'nın Tekrarı 15:7](#), 9; [Matta 5:3](#)) mesajları Özgürlük Teolojisi'nin temellerindendir. Bunların başında İsrailoğullarının Mısır'dan kurtarılacak Tanrı eliyle özgürleştirilmesini konu alan Mısırdan Çıkış bölümü gelmektedir. Bu örnek, Özgürlük Teolojisi'nin başkaldırı içeren politik ve devrimci söylemlerinin referansı kabul edilmektedir. Burada anlatılan kölelik, aşağılama, zorunlu doğum kontrolü gibi baskı durumlarını içermektedir. 10 Tanrı eliyle özgürlüğe giden bu eylemin mesajı, "Rab, 'Halkımın Mısır'da çektiği sıkıntıyı çok iyi biliyorum' dedi.", "Gel, halkım İsrail'i Mısır'dan çıkarmak için seni Firavun'a göndereyim." 11 şeklinde aktarılmaktadır. Sonuçta sömürülen ve köleleştirilen İsrailoğulları, Mısır'dan Tanrı eliyle kurtarılmaktadır. Mısırdan Çıkış'ın mesajları siyasî söylemlere referans yapılarak Özgürlük Teolojisi'nin siyasî söylemleri kutsal bir temelle meşrulaştırılmaktadır. Gutiérrez'e (1988, ss. 88, 89) göre Mısırdan Çıkış'ın bu kaynaklığı, onun mesajlarının politik oluşuyla ilgilidir. Bu düşüncesini "İsrail'in kurtuluşu, siyasî bir eylemdir." veya "eskatolojik ufuk, Mısırdan Çıkış'ın kalbinde bulunur." ifadeleriyle ortaya koymaktadır. Gutiérrez ile benzer düşüncede olan Dussel'a göre Mısırdan Çıkış'ı yeniden okuma çabası, Latin Amerika Katolik Kilisesi'nin ilk dönemlerine kadar gitmektedir. Özgürlük Teolojisi'nin "Mısırdan Çıkış paradigmasını temel şema" olarak benimsemesinde bu geçmiş etkilidir (Dussel, 1987, s. 83).

Özgürlük Teolojisinin; yoksulluk, siyasî mücadele gibi meselelerde Îsâ Mesih ve Kitâb-ı Mukaddes'ten beslenme iddiası, Özgürlük Teolojisi'yle bu kaynakları özdeşleştirecek kadar ileri götürülmektedir. Bu sebeple de Özgürlük Teolojisi; çağın taleplerini dikkate alan bir kutsal kitap anlayışı olarak sunulmaktadır. Mevcut kitap anlayışını yıkma iddiasındaki bu yaklaşım Gutiérrez (1979, s. 3) tarafından, "kucak köpeği kadar zararsız" hale getirilen Kitâb-ı Mukaddes mesajının,

¹⁰ bk. Mısırdan Çıkış 1: 1-22.

¹¹ Mısırdan Çıkış 3: 7-11.

tekrar kendi mecrasına oturtulması şeklinde ifade edilmektedir. Bu sebeple İsa Mesih ve Kitâb-ı Mukaddes, Özgürlük Teolojisi'nin en önemli kaynağını oluşturmaktadır.

b. Özgürlük Teolojisi'nde Cizvit Etkisine Dayalı Temeller

Cizvitlerin Özgürlük Teolojisi'yle etkileşimi, II. Vatikan Konsili'yle başlamıştır. Bu sebeple her iki teolojide değişimden yana olma, geleneksel Hristiyanlık yanında modern teolojik yaklaşımlara kulak verme gibi benzerlikler mevcuttur. Bunun temelinde, “kilise doktrininin aslına dönüş” ideali bulunmaktadır (Güngör, 2016, s. 152). Sonuç olarak her iki teoloji de Hristiyanlığı geleneksel kökleriyle modernleştirme gayreti ortaya koymaktadır.

Cizvitlerle Özgürlük Teolojisi'nin kesiştikleri diğer bir nokta, Marksizm'i ötekileştirmemeleridir. Cizvitler, “La Iglesia Popular” (Halkın Kilisesi) görüşünden hareketle Latin Amerika'da Marksizm'i destekleyerek Marksist gerillalarla birlikte sosyal adalet ve eşitlik için bölgesel diktatörlere karşı savaşmışlardır. Sonuçta Cizvitlerle özgürlük teolojisi taraftarları, Marksizm'e karşı durmamaktadır.

Cizvitlerle Özgürlük Teolojisi'ni ortaklaştıran bir diğer nokta, Kilise üyelerini otoritenin baskısından çıkarma düşüncesidir. Gutiérrez için bu, yerel kiliseyi, yani “en iyi kilise deneyimi”ni taşıdığını düşündüğü ve Latin Amerika'daki Hristiyan toplulukların deneyimlerine dayanan “yoksullar için tercihlili/öncelikli seçenek”tir (Gutiérrez, 2015b, s. 7). Ayrıca Temel Kilise Toplulukları'nın deneyimlerinin teolojik olarak öne çıkarılması da aynı amaca hizmet etmektedir. Yel'e (1998, s. 42) göre, “Kurtuluş Teolojisi ve Vatikan'ın baskısından kurtarılacak emir ve yönetimin ‘yukarıdan’ değil de bizzat halkın kendisinden geldiği görüşüne dayanan “Halkın Kilisesi” fikri merkezî otorite dışında, demokratik bir kilise arayışını göstermektedir. Merkezî otoritenin reddi, Cizvitlerin, Katolik Kilisesi'ne rağmen, Özgürlük Teolojisi'ni desteklediği konulardandır (Güngör, 2016, s. 206).

Gutiérrez'in, resmî olarak Dominiken Tarikatı'na bağlanması ve Cizvit eğitiminden geçen bir papaz olarak ilk görev yerlerinin Cizvit manastırı olması, Özgürlük Teolojisi'nin doğrudan ve dolaylı olarak Cizvitlerle bağlantısına dair örneklerdendir (Blue, 1989, ss. 6-8; Güngör, 2016, ss. 143-196).

Sosyokültürel Temeller

Latin Amerika toplumunda sosyokültürel gerçek olarak ilk akla gelen baskı altında ezilen olma algısıdır. Bu algıyı en iyi anlatacak dini sembolik unsur, çarmıhtaki İsa Mesih'tir. Bu, ezilen perspektifinin oluşmasında sosyal yapı yanında II. Vatikan Konsili'nin farklılıklara özgürlük tanıyan ortamı da etkili olmuştur (Blue, 1989, s. 10). Bu konsilin Latin Amerika'da açtığı ufuk, Özgürlük Teolojisi'ni ortaya çıkaran ikinci sosyokültürel temeli oluşturmaktadır. Sömürge bölgesi olmasıyla Latin Amerika, toplumsal ve dinî kurumların yerel olarak gelişemediği bir kalabalık görünümündedir. Bu durum, değişimin eldeki kurumlar üzerinden yürütülmesini zorunlu kılmaktadır. Katolik Kilisesi'nin, bu anlamda en etkili ve belki de tek kurumsal yapı olması, Latin Amerika Katolik Kilisesi'ni II. Vatikan Konsili ile başlayan değişim rüzgârlarının en çok hissedildiği bölgeye çevirmiştir. Aynı zamanda serbest piyasa uygulamalarıyla pazar mekanizmasının değişmesi ve yerel üreticilerin yeni tür bir sömürüyle yoksullaşması, II. Vatikan Konsili'nin açtığı özgürlük yolunu daha da genişletmiştir (Veltmeyer, 2006, ss. 121-122).

Latin Amerika'nın sosyokültürel temellerinden üçüncüsü, bu toplumda dinin başat rol üstlenmesidir. Kültürel vizyonu yöneten geleneksel teoloji, kurumsal Kilise'yle onun destekçisi rejimlerin ideallerine hizmet etmektedir. Bu, yeni teolojik açılımlara geçit vermemektedir. II. Vatikan Konsili ile kazanılan özgürleştirici ufuk, Katolik teolojinin modern dünyaya katılarak dönüşmesi, aynı dinî kültürde ezilen yığınların algısını gün yüzüne çıkarmıştır (R. M. Brown, 1980, ss. 15-16). Bu algının yönetilmesi için eldeki en etkili aracın inanç olması, Latin Amerika'ya özgüdür. Hatta dinî söylem, Cussianovich'in ifadesiyle Latin Amerika'nın tarihî ve kültürüyle ayrılmaz bir bütünlük arz etmektedir (Cussiánovich, 1979, s. 1).

Latin Amerika'nın bir diğer kültürel unsuru, din-dünya otoritesi ayrımının zayıflığıdır. Bu ayrım, Batı'nın temel geleneğidir ve Huntington'a göre, Batı kültürü düalizmlerle iç içedir (Huntington, 2018, ss. 92-93). Özgürlük Teolojisi ilan edildiğinde Gutiérrez'in dikkat çektiği konulardan birinin düalizmin ortadan kaldırılması olması bu anlamda ilgi çekicidir. Tanrı-Sezar ayrımına dayalı düalizmin, Batı'da özgürlüğün gelişimini katkı sağlarken (Huntington, 2018, s. 93) Latin Amerika kültüründe Gutiérrez'in Yunan felsefesinden ödünç alındığını iddia ettiği düalizmin bağımlılığa sebep olduğu düşünülmektedir. Bu sebeple de Özgürlük Teolojisi, tek tarih ve madde-mâna bütünlüğünü öğütleyen yaklaşımıyla Latin Amerika'daki sosyokültürel temellerine ulaşma hedeflenmektedir.

Latin Amerika'nın sosyokültürel temellerinden bir diğerini Katolik teoloji oluşturmaktadır. Çünkü Katolik Kilisesi hem sosyal hem de dinî bir kurum olarak Latin Amerika'da ön plana çıkarmaktadır. Özgürlük Teolojisi'nin Katolik Kilisesi içinde ortaya çıkması da onun bu etkinliğinin göstergelerindendir. Bunun yanında mevcut haliyle yerel kültürel ve dinî gelişmelere hayat hakkı tanımaması, Katolik Kilisesi'nin Latin Amerika'ya özgü yeniden yapılandırılması ihtiyacını doğurmaktadır. Başka bir ifadeyle, yerleşik kilisenin Amerika ve Avrupa'dan ithal değerleri dikkate alan yerel kültürlerden uzak tutumu, mevcut kiliseyi çevresine yabancılaştırmaktadır. Bu durum, yerel değerler temelinde bir teolojik arayışın önünü açmaktadır. Elizondo (2000, s. 70), bu yabancılaşmaya Latin Amerika bağlamında verilen cevabı; “onların Tanrı dili, bizim Tanrı deneyimimizi ... kilise yaşamına ilişkin öncelikleri, kilise deneyimimizi yansıtmadı. Halkımız için gerçekten yerel ve doğal olan yollarla hayatın Efendisi'nin övgülerini dile getirmek, duyurmak ve söylemek zorundaydık.” şeklinde dile getirmektedir. Özetle Özgürlük Teolojisi; Katolik teolojinin, yerel bir perspektifle Latin Amerika sosyolojisine uyarlanmasını ifade etmektedir.

Batı'dan kopuk bir kültür olması, Latin Amerika'nın bir diğer sosyokültürel kodudur. Katolik teoloji için Löwy'nin, zayıf halka Huntington'un ise farklı kimlik olarak tanımladığı durum Batı medeniyetinin üç kolundan biri sayılan Latin Amerika'nın, Batı'dan çok farklı bir kimliğe sahip olduğu ifade etmektedir. Çünkü o, Avrupa'nın etkisinde gelişmiş olsa da farklı bir evrim geçirmiştir. Kuzey Amerika ve Avrupa'daki reformasyonlardan etkilenmesine rağmen otoriter kültürünü devam ettirmiştir (Huntington, 2018, s. 55).

Latin Amerika toplumu için belirleyici bir diğer sosyokültürel unsur, Marksist yapılarıdır. Marksist yapıların temelinde sömürüye tepki mevcuttur. O, Kapitalist tutumun rakibi olduğu için, Latin Amerika'da kendisine kolayca yer edinebilmiştir. Latin Amerika'da yerel kültürel kimlikle sömürü

ve bunu temsil eden Batı'ya karşı bir mücadele bulunmaktadır. SSCB'nin desteğiyle yerelde yürüyen bu özgürlük çalışmalarının bir kısmı, Marksizm adı altında yürütülmektedir. Yerel kahramanlarla Marks'ın özdeşleştirilmesi, Marksist fikirlerin Latin Amerika'da yer bulmasında etkili olmuştur (Betto, 2016, ss. 135, 139).

Özgürlük Teolojisi'nde Latin Amerika Milliyetçiliğine Dayalı Temeller

Batı'nın sömürgesinde olan Latin Amerika, milliyetçilik akımlarından etkilenmiştir. Sömürgecilerin politik etkisinin zayıfladığı XIX. yy.'da daha belirgin hale gelen bu etki, kendini milliyetçi ayaklanmalar kendini göstermiştir (R. M. Brown, 1980, s. 14).

Batının politik olarak zayıflaması, milliyetçi akımların etkisiyle Latin Amerika'nın daha yerel bir Katolik merkez olarak ortaya çıkması, yerel kimlik arayışını daha da kuvvetlendirmiştir. Yerel konferanslarla cesaret ve ivme kazanan çabalar, bölge adına destek arayan tüm unsurları yeni güçle ilişki kurmaya itmiştir. Crespo'ya göre Latin Amerika'da ortaya çıkan gelişmeler salt teolojik kaygıları değil "kimlik" arayışını ifade etmektedir. Latin Amerikalılar için dinin toplumsal hayatı kuşatan etkin rolü, onların yerel kimlik kazanma yani milliyetçi tutumlarının gelişim sürecinde de etkili olmuş ve özellikle özgürlük temelli bir Hristiyanlık teolojisinin oluşmasına katkı sağlamıştır (Crespo, 1982, s. I-III).

Hristiyanlığın ilk dönem piskoposlarının, yerel ve milliyetçi değerleri savunması Hristiyanlığı ilk temellerine götürme ideali taşıyan Özgürlük Teolojisi'nin milliyetçi temellerinden bir diğerini oluşturmaktadır. Cussianovich'e (1979, s. 2) göre ilk dönem piskoposlarının yerel beklentileri desteklemesi; Hristiyanlığı yayma kaygısı yanında onların gerçek teolojik tavrını da göstermektedir. Çünkü ilk dönem piskoposları; yerel, milliyetçi güçleri Kitâb-ı Mukaddes'i duyurma aracı olarak kullanmıştır.

Konferansların Rolü

Latin Amerika'nın dinî konsilleri olarak değerlendirmenin mümkün olduğu bölgesel konferanslar, Özgürlük Teolojisi'nin ortaya çıkışında etkili unsurlardandır. Çünkü bu faaliyetler, Özgürlük Teolojisi'ni isim ve ilke olarak somutlaştırıp Katolik Kilisesi'ne bağlı yeni, yerel bir kilise anlayışına dönüştürmüştür.

Papa Leo'yla başlayan insan merkezli çabalarla çağa ayak uydurma düşüncesinden cesaret alan piskoposlar, öncelikle II. Vatikan Konsili'nin toplanmasında öncülük etmiştir. Bu konferansın sunduğu çağdaş kilise yaklaşımının, Latin Amerika gerçekliğini doğrudan kavramakta zorlanması, yeni yerel konsil ve konferansları zorunlu kılmıştır. Yine de Özgürlük Teolojisi'nin kaderini belirleyen konferans, II. Vatikan Konsili olmuştur. Çünkü bu konsil; "insan onuru ve yapısal değişim ihtiyacıyla ilgili sosyal öğretisi" (Regan & Chopp, 2005, s. 470) sayesinde yeni yerel kiliselerin oluşumunu serbest bırakmıştır. Bu özgürlük, siyasî, sosyal ve dinî kurumsallaşmanın olmadığı, farklı kültürlerin birlikte yaşayabildiği Latin Amerika gibi bölgelerde yerel ve müstakil bir kilisenin ortaya çıkışını (Çeşitlilik) mümkün hale getirmiştir (Huntington, 2018, s. 55). Böylece kıtanın dinî meselelerini tartışıp çözmek üzere, temel Hristiyan öğretileri çerçevesinde Medellin (1968), Puebla

(1979) ve Santo Domingo’da (1992) konferanslar toplanmıştır. Bu konferanslarla, Katolik teolojii Latin Amerika’nın sosyokültürel ve mânevî hayatına uyarlayarak yerlileştirmek amaçlanmıştır (Müller, 2015, s. 15).

Özgürlük Teolojisi’nin temellerinin atıldığı bu konferanslar silsilesi, 1955 Rio de Janerio toplantısıyla başlatılmaktadır. Bunlar, Özgürlük Teolojisi’nin kurulduğu (R. M. Brown, 1980, s. 18) kabul edilen Medellin’de gündeme alınan adaletsizliklerle mücadele, fakir ve mazlumların yanında yer alma kararıyla daha da ivmelenmiştir (Taşpınar, 2019, s. 69).

Gutiérrez’in Teolojik Görüşleri

Gutiérrez’in ayırt edici en temel özelliği tanrı anlayışıdır. Gutiérrez’e (Gutiérrez, 1991, s. XIII; 1988, s. 89) göre Tanrı, Mısır’dan çıkış anlatımında olduğu gibi, “tarih içinde kendini gösteren ve aynı zamanda her bireyin kalbinde bulunan” dolayısıyla da tarihe müdahale edebilen “tüm yaşamın”, “tarihin ve siyasi kurtuluşun Tanrısı”dır.

Her türlü baskıyı, tanrı tanımazlık olarak reddeden Gutiérrez, “bir seçim diğerini dışlar. Ortası yoktur.” ifadeleriyle reddetmektedir. Hristiyan Latin Amerika’nın yoksulluğunu; putperestliğin, Tanrı adına Hristiyanlık iddiasıyla Latin Amerika’yı işgal edip bu iddiaya uygun davranmamanın açık bir sonucu olarak değerlendirmektedir. Gutiérrez’e göre Latin Amerika’da “Tanrı’nın en sevdiklerine, yoksullara kötü davranmak ve onları öldürmek” sıradanlaşmıştır. Tanrı, hayat veren olmasına rağmen Tanrı’yı kabul ettiğini iddia eden sömürgeciler, Latin Amerikalıları yoksul bırakarak hayat hakkı tanımamaktadır. Bu düşünce Özgürlük Teolojisi’nde “İman ve açlık birleştirilemez.”, “Tanrı’ya inanç; ekmeğe hasreti ortadan kaldırmalıdır”. Dolayısıyla hayata izin vermeyen her yapı, Tanrı karşıtıdır (Gutiérrez, 1991, s. XII-XIII, 14, 48-64) şeklinde kendine yer bulmuştur.

Gutiérrez, mevcut kilise anlayışını eleştirmektedir. Bu anlamda Özgürlük Teolojisi’nin bir kilise eleştirisi olduğu söylenebilir. Kilise’nin görevi; hayata dâhil olmak, “insanların siyasî, ekonomik, sosyokültürel haklarına ve Tanrı’nın çocukları olarak onurlarına -ve dolayısıyla insancıl bir toplumasahip çıkmak”tır (Sayer, 2015, s. XII). Kilise’nin mevcut dünya misyonunu değiştirmeyi hedefleyen bu yaklaşım, II. Vatikan Konsili’nin evrensel kurtuluş iradesinin yansıtmaktadır (Gutiérrez, 1988, s. 143). Yeni perspektif, Kilise’nin farklı toplum ve kültürlerle yer açmasını, modern insanın isteklerine uygun bir vizyon ve misyonla onları özgürleştirecek yeni yollar bulması (Gutiérrez, 2015c, ss. 85-86), Kilise’nin “getto kilisesi” olmaktan uzaklaşarak “yoksulların kilisesi” olmasını hatta bu sürece devrimci olarak katılması (H. O. J. Brown, 1984, s. VIII) arzulanmaktadır (bk. Gutiérrez, 1988, ss. 62, 143).

Gutiérrez’in kutsal kitap anlayışında Kitâb-ı Mukaddes’in siyasî ve politik olarak okunması öne çıkmaktadır. Hatta bu okuma ile Özgürlük Teolojisi’nin, Kitâb-ı Mukaddes’i yeniden düzenlediği kabul edilmektedir (R. M. Brown, 1980, s. 10; Gutiérrez, 1988, ss. 87-88).

Tanrı sevgisinin herkesi kapsadığını kabul etmek ve bunu yoksulların önceliğiyle bağlantılı görmek anlamına gelen Tanrının Krallığı, Gutiérrez’in teoloji gündeminde yer bulmaktadır (Gutiérrez, 1982,

s. 87). Sosyal yapının bütünleştirici araçlarından kabul edilen Tanrının Krallığı ile özgürlük temelinde toplum birleştirilmek istenmektedir. Böylece her türlü sosyal bölünmenin önü alınarak Tanrı'nın saltanatına ulaşmak amaçlanmaktadır (Gutiérrez, 2015b, s. 8). Tanrı'nın Krallığı, tanrı sevgisinin herkesi kapsadığını kabul etmek ve bunu yoksulların önceliğiyle bağlantılı görmektir. Toplumun alt kesimlerini insanî bir hayata kavuşturmakla başlatılan Tanrı Krallığı, Özgürlük Teolojisi için “cennette olduğu gibi dünyaya da gelmesi” talep edilen bir olgudur (Ashley, 1990, s. 213).

Gutiérrez'in teolojik görüşlerinin odaklandığı diğer bir konu, tarihin kutsallığıdır. Kitâb-ı Mukaddes'in insanları tarihî olaylarla kendisini gösteren bir Tanrı'ya imana çağırdığını iddia eden Gutiérrez'e göre bu çağrı, tarihteki (yaşayan) insanları Mesih ve Kutsal Ruh vasıtasıyla Tanrı'yla birleştirmektedir. Dolayısıyla inançlı biri, farkında olmasa da tarihte Tanrı ile birlikte. Çünkü Tanrı, tarih içinde eylemde bulunan ve yine tarih içinde “kurtaran”dır. Bu durumda tarih, Tanrı'nın hüküm sürdüğü kutsal bir alanı ifade etmektedir ve İsa Mesih'in, ölümü ve dirilişiyle bunu insanlığa armağan ettiğine inanılmaktadır. Özgürlük Teolojisi'nde tarihin bu şekilde ön plana çıkması, onun tanrısız ve beşerî eylemlerin (kutsal-kutsal olmayan) ortak etkileşim alanı olarak kabul edilmesinden kaynaklanmaktadır. Bu perspektifle somut tarihi kutsal tarihe çeviren Gutiérrez, Tanrı'dan kaçışı destekleyen, kutsalın müdahil olamadığı boşluğu doldurmaktadır. “Tarih tektir” şeklinde formüle edilen bu anlayış, kutsal-kutsal dışı ayrımını reddederek dünya hayatını içine alan somut tarihi “test” alanı gören ve ihlal edilmesinde beis görülmeyen bir alan olmaktan çıkarmaktadır. Böylece, hak ihlali sayılan adaletsiz eylemlere geçici dünya yaşamı üzerinden meşruiyet arayanlara yer bırakılmamaktadır. Sonuç olarak Gutiérrez, inanç adına yaşananların somut eylemlerle gerçekleşmesi gerektiğine inanmaktadır (1988, ss. 83-87, 91, 103).

Gutiérrez'in odaklandığı diğer bir teoloji konusu, günahıdır. Gutiérrez'e göre yoksulluk ve adaletsizlik günahıdır ve bu, ilk emrin (Tanrı'ya iman) yanlış anlaşılmasının bir sonucudur¹²; yoksulların ezilmesi, Tanrı'yı “dünyanın ve tarihin tek efendisi” (1992, s. 64) gören Kitâb-ı Mukaddes'e aykırı görülmektedir. Gerçek tanrının, yoksul ve dışlanmışların tarafında yer alacağını (Sayer, 2015, s. X), dolayısıyla yanlış tanrı tasavvurunu, günahın ve tüm kötülüklerin temeli olduğu düşünülmektedir. Günah, özgürlüğün önündeki engellerden sayılarak insanın tarihte gerçekleştireceği eylemleriyle Tanrı'yla karşılaşılacağı düşüncesi, aynı tarih içinde somut bir eylem olarak görülen günahı özgürleşme mücadelesinin karşısına konumlandırmaktadır. Dolayısıyla özgürlük ve günah, aynı düzeyin iki zıt tarafını ifade etmektedir. Bu durumda tarih, özgürlükle günahın mücadele alanını oluşturmaktadır. Günah, Tanrı'dan kopuşu ifade ederken özgürlük, Tanrı ile karşılaşmayı ve onunla yol almayı ifade etmektedir. Bu sebeple günah, öteki dünyadaki kurtuluş için değil, tarihsel bir gerçeklik olması sebebiyle, kişisel, sosyal ve içsel bir gerçeklik olarak bu dünyadaki özgürlüğe engel görülmekte (1988, s. XXXVIII, 85) ve günah, “yeni sömürgecilik” olarak tarif edilmektedir (Gutiérrez, 1970, ss. 251-252). Gutiérrez'e (2015c, s. 100) göre, Hristiyan düşüncesi için günah, tüm sosyal adaletsizliğin köküdür ve bunun bertaraf edilmesi, “yoksullar için tercihi seçenek” ile başlayarak ekonomi üzerinde derinlemesine düşünmekle aşılabılır. Sonuç olarak Özgürlük Teolojisi,

¹² Mısır'dan Çıkış 20:2-6; Yasanın Tekrarı 5:6-21 vb.

“İsâ Mesih’in insanlığı yalnızca günahattan değil, aynı zamanda günahkâr sosyal ve politik yapılardan kurtarmadaki rolüne” (Mong, 2017, s. 1) odaklanmaktadır.

SONUÇ

Bu çalışmanın amacı, Özgürlük Teolojisi’nin fikir babası Gustavo Gutiérrez’i, onun özgürlük ve kurtuluş kavramlarına yüklediği yeni anlam açılımlarını, bu açılımları desteklemek için geliştirdiği metodolojisini, onu ortaya çıkaran temelleri ve nihayetinde ulaştığı teolojik görüşleri inceleyerek Özgürlük Teolojisi’nin anlaşılmasına yönelik mevcut bilgi birikimine katkı sağlamaktır.

Dünya sahnesinde ekonomik ve siyasî; Hristiyanlık’ta ise teolojik ağırlığı günden güne artan Latin Amerika’nın sosyokültürel birikimleri temelinde gelişen Özgürlük Teolojisi’nin, Üçüncü Dünya ülkelerinde oluşturduğu etkiyle ve teolojiye getirdiği bütüncül yaklaşımla, günümüzün parçalı ve somut dünya algısı için alternatif fikirler sunduğu tespit edilmiştir.

Çalışmada ayrıca, Gutiérrez’in, teolojiye bilimsel süreçleri andıran bir metodoloji ile akıl yürütmeyi reddetmeyen bir maneviyata yönelmesinin; maddî-manevî ayrımını reddeden genişletilmiş bir algı dünyası inşa etme potansiyeline sahip olduğu ortaya konulmuştur. Bu yaklaşımın, farklı inanç ve kültürlerde Özgürlük Teolojisi’ne yönelik yoğun ilgi doğurması ve benzer teolojik akımların oluşmasına zemin hazırlaması, teolojide bütüncül yaklaşımlara duyulan ihtiyacı göstermiştir.

Araştırmada ulaşılan bir diğer önemli bulgu, Özgürlük Teolojisi’nin, Gutiérrez’in kişisel deneyimleri ile Latin Amerika’nın yoksulluk ve sömürü gibi sosyokültürel tecrübelerinden etkilendiği, dolayısıyla Gutiérrez’in hayatı ve deneyimleriyle teolojisi arasında bağın tespit edilmesidir. Bu ilişki, gerçeklikten hareketle teoloji yapma idealine dayalı bir anlayışın Özgürlük Teolojisi’ne yansımaları mümkün kılmış ve Gutiérrez’in hayatına ve çevresine dair arka plan bilgisi, Özgürlük Teolojisi’nin derinlemesine anlaşılması için kritik bir unsur olarak değerlendirilmiştir.

Çalışmada ayrıca, Gutiérrez’in klasik Hristiyan kurtuluş anlayışını reddetmeden ona daha somut ve ölçülebilir bir arka plan kazandırdığı ve liberation kavramına, ezilen halkların ve sınıfların siyasî özgürlüğünden tarih boyunca insanın özgürleşmesi ve Rab ile bütünleşmesini ifade eden günahattan kurtuluşa kadar uzanan, bütüncül bir özgürleşme (liberation) anlamı yüklediği tespit edilmiştir.

Bunun yanında, Gutiérrez’in, Kitâb-ı Mukaddes’in Çıkış (Exodus) anlatısı gibi dinî metinleri siyasî bir perspektiften okuması, praxis (eylem) gibi Marksist özgürlük söylemleri ve kavramları teolojik düşünce için işlevselleştirmesi, Özgürlük Teolojisi’nin metodolojisine eleştirel ve bilimsel süreçlere benzer bir yetkinlik kazandırmıştır.

Araştırmanın diğer önemli bulguları arasında, Özgürlük Teolojisi’nin Latin Amerika gerçekleriyle doğrudan örtüştüğü ve Hristiyanlığın temel metinleri, İsâ Mesih’in mesajı, Cizvit geleneğinin, milliyetçilik akımı ve İkinci Vatikan Konsili gibi unsurların bu teolojik yaklaşımın gelişiminde etkili olduğu yer almaktadır.

Son olarak, Gutiérrez’in teolojik yaklaşımlarında geliştirdiği en önemli perspektifin, tarihe katılan ve insanlıkla iç içe konumlandırılmış bir Tanrı tasavvuru olduğu belirlenmiştir. Bu yaklaşım, modern

dönemde Tanrı'yı hayatın dışına iten algıya karşı, onu somut eylemlerle tarihe müdahale eden tanrı perspektifiyle, bir meydan okuma niteliği taşımakta ve Hristiyanlıkta kilise, kutsal kitap, Tanrı krallığı ve günah kavramlarının yeniden tanımlanmasına zemin hazırlamaktadır.

Bu çalışmada elde edilen bulgular, Özgürlük Teolojisi'nin yerel deneyimlere dayalı Katolik bir teoloji olarak şekillendiğini, gelişiminde dönemsel fikir akımlarından etkilendiğini ve klasik Hristiyan teolojisini reddetmeksizin onu dönüştürme arzusunda olduğunu ortaya koymaktadır. Ancak, Özgürlük Teolojisi'nin zamanla kaybettiği etkinlik yalnızca konjonktürel değişimlerle açıklanamayabilir; bu bağlamda günümüzdeki etkisinin detaylı bir biçimde incelenmesi, alan için yeni tartışma alanları oluşturacaktır.

Araştırmanın temel katkısı, özgürlük teolojisinin tanımı, temelleri ve görüşlerine dair konularda sağlanmıştır. Bu bağlamda çalışma, dinler tarihi açısından önemli çıktılar sunmuş ve gelecekte yapılacak çalışmalar için temel oluşturmuştur.

Bununla birlikte, araştırma belirli sınırlılıklara sahiptir. Özellikle temel metinlerin İspanyolca olması, araştırılan kültür ve coğrafyanın fizikî uzaklığı, teolojinin fikir babası Gutiérrez ile birebir görüşme olanağının olmayışı gibi faktörler, araştırmayı belirli ölçülerde kısıtlamaktadır.

Gelecek araştırmalar için, Özgürlük Teolojisi'nin diğer kültür ve inançlarla ilişkisini ve bunun çıktılarının değerlendirilmesi yönünde çalışılması önerilmektedir. Ayrıca, genel teolojiye dair alt yapının oluşturulmuş olmasından hareketle Özgürlük Teolojisi üzerinde daha derinlemesine ve spesifik incelemelerin yapılması, alanın gelişimine önemli katkılar sağlayacaktır.

KAYNAKLAR

- Alıcı, M. (2018). *Dinler Tarihinin Batılı Öncüleri* (3. bs). İstanbul: İz Yayıncılık.
- Ashley, B. M. (1990). *The Dominicans*. Collegeville, Minn: Liturgical Press.
- Aydın, M. (2000). Bir Hristiyan Kurtuluş Teolojisinden Dinlerin Bir Kurtuluş Teolojisine Doğru. *Dîvân*, (9), 133-150.
- Aydın, M. (2003). Özgürlük Teolojisinin İslami İzdüşümleri Latin Amerika Kökenli Özgürlük Teolojisi Perspektifinden Kur'an'a Yeni Bir Yaklaşım. *Tezkire Dergisi*, (31-32), 137-156.
- Bacik, J. J. (1989). *Contemporary Theologians*. Chicago: Thomas More Press.
- Betto, F. (2016). *Fidel ve Din* (Ö. Erman, Çev.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Blue, J. R. (1989). *Origins of Gustavo Gutiérrez "A Theology of Liberation"* (Ph.D Thesis). The University of Texas at Arlington.
- Brackley, D. (1996). *Divine Revolution: Salvation & Liberation in Catholic Thought*. Maryknoll, N.Y: Orbis Books.

- Brown, H. O. J. (1984). What is Liberation Theology? Within *Liberation Theology* (ss. 3-16). Milford, Mich: Mott Media.
- Brown, R. M. (1980). *Makers of Contemporary Theology: Gustavo Gutiérrez*. Atlanta: John Knox Press.
- Brown, R. M. (1993). *Liberation Theology: An Introductory Guide*. Louisville, Ky: Westminster/John Knox Press.
- Brown, R. M. (2013). *Gustavo Gutiérrez: An Introduction to Liberation Theology*. Eugene, Oregon: Wipf and Stock Publishers.
- Campbell, J., & Moyers, B. (2015). *Mitolojinin Gücü: Kutsal Kitaplardan Hollywood Filmlerine Mitoloji ve Hikayeler* (Z. Yaman, Çev.). İstanbul: MediaCat Kitapları.
- Crespo, L. F. (1982). Presentacion. Within *Cuadernos de Teología: C. 1. El Dios de la Vida* (s. I-V). Lima, Perú: Departamento de Teología Pontificia Universidad Católica del Perú.
- Cubells, V. B. (2011). Gustavo Gutiérrez, Padre de la Teología de la Liberación. *Facultad de Teología, Valencia*, 1-21.
- Cussiánovich, A. (1979). *Religious Life and The Poor: Liberation Theology Perspectives*. Maryknoll, N.Y: Orbis Books.
- Duncan, W. B., A. B., & A. M. (1995). *The Political Philosophy of Gustavo Gutiérrez* (PhD Thesis). Texas Tech University.
- Dussel, E. (1987). Exodus as A Paradigm in Liberation Theology. Within B. M. F. van Iersel, A. G. Weiler, & M. Lefébure (Ed.), *Exodus, A Lasting Paradigm* (ss. 83-92). Edinburgh: T. & T. Clark.
- Eagleson, J. (1987). Gustavo Gutiérrez. Within J. Eagleson (Ed.), *Against Machismo: Rubem Alves, Leonardo Boff, Gustavo Gutiérrez, José Miguez Bonino, Juan Luis Segundo ... And Others Talk About the Struggle of Women: Interviews* (ss. 39-48). Yorktown Heights, NY: Meyer-Stone Books.
- Echeverría, J. I. (2002). *Development and Freedom in Sen and Gutiérrez. Religious and Secular Common Grounds*. Pontificia Universidad Católica del Perú. Departamento de Economía. <http://repositorio.pucp.edu.pe/index/handle/123456789/46850>
- Elizondo, V. (2009). Jesus the Galilean Jew in Mestizo Theology. *Theological Studies*, 70, 262-280.
- Elizondo, V. P. (2000). *The Future is Mestizo: Life Where Cultures Meet* (Rev. ed). Boulder, Colo: University Press of Colorado.
- Groody, D. G. (2011). *Gustavo Gutiérrez: Spiritual Writings*. Maryknoll, N.Y: Orbis Books.
- Gutiérrez, G. (1970). Notes for a Theology of Liberation. *Theological Studies*, 31(2), 243-261.

- Gutiérrez, G. (1977). Freedom and Salvation: A Political Problem. Within A. Gutierrez (Çev.), *Liberation and Change* (ss. 2-94). Atlanta: John Knox Press.
- Gutiérrez, G. (1978). The Voice of the Poor in the Church. *Proceedings of the Catholic Theological Society of America*, 30-34.
- Gutiérrez, G. (1979). Liberation Praxis and Christian Faith. Within R. Gibellini (Ed.), *Frontiers of Theology in Latin America* (ss. 1-33). Maryknoll, N.Y: Orbis Books.
- Gutiérrez, G. (1982). *El Dios de la Vida*. Lima, Perú: Departamento de Teología Pontificia Universidad Católica del Perú.
- Gutiérrez, G. (1988). *A Theology of Liberation: History, Politics and Salvation* (S. C. Inda & J. Eagleson, Trans.). Maryknoll, N.Y: Orbis Books.
- Gutiérrez, G. (1990a). *The Truth Shall Make You Free: Confrontations*. Maryknoll, N.Y: Orbis Books.
- Gutiérrez, G. (1990b). Toward a Theology of Liberation. Within A. T. Hennelly (Ed.), *Liberation Theology A Documentary History* (ss. 62-76). Maryknoll, N.Y: Orbis Books.
- Gutiérrez, G. (1991). *The God of Life*. Maryknoll, N.Y: Orbis Books.
- Gutiérrez, G. (1992). Search for Identity (F. Murphy, Trans.). *Latin American Perspectives*, 19(3), 61-66.
- Gutiérrez, G. (1993). Option Pour les Pauvres: Bilan et Enjeux. *Théologiques*, 1(2), 121-134.
- Gutiérrez, G. (2003). *We Drink from Our Own Wells: The Spiritual Journey of a People* (M. J. O'connell, Trans.). Maryknoll, N.Y: Orbis Books.
- Gutiérrez, G. (2011). Kurtuluş Teolojisinin Kapsamı ve Görevi. İçinde R. Christopher (Ed.), & M. F. Karakaya & S. Altınçekiç (Çev.), *Kurtuluş Teolojisi*. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Gutiérrez, G. (2015a). The Situation and Tasks of Liberation Theology Today. Within J. B. Nickoloff (Trans.), *On The Side of The Poor: The Theology of Liberation* (ss. 32-53). Maryknoll, New York: Orbis Books.
- Gutiérrez, G. (2015b). Theology: An Ecclesial Function. Within J. B. Nickoloff (Trans.), *On The Side of The Poor: The Theology of Liberation* (ss. 1-10). Maryknoll, New York: Orbis Books.
- Gutiérrez, G. (2015c). Where will the Poor Sleep? Within J. B. Nickoloff (Trans.), *On The Side of The Poor: The Theology of Liberation* (ss. 83-133). Maryknoll, New York: Orbis Books.
- Güder, S. (2021). *Kurtuluş Teolojisi ve Öze Dönüş: Hristiyan ve İslami Perspektifler*. İstanbul: Büyüyenay Yayınları.
- Gündüz, Ş. (1998). Teoloji. İçinde *Din ve İnanç Sözlüğü* (s. 366). Ankara: Vadi Yayınları.

- Güngör, A. İ. (2016). *Cizvitler*. İstanbul: İlgi Kültür Sanat.
- Huntington, S. P. (2018). *Medeniyetler Çatışması ve Dünya Düzeninin Yeniden Kurulması* (H. Şarman, Ed.; C. Soydemir & M. Turhan, Çev.). İstanbul: Okuyan Us Yayın.
- Iguñiz, J. (1976). Statement by Javier Iguñiz. Within S. Torres & J. Eagleson (Ed.), *Theology in the Americas* (ss. 284-286). Maryknoll, N.Y: Orbis Books.
- Kim, S. C. (2012). *An Immigration of Theology: Theology of Context as The Theological Method of Virgilio Elizondo and Gustavo Gutiérrez*. Eugene, Or: Pickwick Publications.
- Löwy, M. (1996). *Marksizm ve Din* (İ. Cüre, Çev.). İstanbul: Belge Yayınları.
- McGovern, A. F. (1989). *Liberation Theology and Its Critics: Toward an Assessment*. Maryknoll, N.Y: Orbis Books.
- Michel, T. (2012). *Hristiyan Tanrı Bilimine Giriş-Dinler Tarihine Katkı*. İstanbul: Sak Ofset Matbaacılık.
- Mong, A. (2017). *A Tale of Two Theologians: Treatment of Third World Theologies*. Cambridge, United Kingdom: James Clarke & Co.
- Murphy, R. (1987). Scripture and Church History. Within *Concilium : Religion in the Eighties. Exodus, a Lasting Paradigm* (ss. 3-8). Edinburgh: T. & T. Clark.
- Müller, G. L. (2009). Mis Experiencias con la Teología de la Liberación. *Páginas: Centro de Estudios y Publicaciones*, 34(213), 22-31.
- Müller, G. L. (2015). Liberating Experience: A Stimulus for European Theology. Within R. A. Krieg (Trans.), *On The Side of The Poor: The Theology of Liberation* (ss. 11-31). Maryknoll, New York: Orbis Books.
- Nickoloff, J. B. (Ed.). (2004). *Gustavo Gutiérrez: Essential Writings*. Manila, Philippines: St Pauls.
- Nouwen, H. J. M. (2003). Foreword. Within *We Drink from Our Own Wells: The Spiritual Journey of a People* (s. VII-XV). Maryknoll, N.Y: Orbis Books.
- Öztürk, A. E. (2024). *Gustavo Gutiérrez'de Özgürlük Teolojisi*. Eskiyei Yayınları.
- Öztürk, A. E., & Turan, S. (2024). 'Teología De La Liberación': Gustavo Gutiérrez'in Özgürlük Teolojisi ve Teolojik Yansımaları. *Rize İlahiyat Dergisi*, (26), 13-28.
- Rauschenbusch, W. (1917). *A Theology for The Social Gospel*. New York, Nashville: Abingdon Press.
- Regan, E., & Chopp, R. S. (2005). Latin American Liberation Theology. Within D. F. Ford (Ed.), *The Modern Theologians: An Introduction to Christian Theology Since 1918* (ss. 469-484). Malden, MA: Blackwell Publishing.

- Rowland, C. (2011a). Giriş: Kurtuluş Teolojisi. İçinde C. Rowland (Ed.), & M. F. Karakaya & S. Altınçekiç (Çev.), *Kurtuluş Teolojisi*. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Rowland, C. (Ed.), Karakaya, M. F., & Altınçekiç, S. (Çev.). (2011b). *Kurtuluş Teolojisi*. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Sayer, J. (2015). Foreword. Within *On the Side of the Poor: The Theology of Liberation* (s. VII-XIV). Maryknoll, New York: Orbis Books.
- Sayılğan, A. (1976). *Ansiklopedik Marksist Sözlük*. İstanbul: Otağ Yayınları.
- Sevillano, H. (2003). Mi Mejor Amigo, Gustavo Gutiérrez. *El Ciervo*, 52(628-629), 34-36. JSTOR.
- Stone, R. H. (1977). Introduction. Within *Liberation and Change* (s. VII-XIII). Atlanta: John Knox Press.
- Taşpınar, İ. (2019). *Hristiyanlık ve Mistik Semboller*. İstanbul: MÜİFV.
- Veltmeyer, H. (2006). *Latin Amerika ve Başka bir Kalkınma* (Ö. Akpınar, Çev.). İstanbul: Kalkedon Yayıncılık.
- Yel, A. M. (1998). Geleneğin Bozulması: Kurtuluş Teolojisi ve Cizvitler. *Dîvân*, (2), 33-55.

DİJİTAL ÇAĞDA YÖNETİM, E-DEVLET VE BİLİŞİM UYGULAMALARI SONRASINDA YEREL YÖNETİMLER: MAHALLE MUHTARLIKLARI ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME

Dr. Öğretim Üyesi Olkan SENEMOĞLU

Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi, Çanakkale, Türkiye,

e-mail: olkansenemoglu@gmail.com, ORCID: 0000-0001-6290-6631

E. Eren GÖÇERİ

Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi, Çanakkale, Türkiye,

e-mail: eegoceri@gmail.com ORCID: 0000-0002-3267-8241

Öz

Bu makale, bilişim teknolojilerinin mahalle muhtarlıkları üzerindeki etkilerini incelemektedir. Bilişim teknolojilerinin yerel yönetim birimlerinden mahalle muhtarlıkları üzerindeki etkilerini ele alan bu çalışma, özellikle e-devlet uygulamalarının mahalle muhtarlıklarının işlevlerini nasıl dönüştürdüğü ve dijitalleşmenin hizmet sunum süreçlerine katkıları incelenmiştir. E-devlet uygulamaları ve dijitalleşme süreçleri, muhtarlıkların geleneksel görevlerini dönüştürmüş, hizmet sunumlarını daha hızlı ve etkili hale getirmiştir. Çalışmada, muhtarlıkların tarihsel gelişimi ve dijital çağdaki rolü, kırsal ve kentsel alanlar arasındaki farklılıklarla birlikte tartışılmıştır. Özellikle kırsal ve kentsel muhtarlıklar arasındaki dijitalleşme farkları üzerinde durulmuştur. Dijitalleşme sürecinin, hizmetlerin daha şeffaf ve hızlı sunulmasını sağlarken, altyapı ve bilgi eksiklikleri nedeniyle bazı muhtarlıklarda zorluklara yol açtığı tespit edilmiştir. Ayrıca dijitalleşme sürecinin daha katılımcı bir yönetim sunduğu, ancak bazı muhtarlıkların altyapı eksiklikleri ve dijital okuryazarlık konularında zorluklar yaşadığı belirtilmiştir. E-devlet ve CİMER gibi platformlar, vatandaşların muhtarlıklarla olan ilişkilerini değiştirirken, muhtarların rollerini de yeniden tanımlamıştır. Mahalle muhtarlıkları, dijitalleşmenin getirdiği yeniliklerle yerel yönetim süreçlerinde aktif bir rol oynamaya devam etmekte, ancak klasik işlevlerinin bazılarının bu süreçte azaldığına dikkat çekilmektedir. Yaygın bir e devlet uygulamasıyla birlikte mahalle muhtarlıklarının geleneksel işlevlerinin ortadan kalktığı ve artık gerekliliğinin tartışılması gerektiği dile getirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Bilişim teknolojileri, E-devlet uygulamaları, Mahalle muhtarlıkları, Dijital dönüşüm, Yerel yönetimler,

DİGİTAL GOVERNANCE İN THE INFORMATION AGE, AN EVALUATION OF LOCAL GOVERNANCE AFTER E-GOVERNMENT AND İT APPLİCATIONS: A STUDY ON NEİGHBORHOOD HEADMANSHİPS

Abstract

This article examines the impact of information technologies on neighborhood headmanships. Focusing on the effects of information technologies on local governance units, particularly neighborhood headmen, the study explores how e-government applications have transformed the functions of headmen and contributed to the digitalization of service delivery processes. E-government applications and digitalization processes have reshaped the traditional roles of headmen, making service delivery faster and more efficient. The article discusses the historical development of headmanships and their role in the digital age, highlighting the differences between rural and urban areas. The digitalization process has made services more transparent and faster but has also led to challenges for some headmen due to infrastructure deficiencies and knowledge gaps. It is noted that while digitalization offers a more participatory governance model, certain headmen, especially in rural areas, face difficulties due to a lack of infrastructure and digital literacy. Platforms like e-government and CİMER have altered citizens' interactions with headmen and redefined their roles. Neighborhood headmanships continue to play an active role in local governance through digital innovations, but some traditional functions have diminished in this process. The article concludes by suggesting that with the widespread implementation of e-government, the traditional functions of neighborhood headmen may become obsolete, and their necessity should be questioned.

Keywords: Information technologies, E-government applications, Neighborhood headmanships, Digital transformation, Local governance

1. GİRİŞ

Bilişim teknolojileri, yönetim süreçlerini dönüştüren en önemli unsurlardan biri haline gelmiştir. Yerel yönetimler de bu değişime ayak uydurarak hizmet kalitesini artırmakta, kaynak kullanımını optimize etmekte ve vatandaşların katılımını güçlendirmektedir. Türkiye’de yerel yönetimlerin bir parçası olan mahalle muhtarlıkları, vatandaşlarla devlet arasında bir köprü işlevi görmektedir. Ancak muhtarlıklar, genellikle geleneksel hizmet sunum yöntemlerine dayandığından, dijital dönüşüme ayak uydurma süreçlerinde çeşitli zorluklarla karşılaşmaktadırlar.

Muhtarlık, her ne kadar kavramsal anlamda tek bir olgu gibi karşımıza çıkıyor olsa da mevzuat bakımından iki farklı yönetim birimini işaret etmektedir. Muhtarlık kavramı, köy ve mahalle muhtarlığı olmak üzere iki yönetim birimini meydana getirmektedir. Bu iki birimden ilki olan köy tüzel bir kişiliğe sahiptir fakat yerel yönetim birimi olması hususu dahi tartışmalı olan mahalle muhtarlığı tüzel bir kişiliğe sahip değildir. Tüzel kişilik sahibi ve yerel bir yönetim birimi olan köyler, uzun tarihi süreç ve değişen anayasalara rağmen halen yürürlükte olan 1924 tarihli 442 Sayılı Köy Kanunu’na göre yönetilmektedir. Mahalle muhtarlıklarının genel çerçevesi ise 1944 tarih ve 4541

Sayıllı Şehir ve Kasabalarda Mahalle Muhtar ve İhtiyar Heyetleri Teşkiline Dair Kanunu ve 5393 Sayılı Belediye Kanunu ile belirlenmektedir (Acar ve Koç, 2016: 179).

Köy idaresinin başında yer alan muhtar ile mahalle muhtarı arasındaki görev, yetki ve sınırlılıkların farklılığı ise temel olarak tüzel kişilikten kaynaklanmaktadır. “Muhtarlar köy ve mahallelerde kanunlarla belirlenen işlerin yürütülmesinden sorumludur” (Deniş ve Demircioğlu, 2024, 64). Bütçe yapma ve yürütme yetkinliğine sahip, gelir elde etme imkanları olan ve devlet memurları gibi yargılanmaları söz konusu olabilen köy muhtarları ve heyeti ile (Keleş, 2012:232) idari statüleri hususunda dahi ortak bir fikir birliğinin sağlanamadığı, sınırlı yetki ve sorumluluklarla donatılmış mahalle muhtarlıklarının arasındaki farklılığın kavranması oldukça önemlidir.

2012 tarihli 6360 Sayılı Kanun ile büyükşehirlerdeki il özel idare birimleri kaldırılmış, büyükşehir belediyesinin sınırları il mülki sınırları olarak belirlenmiştir ve bu sınırlar içerisinde yer alan köyler mahalleye dönüştürülmüştür. Böylelikle büyükşehir belediyeleri sınırları içerisinde yer alan köyler tüzel kişiliklerini kaybetmiş, köy muhtarları da mahalle muhtarı konumuna gelmiştir. Bu durum, köyün mahalleden farklı niteliklere sahip olmasından dolayı sorun teşkil etmektedir. En büyük sorun köyün kamu tüzel kişiliğe sahipken, mahallenin kamu tüzel kişiliğinin bulunmamasıdır (Deniz, 2019:80).

6360 sayılı Kanun ile Türkiye’de büyükşehir sayısı on altıdan otuza yükselmiştir. Köylerin tüzel kişiliğinin kaldırılması ve köylerin mahalle olarak ilçe belediyelerine bağlanmasıyla tüzel kişiliği son bulan köylerin her türlü taşınır ve taşınmaz mallarıyla alacak ve borçları, ilgisine göre büyükşehir belediyesine ve yahut bakanlıklara bağlı kuruluşlara veya ilçe belediyelerine devredilmiştir. Bu düzenleme hukuki, politik, idari, mali ve sosyo-ekonomik açıdan ciddi aksaklıkları da doğurmuştur. Bu nedenle, 2020 yılında 7254 sayılı Kanun ile büyükşehir sınırları içinde yer alan ve kırsal niteliğini sürdüren yerlere belirli koşullar içerisinde kırsal mahalle ya da kırsal yerleşik alan statüsü verilmiş, söz konusu bölgelere belirli avantajlar sağlamak suretiyle bazı sorunların çözümü arzulanmıştır (Kılıç ve İpek, 2020: 3).

2012 yılında yapılan değişiklikle başlayan (2012 tarihli 6360 Sayılı Kanun) ve 2020 yılında bir başka kanun ile düzenlenen süreç (2020 tarihli 7254 sayılı Kanun), kalıcı bir çözüm sunmamakla birlikte köylerin mahallelere dönüştürülerek tüzel kişiliklerinin kaldırılmasının anayasaya aykırı olduğu iddialarını da beraberinde getirmiştir.

Bilişim teknolojilerindeki değişimin ve dönüşümün ne tür etkileri veya avantaj ve dezavantajları bulunmaktadır? Bu konuda da çeşitli tartışmalar bulunmaktadır. Bilişim teknolojileri, kamu hizmetlerinin sunumunda verimliliği artıran, şeffaflığı geliştiren ve vatandaşların yönetim süreçlerine katılımını kolaylaştıran önemli bir araçtır. Özellikle yerel yönetimlerdeki hizmet süreçlerinde, bilgi ve iletişim teknolojileri (ICT) sayesinde işlemler daha hızlı ve düşük maliyetle gerçekleştirilmektedir (Yıldırım & Tatar, 2010). E-yönetim ve e-devlet uygulamaları sayesinde vatandaşlar, yerel hizmetlere daha kolay erişim sağlayabilmektedir. Mahalle muhtarlıkları gibi küçük yönetim birimleri de bu dijital dönüşümden payını alarak hizmet sunum süreçlerini modernize etmektedir.

Mahalle muhtarlıkları, bilişim teknolojilerinin getirdiği yenilikler ışığında daha verimli bir hizmet sunumu gerçekleştirebilmektedir. Çakır (2014), muhtarların e-devlet sistemine entegre edilmesi ile vatandaş memnuniyetinin arttığını ve resmi işlemlerin hızlandığını belirtmiştir. Ancak bu süreç her muhtarlık için aynı hızla gelişmemekte, özellikle kırsal bölgelerde altyapı ve bilişim okuryazarlığı konusundaki eksiklikler dijitalleşme sürecini zorlaştırmaktadır (Kaya & Erdem, 2019). Muhtarlıkların dijitalleşmesi, yerel hizmet sunumunda eşitsizlikleri azaltabilirken, aynı zamanda bu dönüşüm sürecine adapte olamayan muhtarlıklarda aksaklıklara neden olabilir.

E-devlet uygulamaları, yerel yönetimlerin şeffaflığını ve hesap verebilirliğini artıran önemli araçlardır. Özellikle vatandaşlar, bu sistemler aracılığıyla bilgiye daha kolay erişebilir, taleplerini iletebilir ve resmi işlemlerini hızlı bir şekilde tamamlayabilir (Çakır, 2014). Mahalle muhtarlıkları da e-devlet platformları sayesinde vatandaşlarla daha etkili bir iletişim kurabilir, bilgileri anında paylaşabilir ve süreçleri dijital ortamda takip edebilir hale gelmiştir. Bu şeffaflık, muhtarların vatandaşa karşı sorumluluk bilincini artırmakta ve hizmet kalitesini yükseltmektedir.

Bilişim teknolojileri, mahalle muhtarlıkları ile vatandaşlar arasındaki ilişkilerin daha demokratik ve katılımcı hale gelmesini sağlayabilir. Özcan ve Aydın (2021), bilişim teknolojilerinin yerel yönetimlerde vatandaş katılımını güçlendirdiğini ve daha demokratik bir yönetim modeli oluşturduğunu savunur. Dijital platformlar üzerinden vatandaşlar, yerel sorunları muhtarlıklara daha hızlı iletebilir ve çözüm süreçlerine daha aktif katılım sağlayabilir. Böylece, mahalle muhtarlıkları ile vatandaşlar arasındaki etkileşim güçlenmekte ve yerel demokrasi daha sağlıklı bir şekilde işlemektedir.

Bu çalışmada ele alınacak değerlendirmelerde köy muhtarlığından mahalle muhtarlığına dönüşen fakat coğrafi ve sosyolojik olarak köy tanımına yakın olan büyükşehir belediyelerine ait “kırsal mahalleler” dikkate alınmayacaktır. Çalışmanın genel kapsamını il özel idare birimlerinin varlığını koruduğu büyükşehir belediyelerinin dışında kalan elli bir il oluşturmaktadır. Çalışmanın ana problemi olarak büyükşehir belediyeleri sınırları dışında yer alan illerdeki mahalle muhtarlıklarının görev tanımlarının neler olduğu ve dijital dönüşümün ivedilikle geliştiği çağımızda mahalle muhtarlıklarının muadili haline gelen e-devlet uygulamalarının sunduğu hizmetler incelenecektir. Bu çalışma, bilişim teknolojilerinin mahalle muhtarlıklarındaki etkisini incelemeyi amaçlamakta ve e-devlet uygulamaları sonrasında muhtarlıkların nasıl değiştiğini tartışmaktadır.

2. Mahalle Muhtarlığının Tarihsel Gelişimi

Türk toplumunun siyasi, toplumsal ve idari ihtiyaçlarının bir karşılığı olarak ortaya çıkan mahalle idareleri, Osmanlı İmparatorluğundan cumhuriyete taşınan ve birçok yönü bulunan bir kurum olma özelliği taşır (Güneş, 2009: 114). Osmanlı İmparatorluğu içerisinde mahalleler sosyal tabakalardan ziyade etnik ve dini farklılıklara göre şekillenmiştir. Bu durum, Müslüman tebaa ile gayrimüslim tebaanın aynı mahallede yerleşik olmamasında vücut bulmuştur. Osmanlı’da Batı şehir yapısına benzer şekilde aynı din ve etnik kökenlere sahip, zengin ve fakir kitlelerin bir arada yaşadığı mahalle yapılarıyla karşılaşilmektedir (Ortaylı, 2008: 281).

İmparatorlukta sancakbeyi ve beylerbeyinin sürekli seferlerde oldukları dikkate alınacak olursa kadıların şehir yönetim ve güvenliğinden sorumlu olan birinci amir oldukları söylenebilir. Mahalleler ise bu hususta şehir yönetiminin alt kademesini oluşturan birimler olarak ortaya çıkmıştır. Mahallelerde kadının temsilcisi olarak imamlar ön plana çıkmıştır. Muhtarlık teşkilatı kuruluncaya kadar, imamlar mahallenin mülki amiri olarak görülmüştür ve padişah beratıyla tayin edilmiştir. Azınlık mahallelerinde ise imamın görevleri papaz ve kocabaşları aracılığıyla yerine getirilmiştir. İmamların, cami vakıflarından maaş alıp, yangın ve asayiş ile alakalı konularda mahalle sakinlerini organize etmek, mahallenin temizlik işlerini kontrol etmek, nüfus kayıtlarını tutmak ve mahalle sakinlerinin her biri için üst kademelere karşı kefil olmak gibi yükümlülükleri vardır (Ortaylı, 2008: 286).

Osmanlı İmparatorluğu'ndan başlayarak günümüze kadar gelen mahalle yönetimi anlayışı, tarihi itibarıyla belediye idarelerinden de öncesine dayanmaktadır. Mahalle, şehirleri oluşturan birimler olarak birbirini tanıyan ve belirli bir dayanışma içerisinde olan kişiler topluluğunun yaşadığı alanlar olarak ifade edilir (Akpinar, 2017: 100).

II. Mahmud devrinde kadıların fonksiyonları azaltılmış ve asayiş hususundaki görevleri ellerinden alınmıştır. Bu değişim mahalledeki imamların yetki alanlarını da etkilemiştir. II. Mahmud döneminden itibaren mahallelerin idari statüsünde birtakım değişiklikler gerçekleşmiş olsa da mahalle yönetimleri bu hususlarda şehir idaresinden sorumlu olan kadılar kadar etkilenmemiştir. Kadıların şehir idaresindeki nüfuzları giderek ortadan kalmasına karşın; imamlar, mahalle idarelerinde söz sahibi olmaya devam etmiştir (Ortaylı, 2008: 306).

Bu dönemde yeniçeri ocağının lağvedilmesi sonrasında yeni bir teşkilat yapısına ihtiyaç duyulmuştur. Şehirdeki asayişin sağlanması ve mali-mülki görevleri yerine getirmede önemli rolü olan ocağın boşluğunu doldurmak için muhtarlık teşkilatı ilk kez İstanbul'da kurulmuştur (Ortaylı, 2008: 306). Lütü Tarihî kaynaklı bilgiye göre Türkiye'de muhtarlık adı altındaki ilk teşkilatlanma 1829 tarihinde Bilad-ı Selase (Eyüp, Galata, Üsküdar) mahallelerinde ortaya çıkmıştır (Çadircı, 1970: 409).

1833 Tarihinde ise Kastamonu Sancağına bağlı olan Taşköprü'nün Ayanı Hacı Ömer'in kaza halkına karşı uyguladığı fazla vergi toplama uygulaması gerekçe gösteren halk ayaklanmış ve ayanı öldürmüştür. Ayaklanma sonrasında yeni bir ayan seçme yolu yerine payitahta uygulanmaya başlanan muhtarlık usulü Kastamonu Sancağında da tesis edilmiştir. Mahallelerde halkın güvenini kazanan ve becerikli olan kimseler arasından seçim usulüyle muhtar-ı evvel ve muhtar-ı sani olmak üzere iki muhtar seçilmiştir. Bu durumun II. Mahmud'a bildirilmesi sonrasında Sultan memnuniyetini dile getirmiş ve bu usulün diğer vilayet ve kazalara uygulanması için emir vermiştir (Çadircı, 1970: 410-411).

İlerleyen dönemde, 1863 Tarihli bir talimat ile muhtar seçimlerinin nasıl yapılacağı hususunda bir düzenleme yapılmış olsa da henüz uygulamaya geçmeden 1864 Tuna Vilayet Nizamnamesi çıkarılmıştır ve bu nizamname 1867'den itibaren bütün imparatorlukta uygulamaya konulmuştur. 1871 yılında çıkarılan Vilayet Nizamnamesiyle de 1864 tarihli nizamnamedeki eksiklikler giderilmeye çalışılmıştır (Arıkboğa, 1998: 102).

1913 yılında İdare-i Umumiyye-i Vilayet Kanuni Muvakkat ile 1864 Tuna Vilayet Nizamnamesi ve 1871 Vilayet Nizamnamesi yürürlükten kaldırılmıştır. Köy ve mahalle idaresi hakkında herhangi bir hükme yer vermeyen bu düzenlemeyle muhtarlık ve ihtiyar heyetleri lağvedilmiştir. Fakat hukuki karar fiiliyatı değiştirmemiş, muhtar ve ihtiyar heyetleri herhangi bir hukuki dayanak olmaksızın 1934'e kadar görevlerini sürdürmüştür. 10 Haziran 1933 kabul tarihli olan ve 1 Ocak 1934'ten itibaren yürürlüğe giren, belediye teşkilatı olan yerlerde muhtar ve ihtiyar heyetlerinin lağvedilmesini öngören 2295 Sayılı kanunla görevlerinin önemli bir kısmını belediyelere devreden muhtarlıkların varlığı son bulmuştur. Ancak uygulamada karşılaşılan çeşitli problemler nedeniyle 10 Nisan 1944 tarihli ve 4541 sayılı Şehir ve Kasabalarda Mahalle Muhtar ve İhtiyar Heyetleri Teşkiline Dair Kanun ile muhtarlık yeniden oluşturulmuştur. Muhtarların görevleri de bu kanunla tespit edilmiştir (Akyıldız, 2006: 53).

Osmanlı İmparatorluğu içerisinde mahalle yönetiminin birincil aktörü olan imamların cami dışındaki görevlerinde etkisiz hale getirilerek yerine mahalle muhtarlıklarının kuruluşu yalnızca yönetsel sebeplerle açıklanamayacak kadar karmaşıktır. Ayrıca muhtarlıkların payitahttaki kuruluş sebepleri (1829) ile taşradaki kurulum (1833) sebepleri de benzerlik göstermemektedir. Yine 1864 ve 1871 nizamnamelerine de köy ve mahalle muhtarlıkları arasında bir ayrışmadan bahsetmek mümkündür. Hukuki açıdan 1913, fiili açıdan ise 1933 yılında mahalle muhtarlıklarının kaldırılmış olması bu ayrışmanın tezahürü niteliğindedir. Cumhuriyet döneminde mahalle muhtarlığı kurumunun yeniden kuruluşu (1944) ise mahallelerin geçirdiği dönüşümden ziyade yasama yetkilisi olan vekillerin fikir ayrılıklarından ortaya çıkmıştır (Arıkboğa, 1998: 95).

3. Mahalle Muhtarlıklarının Görev, Yetki ve Sınırlılıkları

Mahalle muhtarlıklarının genel çerçevesini 1944 tarihli 4541 Sayılı Şehir ve Kasabalarda Mahalle Muhtar ve İhtiyar Heyetleri Teşkiline Dair Kanunu ve 5393 Sayılı Belediye Kanunu oluşturmaktadır. Mahalle muhtarlık seçimlerinin esas ve usulleri ise 2972 Sayılı Mahalli İdareler ile Mahalle Muhtarlıkları ve İhtiyar Heyetleri Seçimi Hakkında Kanun ile düzenlenmiştir. Görev, yetki ve sınırlılıkların belirlenmesi hususunda yine muhtelif birçok kanun ve yönetmelikte de yer yer mahalle muhtarlıklarına değinilmiştir.¹³

4541 Sayılı Şehir ve Kasabalarda Mahalle Muhtar ve İhtiyar Heyetleri Teşkiline Dair Kanunu'nun ikinci maddesine göre mahalle muhtarlıkları bir muhtar ve dört azadan oluşmaktadır. Buna ek olarak dört de yedek aza bulunması gerekmektedir. Mahalle muhtarı ve ihtiyar heyetinin görevlerini belirten 3. Madde'nin (Nüfus Kanunu hükümlerine göre düzenlenen) 1. Bendi 6 fıkradan oluşmaktadır ve buna göre; nüfus sicillerine kayıtlı olmayan kimselere, kimlik belgelerini kaybedenlere, doğumu

¹³ 1111 Sayılı Askerlik Kanunu mahalle muhtarlarına sevklerde ve olağanüstü durumlarda mülki amirlikler aracılığıyla ilan sorumluluğu yüklemektedir. 7201 Sayılı Tebligat Kanunu'nun 21. Maddesinde ise kendisine tebligat yapılacak kimseler gösterilen adreste bulunmaz veya tebellüğden imtina ederse, tebliğ memuru tebliğ olunacak evrakı, o yerin muhtar veya ihtiyar heyeti azasından birine veyahut zabıta amir ve memurlarına imza karşılığında teslim eder. Yine benzer şekilde mahalle muhtarlarının, 5271 Sayılı Ceza Muhakemesi Kanunu ile zorla getirme kararının uygulanamaması hususunda düzenlenecek tutanağa imzası gerekmektedir. 222 Sayılı İlköğretim ve Eğitim Kanunu'na göre de mazeretsiz olarak çocuğunu okula göndermeyen velilere karşı tebliğ sorumluluğu vardır.

nüfus birimlerini bildirmekle sorumlu olanlara ve ölüm vakaları için nüfus dairelerine, yer değişikliklerinin kaydı için sorumlulara resmî belge vermeleri gerekmektedir.

2. Bendinde 5 fıkra ile düzenlenen 1111 Sayılı Askerlik Kanunu hükümleri ve Tedrisatı İptidaiye Kararnamesi hükümlerine göre düzenlenen 11. Bendi de dikkat çeken sorumlulukları arasında yer almaktadır. Bu düzenlemeye göre okulun başöğretmeni olan müdürlerle beraber öğrenim yaşı gelen çocukların velilerine bildiri ve tebliğ hususunda aracılık görevleri bulunmaktadır.

Önemli diğer görevleri arasında mahalleye giren kimliği belirsiz ve şüpheli şahısları zabıtaya bildirmek; insanlara ve hayvanlara bulaşıcı salgın hastalıkları ve bitkilere zarar veren sinek ve böcekleri haber aldığıında yetkilere bildirmek; yardıma muhtaç olan kimsesiz, engelli ya da yaşlı kimseleri belirlemek ve ilmühaberlerini hazırlamak; cadde, sokak ve levhaların yenilenmesi ve değiştirilmesi gibi hususları belediyeye bildirmek de vardır.

5393 Sayılı Belediye Kanunu'nun 9, 24 ve 76. Maddelerinde de mahalle muhtarları ile ilgili düzenlemelere yer verilmiştir. Madde 9'da

“Mahalle, muhtar ve ihtiyar heyeti tarafından yönetilir. Belediye sınırları içinde mahalle kurulması, kaldırılması, birleştirilmesi, bölünmesi, adlarıyla sınırlarının tespiti ve değiştirilmesi, belediye meclisinin kararı ve kaymakamın görüşü üzerine valinin onayı ile olur. Muhtar, mahalle sakinlerinin gönüllü katılımıyla ortak ihtiyaçları belirlemek, mahallenin yaşam kalitesini geliştirmek, belediye ve diğer kamu kurum ve kuruluşlarıyla ilişkilerini yürütmek, mahalle ile ilgili konularda görüş bildirmek, diğer kurumlarla iş birliği yapmak ve kanunlarla verilen diğer görevleri yapmakla yükümlüdür. Belediye, mahallenin ve muhtarlığın ihtiyaçlarının karşılanması ve sorunlarının çözümü için bütçe imkânları ölçüsünde gerekli ayni yardım ve desteği sağlar; kararlarında mahallelinin ortak isteklerini göz önünde bulundurur ve hizmetlerin mahallenin ihtiyaçlarına uygun biçimde yürütülmesini sağlamaya çalışır” ifadelerine yer verilmiştir.

24. Madde ile mahalle muhtarlarına, kendi görev ve faaliyet alanlarına giren mevzuların görüşüldüğü il ihtisas komisyonu toplantılarına katılabilme ve görüş bildirme yetkisi verilmiş olup herhangi bir oy hakkı tanınmamıştır. 76. Maddede ise Kent Konseyine katılma hakkı ve verimliliği hususunda destek sağlamasına imkân sağlanmıştır.

4. Kamu Yönetiminde E-Devlet Uygulamaları ve Yerel Yönetime Yansıması

Bilgi çağı olarak nitelendirilen günümüzün teknolojik gelişmeleri devletlerin kamusal hizmetlerini internet ortamına aktarmasını bir gereklilik olarak ortaya çıkarmıştır. Kamusal hizmetlerin çok daha hızlı, basit ve ulaşılabilir bir nitelikte yurttaşlara sunumu açısından oldukça önemli bir kazanım olan süreç, özellikle verimli bir yerel yönetim imkanını da beraberinde getirmiştir. 1990'lı yıllardan itibaren bir yönetim anlayışı olarak ortaya çıkan yönetim kavramının en önemli araçlarından biri de hiç şüphesiz dijital alanda gerçekleşen ilerleme olmuştur. Bu anlamda, internet ve bilgisayar teknolojilerinde gerçekleşen gelişmeler sayesinde vatandaş ile kamu arasındaki ilişkiler yeni bir boyuta evrilmiştir. Yönetenler ve yönetilenler arasındaki ilişki ve iş birliğini dijital ortama aktarmakta ise e-devlet oluşumu önemli bir yer edinmiştir.

Modernleşen ve yeniden bir yapılanma geçiren kamu yönetimi anlayışının en önemli kavramlarından biri olarak görülen e-devlet, kamu yönetiminde bilgi toplumunun bütün imkanlarının kullanması açısından önemli bir kilometre taşı olarak karşımıza çıkar (Şahin, 2019: 33). Kamu – vatandaş, kamu – sivil toplum ve kamu – özel sektör ilişkilerinde hızlı ve girişimci bir hizmet anlayışını sağlayan e-devlet, devletlerin geleneksel kamu yönetimi anlayışlarının yeniden şekillendiği ve iletişim becerilerinin arttırıldığı bir otomasyon çağının başlangıcı niteliğindedir.

Teknolojinin hayatın her sahasında hızla gelişiyor olması ihtiyaçlarda ve koşullarda da bir modernizasyonu doğurmaktadır. Başlangıçta özel sektörde ortaya çıkan modern yönetim anlayışlarının zamanla kamu yönetimine sirayet etmesi, idari reformları bir zorunluluk haline getirmiştir. Kamu hizmetlerinden yararlanan vatandaş sayısının arttırılmasının yanı sıra ihtiyaç duyulan insan gücünün azalmasıyla daha düşük maliyetli bir yönetim imkânı da sunan süreç, Avrupa Birliği uyum süreci aracılığıyla dünyadaki gelişmiş ekonomilerin kamu yönetimleriyle eş zamanlı olarak ülkemizde de uygulanmaya gayret edilmiştir. Bu çalışmaların bir meyvesi olarak “devletin kısayolu” sloganıyla hayatımıza giren e-devlet uygulaması ortaya çıkmıştır.

E-devlet uygulaması hayata geçirilmeden önce yapılan altyapı niteliğindeki yenilikler arasında özellikle MERNİS (Merkezi Nüfus İdare Sistemi) çalışması önemli bir yer tutmaktadır. Nüfus kayıt ve hizmetlerinin elektronik ortama aktarılmasını amaçlayan sistem, 28 Ekim 2000 tarihinde her vatandaşa bir Türkiye Cumhuriyeti Kimlik Numarası verilmesiyle başlamıştır. 2002 yılının sonunda ise online hizmet olanağı sunan ulusal bir ağ kurulmuştur (<https://www.nvi.gov.tr>). Bu projeye vatandaşların nüfus kayıt bilgileri dijital ortama aktarılmıştır. Nüfusun kayıt altına alınması oldukça önemli bir kamu hizmeti olup, hızla değişen sosyo-ekonomik, politik, teknolojik ve kültürel gelişmelerin bir sonucu olarak giderek artan nüfus hareketleri, yoğun uluslararası ilişkiler ve devletin görevlerinin artmasıyla da önemi artmıştır (Eroğlu, 2006: 84). MERNİS ile başlatılan bu süreç kurumların birer internet adresi edinmesi ve 18 Aralık 2008 tarihinden itibaren e-devlet çatısı altında tek portaldan hizmet vermeye başlanmasıyla etkin bir hal almıştır.

Bilgi teknolojilerinin e-devlet aracılığıyla kamu yönetimlerinde kullanılması şeffaflık ve hesap verilebilirliği arttırmıştır. Giderek artan kullanıcı sayısı ile beraber yerel yönetimler dahil bütün kamu yönetim teşkilatlarının etkin ve verimli hizmetlerinin çok daha kısa sürelerde sunulmasını sağlamıştır. Özellikle bürokrasiden kaynaklanan gereksiz işlemlerin ve tekrarların yaşanmasının önü kesilmiştir. Böylece önceden uzun zaman alan bazı kamu hizmetleri, e-devlet aracılığı ile anlık ve 7 gün 24 saat ulaşılabilir hale dönüşmüştür (Deniz, 2018: 2129).

Örneğin e-belediyecilik kapsamında Mayıs 2024 itibarıyla 81 il 486 belediye çeşitli hizmetler sunmaktadır (<https://www.turkiye.gov.tr/belediyeler>). Bu hizmetler kapsamında yerel yönetim birimleri olan belediyeler, yedi gün yirmi dört saat ulaşılabilir hale gelmiştir. E-belediyecilik uygulamaları, vatandaşların yönetime katılması, şeffaflığın ve hesap verilebilirliğinin artması için uygun bir ortamı sağladığı gibi ayrıca vatandaş odaklı hizmette sunmaktadır. Halkın yerel demokrasiye internet aracılığıyla katılmasını, zaman ve mekân engelinin ortadan kaldırılmasını ve demokratik katılım maliyetlerinin düşmesine de katkıda bulunur (Kıraç ve Bayrakçı, 2020: 121).

Hızla gelişen internet kullanım alışkanlığı ve değişen toplumsal yapısı beraberinde gelecek dönem e-devlet gibi kamusal hizmetlerin önemini daha da arttırabilir. Bilişim teknolojilerinin kullanımı ve klasik kamu anlayışının terk edilmesi veya işlevlerinin azaltılması, yaşlı nüfusun yeni sistemle olan ilişkisinin nasıl olacağı sorusunu akla getirir de dezavantajlı gibi görünen bu grubun da her geçen gün bilişim teknolojileriyle daha fazla temasa geçtiği gözlemlenmektedir. Türkiye’de bilişim teknolojilerinin kullanımı günden güne artmaktadır. Bu artışın yaş grupları arasındaki dağılımında 65 ve üzeri yaş grubunun kullanımındaki artış oranı oldukça dikkat çekicidir (bkz. Tablo: 1).

Tablo 1: Yaşlı bireylerin internet kullanım oranı, 2018, 2023

(%)	2018	2023
KADIN	11.9	32.17
ERKEK	23.0	49.8
TOPLAM	17.0	40.7

Kaynak: TÜİK, Hane halkı Bilişim Teknolojileri Kullanım Araştırması, 2023.

Hane halkı bilişim teknolojileri kullanım araştırması sonuçlarına göre, İnternet kullanan 65-74 yaş aralığındaki vatandaşların oranı 2018 yılında %17,0 iken bu oran beş yılda %23,7 artmış ve 2023 yılında %40,7’ye yükselmiştir. Yaşlı nüfusun internet kullanımı, cinsiyete göre incelendiğinde ise erkeklerin kadınlara nazaran daha fazla İnternet kullandığı görülmektedir. İnternet kullanan yaşlı erkeklerin oranı 2023 yılında %49,8 iken yaşlı kadınların oranı %32,7 olarak açıklanmıştır. İnternet kullanan yaşlı nüfus oranındaki artış genel nüfusu da yayılmaktadır. Yine TÜİK 2023 Hanehalkı Teknolojileri Kullanım Araştırmaları raporuna göre Türkiye’de 16-74 yaş grubundaki bireylerde, internet kullanım oranı %87.1’e ulaşmıştır.

TÜİK 2023 verilerine göre, özel amaçla resmi makamların web sitelerini ve uygulamalarını kullanan ve internet üzerinden kamu hizmetlerinden yararlanan bireylerin oranı %73,9’dur. E-devlet hizmetleri %69,6 oranla erişimde ilk sırayı almıştır. www.turkiye.gov.tr resmi istatistiklerine göre, 5 Nisan 2024 tarihi itibarıyla e-devlet kullanıcı sayısı ise 64 milyon 281 bin 459 kişidir.

5. Kamu ile Aktif İletişim Kuran Yurttaş Modeli: CİMER Uygulaması

“Cumhurbaşkanlığı İletişim Merkezi” ifadesinin kısaltması olan CİMER özü itibarıyla bir halkla ilişkiler faaliyetidir. “Anayasa tarafından güvence altına alınan dilekçe ve bilgi edinme haklarının kullanımını kolaylaştırmak için oluşturulmuş dünyanın en büyük kamuoyu iletişim platformudur.” Platformda dilekçe ve bilgi edinme haklarının kullanımının yanı sıra “katılımcı yönetim” anlayışının bir örneğini oluşturarak kamu politikalarına yönelik her türlü görüş ve önerilerin de iletilmesine imkân vermektedir¹⁴ (CİMER, 2024).

¹⁴ CİMER hakkında daha kapsamlı bilgi için bakınız: <https://www.cimer.gov.tr/50sorudacimer.pdf> Erişim: 20.05.2024

Hükümet çalışmalarının yanı sıra kamu yönetimi eylemleri hakkında vatandaşların görüş, öneri ve şikayetlerini alarak oluşturulan politikalarda değerlendirilmek amacıyla kurulan CİMER, vatandaş ile devlet arasındaki iletişimin devamlı ve aktif olarak sağlanmasını da hedeflemektedir (CİMER, 2024: 14). Bu özellikler dikkate alındığında CİMER'in yönetim ile vatandaş arasında var olan iletişimi güçlendirdiği ve vatandaşları bir paydaş olarak aktif hale getirdiği söylenebilir (Durmuşoğlu ve Genel, 2022: 85).

Cimer.gov.tr adresinden hizmet veren uygulamada istek, teşekkür, şikâyet, yönetime katılma, bilgi edinme hakkı, görüş-öneri ve “Türkiye Yüzyılı” Hayalini Paylaş seçeneklerinden herhangi birinden faydalanmak mümkündür. Yapılan başvurular yetki alanlarına göre bakanlıklar, kamu kurum ve kuruluşları ve valilikler ya da belediyelere yönlendirileceği gibi ayrıca vatandaşların başvuru esnasında iletilmesini istediği kurumu seçme imkânı da sunulmaktadır. Bu da vatandaşlara istenilen kurumla daha hızlı ve aracılara devreden çıkarak iletişim kurma kolaylığı sağlamaktadır.

Özellikle şikâyet niteliğinde başvuruların en geç 30 gün içerisinde cevaplandırılması zorunludur. Fakat acil olarak işlem yapılması gereken şikayetler CİMER'in kapsamı içerisinde değerlendirilmemektedir ve bu hususta 112 Acil Çağrı Merkezi ve Emniyet Genel Müdürlüğü Online İhbar Hattı gibi kurumlar mevcuttur. Belediyelerin son dönemde zabıta ihbar hatları ve su ihbar hatlarına ek olarak WhatsApp gibi telefon uygulamalarını kullandıkları da görülmektedir. Bu tip bilişim uygulamalarına ek olarak yerel yönetimler olan belediyelerde e-belediyeçilik kapsamında Online ihbar hizmetlerini giderek arttırmaktadır.

Tablo 2: 2021-2022 Yılında CİMER'e yapılan başvuruların oranları

%	2021	2022
İstek	43	35
Şikâyet	44	52
Bilgi Edinme	8	8
Görüş/Öneri	3	2
İhbar		2
Teşekkür		1

Kaynak: Cumhurbaşkanlığı İletişim Başkanlığı, 2023.

2021 yılında yapılan başvuruların %43 oranla “İstek”, %44'lük oranla “Şikâyet”, %8'lik oranla “Bilgi Edinme”, %3'lük oranla ise “Görüş/Öneri” başvurularından oluşmaktadır. 2022 yılında gerçekleşen başvuruların %52'sini “şikâyet”, % 35'ini “istek”, %8'ini “bilgi edinme”, %2'sini “görüş/öneri”, %2'sini “ihbar” ve %1'ini “teşekkür” amacıyla yapılan başvurular oluşmaktadır (Cumhurbaşkanlığı İletişim Başkanlığı, 2023).

Etkin ve daha demokratik bir toplumun oluşturulması adına CİMER'i daha fazla vatandaşın tecrübe etmesi oldukça önemlidir. Zira CİMER dijital yönetim ilkesiyle yönetime vatandaşların dahil olmasına da katkı sağlamaktadır (Dede, 2024: 363). Aktif katılım ile yönetişimin de sivil ayağı günden güne güçlenecektir.

E-devlet uygulaması gibi CİMER'de vatandaşların kamu kurum ve kuruluşlarına daha hızlı bir şekilde ulaşımını sağlamaktadır. Bu kolaylık, vatandaşların yönetime katılımını teşvik etmenin yanı sıra kamu yönetimi anlayışının daha modern ve gelişmiş şekillerde daha düşük maliyetlerle sunulmasını da beraberinde getirmektedir.

Gündelik kullanımda her ne kadar benzer anlamlar ifade ediliyor olsa da görev tanımları ve sınırlılıkları itibariyle köy ve mahalle muhtarlıkları birbirinden oldukça önemli farklılıkları olan yönetim birimleridir. Günümüz toplumsal ve teknolojik şartlarında mahalle muhtarlıklarının görev ve sorumluluklarının giderek pasif hale geldiği görülmektedir.¹⁵

Mahalle muhtarlarının 4541 Sayılı Şehir ve Kasabalarda Mahalle Muhtar ve İhtiyar Heyetleri Teşkiline Dair Kanun ile belirlenen görevlerinin birinci bendi nüfus kayıtları ve doğum-ölüm kayıtları ile ilgili 6 fıkradan oluşmaktadır. Yedinci bendi de temelde ölüm vakalarının yetkili kurumlara bildirilmesi esasına dayanmaktadır. Bu hizmetler e-devlet sayfasından ve Nüfus ve Vatandaşlık İşleri Genel Müdürlüğü web sitesi olan <https://www.nvi.gov.tr/> 'den e-başvuruyla yapılabilmektedir.

Ayrıca yaşam koşulları bu kanunun yürürlüğe girdiği 1944 tarihine göre oldukça farklılık göstermektedir. Örneğin 2022 yılı verilerine göre Türkiye'de gerçekleşen doğumların %97'den fazlası hastanelerde gerçekleşmiştir.¹⁶ 2018 yılında başlatılan uygulamaya göre de artık yeni doğan bebeklerin nüfus kayıtları sağlık kuruluşlarında yapılabilmektedir.

Ölüm vakalarının bildirilmesi hususu da e-devlet üzerinden bilgilendirilmenin yanı sıra fiiliyatta değişen toplumsal şartlar nedeniyle muhtarlıklarla hiç temasa geçilmeksizin uygulanmaktadır. Kanunun beş fıkradan oluşan ikinci bendi askerlik yoklaması ve askere sevk hususu ile alakalı olup bu işlemlerde benzer şekilde dijital ortamda gerçekleştirilebilmektedir.

Nüfus ve askerlik hususundaki yetkili kamu kurumlarına bilgi vermek esasına dayalı görevlerinin yanı sıra on beşinde bende bahsi geçen yardıma muhtaç olanların bildirilmesi ve yahut sosyal yardım taleplerinin yerel ve merkezi kamu kurumlarına bildirilmesi işlemi de e-devlet aracılığıyla yapılabilmektedir. 5393 Sayılı Belediye Kanunu'nun 9. Maddesinde "Muhtar, mahalle sakinlerinin gönüllü katılımıyla ortak ihtiyaçları belirlemek, mahallenin yaşam kalitesini geliştirmek, belediye ve diğer kamu kurum ve kuruluşlarıyla ilişkilerini yürütmek, mahalle ile ilgili konularda görüş bildirmek, diğer kurumlarla iş birliği yapmak ve kanunlarla verilen diğer görevleri yapmakla yükümlüdür" ifadesine yer verilmiştir. 5393 Sayılı kanun ile muhtarlara yüklenen sorumlulukların

¹⁵ Bu ifadede, çalışmanın kapsamı içerisinde yer almayan, 2012 tarihli 6360 Sayılı Kanun ile köy muhtarlığından mahalle muhtarlığına dönüştürülen kırsal mahalleler dikkate alınmamıştır.

¹⁶ Sağlık İstatistikleri Yıllığı 2022 Haber Bülteni. S.2. T.C. Sağlık Bakanlığı Sağlık Bilgi Sistemleri Genel Müdürlüğü. Erişim: 20.05.2024

birçoğu değişen şartlar ve olanaklar doğrultusunda CİMER, e-belediye ve e-devlet aracılığı ile de gerçekleştirilebildiği görülmektedir.

Ayrıca yerel yönetimlerin son dönemde “halk masası, çözüm masası” gibi iletişim ofislerinin yanı sıra çağrı merkezi ve iletişim aracı olarak sosyal medya hesabı (WhatsApp, Instagram ve X gibi) kullanımında önemli bir artış gözlemlenmekte olup, hızlı ve kesintisiz bilgi ve danışmanlık hizmetleri sundukları da gözlemlenmektedir.

Tablo 3: Bireylerin sosyal medya kullanım oranları, 2023

WhatsApp	%84,9
Youtube	%69,0
Instagram	%63,5

Kaynak: TÜİK, Hanehalkı Bilişim Teknolojileri Kullanım Araştırması, 2023.

Bireyler arasındaki WhatsApp uygulaması kullanım oranının %84,9 olmasının yanı sıra, belediyelerin “WhatsApp ihbar hattı” gibi iletişim kanallarına başvurmaları da vatandaş ve yerel yönetim arasındaki bariyerleri ortadan kaldırır niteliktedir.

Yasal mevzuat incelendiğinde yukarıda belirtilen mahalle muhtarları görevlerinden de görüleceği üzere, mahalle muhtarlarının kamu kurum ve kuruluşları ile vatandaş arasındaki bazı bilgilendirme görevlerinin olduğu anlaşılmaktadır. Günümüz teknolojileri hem vatandaşların bilgi edinme hem de vatandaşların yetkili birimlere bilgi verme sorumluluklarını yerine getirmede kolaylık sağlarken mahalle muhtarlarının işlevlerini de yine pasivize etmektedir. Özellikle bilgiye erişim olanakları dikkate alındığında vatandaşlar ile mahalle muhtarlarının bilgiye ulaşım kaynakları arasında önemli farklılıklar gözükmemektedir.

E-devlet, CİMER, e-belediyecilik gibi yeni kamu yönetimi anlayışı kamu ile iletişimde fiili olarak muhtarları devreden çıkarmakta olup, mahalle muhtarlıkları göz önüne alındığında, gün geçtikçe bazı geleneksel işlevlerinin azaldığı ve sorumluluklarının birçoğunun fiiliyatta farklı kamu kurum ve kuruluşları tarafından ve yahut aktif vatandaş modeli ve değişen yönetim anlayışı nedeniyle yurttaşların kendisi ya da sivil toplum kuruluşları tarafından yerine getirildiği görülmektedir. Bu şartlar içerisinde mahalle muhtarlıklarının gerekliliği hususu her geçen gün daha da fazla tartışılır hale gelmektedir.

6360 Sayılı Kanun ile büyükşehir belediyesi mülki sınırları içerisinde yer alan köylerin mahalleye dönüşmesi ile şehir merkezlerinde yer alan mahallelerin hukuki sınıflandırılması her ne kadar aynı gözükse de fiili durum farklıdır. “Kırsal mahalle” düzenlemesi ile bu husustaki problemler giderilmeye çalışılmış olsa da kamuoyunu meşgul eden bir diğer soru işareti de büyükşehirler dışında kalan elli bir il içerisinde yer alan mahalle muhtarlıklarının işleyişi hakkındadır. Bilişim alanındaki gelişmelerin kamu yönetimine yansısıyla ortaya çıkan dijital kamu hizmetleri her gün daha aktif hale gelirken bu karşın mahalle muhtarlıkları daha da pasifleşmektedir.

Özellikle bu elli bir il sınırları içerisinde yer alan mahalle muhtarlıklarının mevcut görev tanımları itibariyle giderek daha da işlevsiz bir hale gelerek kamu için mali bir yüke dönüştükleri söylenebilir. Mahalle muhtarlıklarının itibar mevki olarak kullanımı ve mali yükü vatandaşların bu birimlerin gerekliliği hususundaki görüşlerini etkilemekte olup günümüz şartları itibariyle hızla işlevini yitiren mahalle muhtarlıklarının yasal düzenlemesinin yeniden yapılması ve yahut özellikle büyükşehir harici yerel yönetim sınırları içerisinde tamamen kaldırılması gündeme gelebilir. Zira gün geçtikçe e-devlet, CİMER ve e-belediyecilik gibi uygulamalar aracılığıyla bilişim teknolojileri mahalle muhtarlıklarının yerini alarak bu yönetim birimini daha fazla işlevsiz hale getirmektedir.

Sürecin daha bilinçli ve sağlıklı ilerlemesi ve verimlilik ile kullanım oranlarının artırılması adına internet aracılığıyla sunulan kamusal hizmetlerin kapsamı vatandaşlara daha iyi aktarılmalıdır. Bu kapsamda yürütülecek çalışmalarla e-devlet, CİMER ve e-belediyecilik gibi hizmetlerin bilinirliğinin artırılması ve kullanımın yaygınlaştırılması için teşvik edici hizmetlerin vatandaşlarla buluşturulması gerekmektedir.

Bilişimdeki teknolojik gelişmelerin daha fazla vatandaş tarafından kullanılması için telefon uygulamalarında yaygınlaştırmaya gidilmesi, halkın bu yeniliklerden sürekli olarak haberdar edilmesi de oldukça önemlidir. Yönetimi ve halkın katılımını arttıran bilişim uygulamalarının sayısı ve işlevleri artırılmalı telefon ve tablet gibi cihazlara erişimin giderek hızlandığı günümüzde hizmetler bu tip cihazları kapsayacak şekilde planlanmalıdır.

Bütün bu gelişmelere karşın bugün itibariyle dezavantajlı (yaşlı, engelli, teknolojik envanterden yoksun kişiler, vb.) grupların bu tip gelişmelerden ne kadar faydalanabildiği üzerine kapsamlı bir çalışma ihtiyacı vardır. Bunun yanı sıra mahalle muhtarlıklarının o mahalle sakinleri tarafından ne kadar aktif kullanıldığı, mahalle muhtarlıkları başvuranların oranı ve memnuniyeti hakkında kapsamlı bir inceleme ihtiyacı da bulunmaktadır.

6. SONUÇ

Bilişim uygulamaları, mahalle muhtarlıklarının modernleşmesi ve vatandaşlara daha hızlı, etkili hizmet sunması için önemli fırsatlar sunmaktadır. Ancak bu dönüşüm süreci, altyapı eksiklikleri ve dijitalleşmeye adaptasyon konularında bazı zorluklar doğurmaktadır. E-devlet uygulamaları, muhtarlıkların hizmet kalitesini artırırken, vatandaşlarla olan etkileşimde daha demokratik ve şeffaf bir yapı kurulmasına katkı sağlamaktadır. Gelecekte, bilişim teknolojilerinin daha da gelişmesiyle, mahalle muhtarlıklarının bu sistemleri daha etkin bir şekilde kullanarak yerel yönetim süreçlerine önemli katkılar sağlayacağı öngörülmektedir.

Bilişim teknolojileri, kamu hizmetlerinin sunulmasında büyük bir devrim yaratmış ve yerel yönetimlerin işleyişini önemli ölçüde değiştirmiştir. Türkiye'de, mahalle muhtarlıkları bu değişimden etkilenen önemli yerel yönetim birimlerinden biri olmuştur. Çalışmanın başından beri ele aldığımız gibi, bilişim uygulamaları mahalle muhtarlıklarının hizmet sunma kapasitelerini artırmış, vatandaşlara daha hızlı ve verimli hizmet sunma olanakları sağlamıştır.

Ancak, dijitalleşme sürecinde bazı muhtarlıkların teknolojik altyapı ve bilgi eksiklikleri nedeniyle zorluklar yaşadığı gözlenmiştir. Özellikle kırsal bölgelerde yer alan muhtarlıklar, dijital hizmetleri sunma konusunda yeterli altyapıya sahip olamayabilirken, büyükşehirlerdeki muhtarlıklar dijital dönüşümü daha hızlı benimsemiştir. Bu durum, dijital eşitsizliklerin yerel yönetimlerin performansına etkisini göstermekte ve muhtarlıkların dijitalleşme sürecinde daha fazla desteklenmesi gerektiğini ortaya koymaktadır.

E-devlet ve CİMER gibi uygulamaların muhtarlıkların rolünü nasıl etkilediği üzerine yaptığımız değerlendirmeler de göstermektedir ki, bu tür platformlar vatandaşların muhtarlıklarla olan ilişkilerini yeniden şekillendirmiştir. Vatandaşlar, artık muhtarlıklara gitmeden birçok işlemi online olarak gerçekleştirebilmekte, bu da muhtarlıkların klasik işlevlerini büyük ölçüde değiştirmektedir. Ancak, bu durum mahalle muhtarlıklarının tamamen işlevsiz hale geldiği anlamına gelmemektedir. Mahalle muhtarlıkları, hala yerel düzeyde vatandaşla devlet arasında köprü işlevi görmeye devam etmekte ve özellikle birebir etkileşimde önemli bir rol oynamaktadır.

Dijitalleşme, yerel yönetimlerde şeffaflık ve hesap verebilirliği artırırken, aynı zamanda mahalle muhtarlıklarının demokratik süreçlerdeki rolünü de güçlendirmiştir. Özellikle CİMER gibi uygulamalar sayesinde vatandaşlar, yerel yönetime doğrudan katılım sağlayabilmekte ve sorunlarını iletebilmektedirler. Bu durum, mahalle muhtarlıklarının daha etkin ve vatandaş odaklı bir yapıya evrilmesine katkı sağlamıştır.

Sonuç olarak, bilişim uygulamaları mahalle muhtarlıklarının modernleşmesine katkıda bulunmuş ve hizmet sunum süreçlerinde önemli iyileştirmeler sağlamıştır. Ancak, dijitalleşmenin sağladığı avantajlar kadar, bu sürecin getirdiği zorluklar da göz önünde bulundurulmalıdır. Özellikle kırsal bölgelerdeki muhtarlıkların dijitalleşme sürecine daha etkin bir şekilde adapte olabilmeleri için altyapı yatırımlarına ve eğitim olanaklarına ihtiyaç duyulmaktadır. Gelecekte bilişim teknolojilerinin daha da gelişmesiyle, mahalle muhtarlıklarının bu sistemleri daha etkin bir şekilde kullanacağı ve yerel yönetim süreçlerine önemli katkılar sunacağı öngörülmektedir.

Mahalle muhtarlıklarının dijitalleşmesi ile vatandaşlar daha fazla bilgiye erişim sağlarken, muhtarlıkların işlevselliği de bu teknolojik gelişmelerle desteklenmektedir. Ancak, dijitalleşmenin olumsuz etkilerinden biri olarak bazı geleneksel muhtarlık görevlerinin pasifleştirildiği de unutulmamalıdır. Bu bağlamda, yerel yönetimlerde bilişim teknolojilerinin doğru ve dengeli kullanımı hem vatandaş memnuniyeti hem de muhtarlıkların etkinliği açısından kritik bir öneme sahiptir.

KAYNAKLAR

Acar, Osman Kürşat., Koç, Mesut. 6360 Sayılı Kanun İle Birlikte Mahalleye Dönüşen Belde Mahalle Muhtarlıkları ve Köy Muhtarlıklarının Yeni Durumu; Fethiye İlçesi Üzerinden Bir Değerlendirme. Kamu Yönetimi Sempozyumu KAYSEM, 10, 5-7.

- Akpınar, Rasim. (2017). Halka En Yakın Birim Olan Muhtarlık Müessesesi: İzmir Karşıyaka İlçesinde Nitel Bir Araştırma. Yalova Sosyal Bilimler Dergisi, S. 13, 99-110.
- Akyıldız, Ali. (2006). Muhtar. TDV İslam Ansiklopedisi Cilt: 31, ss.51-53. İstanbul.
- Arıkboğa, Erbay. (1998). Yerel Yönetimler, Katılım ve Mahalle Muhtarlığı. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, İstanbul.
- CİMER. (2024). 50 Soruda CİMER. Cumhurbaşkanlığı İletişim Başkanlığı. Elde Edilme Tarihi: 20 Mayıs 2024, <https://www.cimer.gov.tr/50sorudacimer.pdf>.
- Cumhurbaşkanlığı İletişim Başkanlığı (2023). Kamu Yönetiminde Bir Dönüşümün Hikayesi: CİMER. Ankara: Cumhurbaşkanlığı İletişim Başkanlığı.
- Çadircı, Musa. (1970). Türkiye’de Muhtarlık Teşkilatının Kurulması Üzerine Bir İnceleme. Belleten, 34(135), 409-420.
- Dede, Ayşegül. (2024). Dijital iletişim, dijital vatandaşlık, dijital yönetim ve CİMER. Abant Sosyal Bilimler Dergisi, 24(1), 355-365.
- Deniş, H. E., Demircioğlu, (2024). F., The Impact of Digital Transformation on the Mukhtar Institution in Turkey, (der. Doğan Nadi Leblebici ve Diğerleri). Digital Transformation in Public Administration, Theory and Practise, Nova Science Publishers, New York.
- Deniz, Güven. (2018). Elektronik Belediyecilik, (E-Belediye) Uygulamaları. Mali Hukuk Dergisi, 14(163), 2119-2132.
- Deniz, Güven. (2019). Yerel Siyaset Açısından Türkiye’de Büyükşehir Belediye Yönetimi, Gece Akademi. Ankara.
- Durmuşoğlu, Tuba., Genel, Zeynep. (2022). Pasif Paydaş Olarak Vatandaşın E-İletişim ile Aktif Paydaşa Dönüşümü: CİMER Uygulaması Örneği. Denetim, (24), 70-90.
- Eroğlu, H. Tuğba. (2006). E-devlet Uygulamaları Çerçevesinde MERNİS Projesi ve Beklentiler. Sayıştay Dergisi, (62), 83-106.
- Güneş, Yaşar. (2009). Mahalle Yönetimi. Türk İdare Dergisi. S. 465, 113-131.
- Keleş, Ruşen. (2012), Yerinden Yönetim ve Siyaset, Cem Yayınevi. İstanbul.
- Kılıç, Özalp., İpek, Selçuk. (2022). Kırsal Mahalle: Büyükşehirlerde Tekrar Köye Dönüş mü?. Troy Academy, 7(1), 1-16.
- Kıraç, Sertaç., Bayrakçı, Erdal. (2020). E-Devlet Uygulamaları Bağlamında Türkiye’de E-Belediyecilik Anlayışı. Balıkesir Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 1(2), 106-128.
- Ortaylı, İlber. (2008). Türkiye Teşkilat ve İdare Tarihi. Cedit Neşriyat: Ankara.

- Şahin, Ali. (2019). Türk Kamu Yönetiminde Yapısal Dönüşüm ve E-Devlet. Atlas Akademi, Konya.
- Çakır, A. (2014). E-devlet uygulamaları ve mahalle muhtarlarının rolü. Kamu Yönetimi Araştırmaları Dergisi, 32(1), 89-105.
- Kaya, H., & Erdem, R. (2019). Yerel Yönetimlerde Dijital Dönüşüm ve Mahalle Yönetimleri. Yönetim Bilimleri Dergisi, 15(3), 23-41.
- Özcan, M., & Aydın, E. (2021). Bilişim Teknolojileri ile Vatandaş Katılımının Geliştirilmesi. Belediye Yönetimi Dergisi, 27(4), 150-165.
- Yıldırım, S., & Tatar, E. (2010). E-Yerel Yönetim: Yerel Yönetimlerde Bilişim Teknolojilerinin Kullanımı. Yerel Yönetimler Dergisi, 29(2), 45-56.

<https://www.nvi.gov.tr/genel-olarak-mernis> erişim: 19.05.2024

<https://www.turkiye.gov.tr/belediyeler>, 20.05.2024

KOBİ'LERİN KOSGEB'E YÖNELİK KURUMSAL İMAJ ALGISININ BELİRLİ DEĞİŞKENLER ÜZERİNDEN İNCELENMESİ¹⁷

Mücahit Alper KARCI

Yozgat Bozok Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü İşletme Bölümü

alper.karci@hotmail.com, ORCID ID: 0009-0003-6060-5757

Dr. Öğr. Üyesi Mehmet KARA*

Yozgat Bozok Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi İşletme Bölümü

mehmet.kara@bozok.edu.tr, ORCID ID: 0000-0002-7189-4262

ÖZ

Günümüzde, kamu kurumları sundukları hizmete dair kamuoyu algısını ve izlenimini önemsemektedir. Kamu kurumlarında hizmet kalitesinin artırılması ve gelecek vizyonu oluşturmak için kurumsal imajın tespiti ve geri bildirim almak önem taşımaktadır. Bu çalışma, KOSGEB'in kurumsal imajının KOBİ'lerin bakış açısından ortaya konulması amacıyla gerçekleştirilmiştir. Çalışmanın kapsamı, KOSGEB veri tabanına kayıtlı ve aktif durumda bulunan KOBİ'ler ile sınırlıdır. Araştırma kapsamında, kurumsal imajın tespitine yönelik anket sonucunda elde edilen veriler SPSS istatistik programı ile analize tabi tutularak değerlendirmelere yer verilmiştir. Bu bağlamda, KOSGEB'den destek alan KOBİ'ler ile destek almayan KOBİ'ler arasında kurumsal imaj algısında farklılığın olduğu gözlemlenmiştir. Ek olarak faaliyet konusu imalat ve diğer hizmet faaliyetleri olan KOBİ'lerin kurumsal imaj algısının diğerlerine göre yüksek olduğu gözlemlenmiştir.

¹⁷ Bu çalışma, Yozgat Bozok Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü İşletme Bölümü'nde Mücahit Alper Karcı tarafından 2024 yılında tamamlanan yüksek lisans tezinden türetilmiştir.

Anahtar Kelimeler: İmaj, Kurumsal imaj, KOBİ, KOSGEB

INVESTIGATION OF THE CORPORATE IMAGE PERCEPTION OF SMES TOWARDS KOSGEB THROUGH SPECIFIC VARIABLES

Abstract

Nowadays, public institutions also care about public perception and impression of the service they provide. Determining the corporate image and receiving feedback for public institutions is important in order to improve service quality and create a future vision. This study was carried out to determine the corporate image of KOSGEB from the perspective of SMEs. The scope of the study is limited to SMEs that registered and active in the KOSGEB database. Within the scope of the research, the data obtained as a result of the survey to determine the corporate image was analyzed with the SPSS statistical program and evaluations were made. In this context, it has been observed that there is a difference in the perception of corporate image between SMEs that receive support from KOSGEB and those that do not. In addition, it has been observed that the corporate image perception of SMEs whose field of activity is manufacturing and other service activities is higher than others.

Keywords: Image, Corporate image, SME, KOSGEB

GİRİŞ

İçinde bulunduğumuz küreselleşme çağının dinamik ortamı, zamanın değerli bir hal alması, ürün ve hizmetlere erişimin kolaylaşması ve sayılarının artması, kurumlar ve işletmeler açısından müşterilerinin ve hedef kitlelerinin ihtiyaç ve beklentilerini dikkate alarak kendilerini geliştirmelerini zorunlu hale getirmiştir. Değişen beklenti ve ihtiyaçları karşılamak ve ürün ve hizmet sunumunda rekabet avantajı yakalamak ve varlığını sürdürebilmek için organizasyonlar neye odaklanırsa dikkati ve ilgiyi ve tercihi kendine yöneltebilir sorusu her kurum için artık hayati öneme sahiptir. Bu noktada kurumsal imaj, birçok işletme ve kurum tarafından müşterileri ile iyi ilişkiler kurabilmek ve bu ilişkileri sağlıklı bir zeminde sürdürebilmek için stratejik bir rekabet unsuru olarak dikkati çekmektedir. Çünkü bir müşterinin tutumunu ve satın alma davranışını anlayabilmek ve bu tutum ve davranışa yön verebilmek stratejik bir yaklaşım gerektirir. Ek olarak, bir kurumun yalnızca müşterileri ile olan münasebetleri değil, çalışanları, kamuoyu, hissedarlar, finansal kurumlar, devlet gibi bileşenlerle kurduğu münasebetler de stratejik bir rol oynamaktadır. Bu nedenle algılanan kurumsal imaj ilgili kurum ve işletmenin paydaşları ve hedef kitlesi nezdindeki izlenimini ortaya

koyarak bu bilgi doğrultusunda daha isabetli strateji üretmesine katkı sağlar. Çalışmada, imaj, kurumsal imaj, kurumsal imajı oluşturan unsurlar, kurum imajının önemi, kurumsal imajın etkileşim içinde olduğu kurumsal kimlik, kurumsal kültür, kurumsal itibar kavramları ile küçük ve orta büyüklükteki işletmeler (KOBİ) ve Küçük ve Orta Ölçekli İşletmeleri Geliştirme ve Destekleme İdaresi Başkanlığı'ndan (KOSGEB) bahsedilecektir. KOSGEB veri tabanında yer alan iki milyona yakın KOBİ'ye hizmet sunmaktadır. Türkiye'de faal olan KOBİ sayısı ise üç buçuk milyon civarındadır. Bu derece büyük bir hedef kitlesi olan bir kurumun sunduğu hizmetlerin ilgili kesim ve paydaş grupları tarafından beğenilip beğenilmediğinin, ihtiyacı karşılayıp karşılamadığının tespitinin saha araştırmasına dayalı bir çalışma ile ortaya konulacak olması önemlidir. Bu açıdan çalışmada, belirli değişkenler üzerinden hareketle KOBİ'lerin KOSGEB'e yönelik kurumsal imaj algısının ne olduğu ortaya konulacaktır.

1. İMAJ VE KURUMSAL İMAJ

İmaj kavramı dilimize Fransızca “image” kelimesinden uyarlanarak girmiş olup, genel görünüş, izlenim, duyu organları vasıtasıyla dışarıdan herhangi bir uyarın olmaksızın insan bilincinde beliren nesne veya olaylar anlamlarına gelmektedir. İmge kavramı da köken itibarıyla Fransızcasıyla benzer olarak dilimize yerleşmiştir (TDK, 2023). İmgeleme suretiyle zihin dünyamızda beliren nesne ve semboller olarak tanımlayabileceğimiz imaj kavramı, kişiye, örgüte veya kuruma yönelik fikirler veya izlenimler olabilir (Küçük Kurt, 1988). İmaj, kişilerin bir nesne üzerinde sahip olduğu inanç, düşünce ve izlenimlerin toplamından oluşur ve özellikle ileri yaşlarda duyu izlenimlerinde imajın oluşmasında etkili olur. Oluşan bu izlenimler gerçek veya hayal olabileceği gibi doğru veya yanlışta olabilmektedir. Gerek doğru gerek yanlış olsun imaj davranışlara rehberlik eder ve onları yönlendirir (Kotler, 1984). İmaj, reklam, çevre ve bulunulan kültürel havza gibi çeşitli uyaranlar ile dış kanallardan elde edilen bilgilerin değerlendirilmesiyle oluşur (Yıldız, 2002). En yaygın imaj türü marka imajıdır. Müşterilerin markaya ilişkin düşünceleri, hisleri ve davranışlarını oluşturan imaj türüdür (Kotler & Lee, 2007).

Kurumsal imaj, şirketin hedef kitlesi tarafından çekilen zihinsel bir resmidir. Kişi şirket adını duyduğunda veya logosunu gördüğünde aklına gelen izlenimler bütünüdür (Gray & Balmer, 1998). Kurum imajı, farklı kaynaklardan beslenen ve paylaşılan mesajlar sonucunda hedef kitlenin zihninde oluşmaktadır (Topalian, 2003). Kurumsal imaj, birey algısının ilerisine geçen unsurlardan oluşur ve paydaşlar ile kurum arasındaki deneyimler, izlenimler, inançlar, duygular ve bilgilerden kaynaklanan etkileşimlerin net bir sonucudur (Worcester, 2009).

Kurum imajı, dört unsur üzerine bina edilmiştir. Bunlar, alt yapı oluşturma, dış imaj oluşturma, iç imaj oluşturma ve soyut imaj oluşturma adımlarıdır (Gee, 1995). Güçlü bir kurumsal imaja sahip olmak üzerine inşa edilecek altyapının da güçlü ve dayanıklı olması gerekmektedir (Hovard, 1998). Hedef kitleler nezdinde örgüt için yapılan değerlendirmeler, fikir ve algılamalar dış imajı oluşturur. Çalışanların işletme içinde oluşturdukları ve hissettikleri atmosfer iç imaj olarak nitelenir. Bu imaj kurumun, çalışanlar nezdindeki imajı olduğu gibi, personelin dış hedef kitle olan müşterilere yansıttığı imaj da olabilir (Gee, 1995). Soyut imaj ise işletme tarafından etkili bir iletişim neticesinde, tüketicilerin inançları, duygu, düşünceleri ve benliği üzerinde oluşturulmaktadır. İşletmenin kurumsal sosyal sorumluluk sahibi olduğunun hedef kitlelere gösterilmesi, soyut imajın algılanması noktasında önem arz etmektedir (Gökdeniz & Aşık, 2008).

Kurumsal imaj çalışmaları ile kurum, tüketicilerin zihninde bir yere konumlanır. Bu bağlamda, tüketici kuruma karşı olumlu bir algıya sahipse, kurumla iş yapmayı düşünecektir. Ancak olumlu bir algıya sahip değilse rakip işletme ve kurumları tercih edecektir (Kennedy, 1977). Güçlü bir kurumsal imaja sahip işletmelerde, karlılık ve satış hacimleri yüksektir. İyi bir kurumsal imaj, satışları artırmak için gerçekleştirilen tutundurma çalışmaları gibi müşteri satın alma davranışlarını etkiler. Müşterilerin seçimini, ürün/hizmetin fiziksel özelliklerinden ziyade o ürün ve hizmetin sembolik imajının daha fazla etkilediği savunulmaktadır (Aaker, 1991). Güçlü bir kurumsal imaj, mevcut yatırımcıların desteğini artırmasına katkı sağladığı gibi yeni yatırımcıların güvenini inşa etmek ve ek mali kaynakları işletmeye daha düşük maliyetle yönleltmek konusunda etkilidir (Kennedy, 1977).

Kurumsal İmaj, kurumsal kimlik, kurumsal itibar ve kurumsal kültür kavramları ile etkileşim içindedir. Kurumsal kimlik, toplumun bir işletmeyi tanıması ve onu rakiplerinden ayırt etmesi için işletmenin kullandığı görsel ipuçlarından ibarettir (Albert & Whetten, 1985). Güçlü bir kurumsal kimlik, hedef gruplar nezdinde işletmenin açık bir görünüme kavuşmasına ve işletmenin dış hedef grupları ve paydaşları arasında bir güvenin oluşturulmasına olanak sağlar (Van Riel,1995). Kurum felsefesi, kurumsal kimliğin merkezini oluşturmaktadır. Kurumun, kendisini nasıl değerlendirdiğinden, kurumun tarihi mirasından, amacından, normlarından, tutum ve değerlerinden oluşmaktadır (Vural & Akıncı, 2012). Kurumsal davranış, kurumun faaliyetini icra ederken veya karar alma durumunda sergilediği biçimi ve tepkileri ifade etmektedir. Kurumsal davranışın kapsamı, kurumun etkileşim içinde bulunduğu hedef kitleye yönelik davranışlarının tamamıdır (Okay, 2012). Kurumsal iletişim, çeşitli medya vasıtasıyla, bir işletmenin veya kurumun kimliğini, kurumun iç ve dış çevresine ve paydaşlarına aktaran, ileten formel ve informal kaynaklardan gelen mesajlardır ve

kurumsal kimliğin oluşturulmasında etkin rol oynamaktadır (Gray & Balmer, 1998). Kurumsal dizayn, bir işletmenin kendisini diğer işletmelerden farklı kılmak ve ayırt edilebilmek amacıyla tasarladığı semboller ve alameti farikalardan oluşan görsel ipuçlarıdır. Kendini, belirtilen görsel kimlik öğeleri ile hedef kitlesine ve topluma tanıtır. İşletme kurumsal kimliğiyle uyumlu bir kurumsal dizayn faaliyeti sonucunda, hedef kitle nezdinde arzu edilen bir kurumsal imaj elde edilir (Napoles, 1988).

Kurumsal itibar, işletmenin rakip işletmelerle karşılaştırılması sonucunda, işletmenin tüm bileşenlerinin cazibesi ve hedef kitle nezdinde geçmiş davranışlarının ve gelecek için oluşturduğu beklentilerinin algısal bir temsildir (Fombrun, 1995).

Kurum kültürü, aynı kurum çatısı altındaki çalışanların, inanç, varsayım, beklenti ve davranışlarını ifade ettiği gibi birbirleri ile olan münasebetlerine yön veren, kurumsal faaliyetlerin nasıl yürütüleceğine dair bir pusula olan kurallar olarak da ifade edilebilir (Erengül, 1997).

2. KOBİ VE KOSGEB

Kendine özgü yapılarından dolayı küçük ve orta büyüklükteki işletmelere (KOBİ) tanımsal noktada bir çerçeve belirlemek oldukça zordur. KOBİ'lerle ilgili genel olarak kabul edilmiş bir tanım yoktur. Tanımlar ülkeden ülkeye değişebildiği gibi aynı ülkenin değişik kurumları arasında dahi farklılık gösterebilmektedir.

KOBİ tanımında kullanılan nicel ve nitel ölçütler bulunmaktadır. İşletmede çalışan personel sayısı, çalışma süresi, net satış hasılatı, aktif toplamı, duran varlık toplamı nicel ölçütlerdir (Müftüoğlu, 2007). Bağımsız yönetim anlayışı, aile tipi işletme modeli, iş bölümü ve uzmanlaşmanın sınırlı olması, sermaye sahibi ile yöneticinin ve çalışanın aynı kişi olması ise nitel ölçütlerdendir (Şimşek, 2002).

KOBİ, sınırlı sermaye kullanımı ile birlikte, çoğunlukla emek yoğun çalışan, hızlı karar alma yeteneği ve düşük düzeyde yönetim gideri olan ve düşük maliyetli bir üretim gerçekleştiren işletmeler olarak belirtilebilir (Serin & Uludağ, 1991). Bu tanımda nitel kriterler kullanılmışken, küçük ve orta büyüklükteki işletmeler yönetmeliğinde nicel kriterler kullanılmıştır. Bu yönetmeliğe göre KOBİ, ilgili mali yılda çalışan sayısı iki yüz ellinin altında olan ve net satış hasılatı veya mali bilançosundan herhangi biri beş yüz milyon Türk lirasını geçmeyen işletmeler olarak nitelenebilir (Resmî Gazete, 2023).

KOBİ ölçeğindeki işletmelerin, hukuki yapısı genellikle şahıs ya da adi ortaklık şeklinde teşekkül eder. Bu işletmelerde, çoğunlukla sermayeyi koyan kişi ile işletme sahibi ve yönetici aynıdır. İşletmelerin çok azı profesyonel yöneticiler istihdam etmektedir. Yönetici aynı zamanda işletme sahibi olduğu veya bu tür görevleri aile fertleri yerine getirdiği için KOBİ'ler üzerinde hissedar baskısı yoktur (Tatlidil & Candemir, 1998). Aslında işletmelerde çoğunlukla hissedar da yoktur. Kurumsal olarak faaliyet göstermezler ve işbölümü ve uzmanlaşma da çok sınırlıdır. Yatırım maliyetleri düşüktür. Bu nedenle emek yoğun olarak faaliyet gösterdiklerinden istihdam oluşturma kabiliyetleri büyük işletmelere oranla fazladır (Doğan İpekçil & Marangoz, 2002). Finansman olanakları genellikle kendi öz kaynakları olduğundan sınırlı sermaye ile faaliyet yürütürler. Sermaye sınırlılığından dolayı yatırım olanakları ve duran varlıkları (bina, makine teçhizat vb.) zayıftır. Pazar payları genellikle yerel seviyede kalmaktadır. Yerel işletmelerdir. Sermaye yetersizliğinden dolayı tedarik problemleri yaşamaktadırlar ayrıca pazarlama konularında da rekabetçi yapıda değildirler. İstihdam oluşturma potansiyelleri yüksek olduğu için yerelde işsizliğin azaltılmasına destek olurlar (Bedük, Mete & Usta, 2005).

TÜİK'in 2022 yılı küçük ve orta büyüklükteki girişim istatistiklerine göre Türkiye'de 2021 yılında 3.568.000 KOBİ faaliyet göstermiştir. KOBİ'ler toplam girişim sayısının %99,7'ünü oluşturmuştur. Türkiye ekonomisinin yalnızca %0,03'lük bir kesimi büyük ölçekli işletmelerden meydana gelmektedir. Bu oran neredeyse her ekonomik faaliyet içinde KOBİ'lerin olduğunu göstermektedir. Aynı yıl KOBİ'ler, toplam istihdamın %71'ini oluşturmuş olup, Türkiye ekonomisinde oluşan toplam cironun %44'ü yine KOBİ'ler tarafından elde edilmiştir. Yine KOBİ'ler, faktör maliyetiyle katma değer %35,5'ini oluşturmuştur (TÜİK, 2021). Buna göre, istihdam sağlamada KOBİ'lerin, Türkiye ekonomisinde önemli bir fonksiyonu olduğu değerlendirilebilir. Özellikle yerel işletmeler olan KOBİ'ler, bölgesel gelişmişlik farklarını azaltıcı bir unsur olmaktadır. Yine, 2021 yılında ihracatın %30,4'ü, KOBİ'ler tarafından gerçekleştirilmiştir. Toplam ihracat oranı üzerinde, 1-9 kişi çalışan mikro ölçekli işletmelerin payı %2,5 iken, 10-49 kişi çalışan küçük ölçekli işletmelerin payı %10,7'ye çıkmış olup, 50-249 kişi çalışan orta ölçekli işletmelerin payı ise %17,2'dir. Büyük ölçekli işletmeler ise ihracatın %69,6'sını gerçekleştirmiştir. Aynı yıl, ithalatın %14,7'si KOBİ'ler tarafından gerçekleştirilmiştir. İthalatta, 1-9 kişi çalışan mikro ölçekli işletmelerin payının %0,8 olduğu, 10-49 kişi çalışan küçük ölçekli işletmelerin payının %4,4 olduğu, 50-249 kişi çalışan orta ölçekli işletmelerin payının da %9,5 olduğu hesaplanmıştır. Büyük ölçekli işletmeler ise ithalatın %69,6'sını gerçekleştirmiştir (TÜİK, 2021). KOBİ'ler ithal ettikleri ürünlerden daha fazlasını ihraç ederek

Türkiye ekonomisine katkı sağlamaktadırlar. Ayrıca KOBİ'ler, Türkiye'nin dış ticaret açığının daha aşağıya çekilmesinde büyük işletmelere nispeten daha faydalı olmaktadır.

KOSGEB, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığının ilgili kuruluşudur. KOSGEB, üç farklı idari organdan müteşekkil bir yapıdadır. Bunlar, KOSGEB Genel Kurulu, KOSGEB İcra Komitesi ve KOSGEB Başkanlığıdır. Başkanlık aynı zamanda kurumun yürütme merkezi olarak, merkez teşkilatında yer alan birimler ve taşra teşkilatında hizmet veren müdürlüklerden oluşan bir yapıdadır. Bu birimlerin görevleri, yetkileri ve sorumlulukları teşkilat yönetmeliği ile belirlenmiştir (KOSGEB, 2023). KOSGEB, 2023 yılı dikkate alındığında, 81 ilde 88 müdürlüğü ile KOBİ ölçeğinde yer alan işletmelere destek ve hizmetler sunmaktadır.

KOSGEB'in kendisine dört sayılı cumhurbaşkanlığı kararnamesi ile tevdi edilen birtakım görevleri vardır. İşletmelerin ve girişimcilerin gelişimini sağlamak üzere teknoloji merkezleri, iş geliştirme merkezleri, danışmanlık merkezleri, enstitüler ve benzeri birimlerin kurulmasını ve/veya desteklenmesini sağlamak, üniversiteler ile kamu ve özel araştırma kurumlarındaki bilim ve teknoloji altyapısından işletmelerin yararlanmasını sağlamak, sanayi ve üniversite işbirliğini kuvvetlendirmek, İşletmelerin uluslararası düzeyde mal üretmeleri ve daha modern işletmeler haline gelmelerini teminen gerekli yardımda bulunmak, sanayi rehabilitasyonu için gerekli düzenlemeleri yürütmek, İşletmelerin yatırım, üretim, yönetim ve planlama konularında bilgi ve beceri yönünden güçlenmelerini ve gelişmelerini sağlamak ve girişimcilik kültürünün ve ortamının geliştirilmesi ve yaygınlaştırılması için gerekli tedbirleri almak, bu kapsamda girişimleri ve girişimcileri desteklemek gibi önemli görevleri vardır (Resmi Gazete, 2018).

Devletin gerek mali yönden işletmeleri koruyucu tedbirlerle gerek eğitim ve danışmanlık faaliyetleriyle gerekse finansal desteklerle işletmelerin yatırım harcamalarına destek ve katkı sunması özellikle esnek yapıda olduğu bilinen KOBİ'ler için önemli bir avantaj oluşturur. KOBİ'lerin gerek küresel anlamda büyük ölçekli işletmelerle rekabet edebilmeleri ve ayakta kalabilmelerini temin, gerekse bünyelerinden kaynaklanan olumsuzlukları bertaraf etmek için bir kamu kurumu olan KOSGEB tarafından desteklenmeleri, işletme açısından rekabet avantajı oluşturduğu gibi makroekonomik açıdan ülke menfaatleriyle kesinlikle örtüşmektedir. Bu bağlamda KOSGEB'in kurumsal imajının KOBİ'ler nezdinde ne düzeyde olduğu, hizmetin kalitesinin artması ve kaynak verimliliği için çok büyük önem arz etmektedir.

3. YÖNTEM

Araştırma kapsamında, KOBİ'lerin KOSGEB'e yönelik kurumsal imaj algılarını ortaya koymak amacıyla anket formu oluşturulmuştur. Anket formu oluşturulması aşamasında Özgün Ayar'ın (2009), Türkiye İş Kurumunun kurumsal imajının tespitine yönelik çalışmasında ve Turan Eroğlu'nun (2019) Anadolu Üniversitesi Yabancı Diller Yüksek Okulunun kurumsal imajının tespitine yönelik çalışmasında kullandıkları anket formlarından faydalanılmıştır. İşletme bilim dalından akademisyenlerin görüşleri doğrultusunda ankete son şekli verilmiştir. Belirlenen örneklem grubundan elde edilen veriler SPSS 18 istatistik programı ile analize tabi tutulmuştur. İlk olarak verilerin dağılımı normallik testi ile sınanmıştır ve normal dağılım gösterdiği görülmüştür. Sonra sırasıyla betimleyici istatistik, güvenilirlik analizi, KMO ve barlett ve faktör analizi yapılmıştır. Verilerin 2 faktör boyutu altında toplandığı tespit edilmiştir. Birinci faktör, kurumsal imaj alt boyutu-faktör 1 ve ikinci faktör, kurumsal kimlik boyutu-faktör 2 olarak adlandırılmıştır. Yine sırasıyla faktör gruplarına yönelik MANOVA testi ve bağımsız örneklem t-testi metotlarına yer verilmiştir.

3.1. Amaç

Bu çalışmanın amacı, ülkemizde KOBİ ölçeğinde yer alan işletmeleri destekleyen KOSGEB'in hedef kitle nezdinde kurumsal imaj algısını ortaya koymak, faaliyet konusu, işletme ölçeği ve KOSGEB'den destek alıp almama durumunun kurumsal imaj algısı üzerinde etkili olup olmadığının analizini yapmaktır. Bu bağlamda çalışma kapsamında aşağıdaki araştırma sorularına cevap aranmıştır.

Soru 1: KOBİ'lerin büyüklük ölçeğinin (mikro, küçük, orta) KOSGEB'in kurumsal imaj algısına etkisi var mıdır?

Soru 2: KOBİ'lerin faaliyet gösterdiği sektörün KOSGEB'in kurumsal imaj algısına etkisi var mıdır?

Soru 3: Hedef kitlenin KOSGEB'den destek alıp almamasının kurumsal imaj algısına bir etkisi var mıdır?

3.2. Evren ve Örneklem

Araştırmanın evrenini, KOSGEB tarafından desteklenen sektörlerde yer alan bütün KOBİ'ler oluşturmaktadır. Zaman, emek ve maliyet tasarrufu olması ve kolay ulaşılabilir bir veri olması açısından KOSGEB veri tabanına kayıtlı ve 2019, 2020, 2021 ve 2022 KOBİ beyannamelerinden herhangi biri onaylı KOBİ'ler ise araştırmanın örneklem grubunu oluşturmaktadır. Bu yönüyle çalışmada tesadüfi olmayan örneklem yöntemi ve kolayda örneklem yöntemi tercih edilmiştir.

3.3. Veri Toplama Araçları

Anketin birinci bölümünde, KOBİ'lerden oluşan katılımcılar için cinsiyet, eğitim durumu, yaş, işletme türü, işletmedeki statü, işletme ölçeği, net satış hasılatı, çalışan sayısı, faaliyet gösterdiği sektör, faaliyet süresi ve KOSGEB'den destek alma durumuna ilişkin bilgilere yer verilmiştir. İkinci bölümde, katılımcıların KOSGEB'e ilişkin kurumsal imaj algılarının tespitine elverişi ifadelerle yer verilmiştir. Bu doğrultuda, katılımcılara 5'li likert ölçeğine uygun kırk ifade yöneltilmiş olup, katılımcılardan bu ifadelerle 1-Hiç Katılmıyorum, 2-Katılmıyorum, 3-Kararsızım, 4-Katılıyorum, 5-Kesinlikle Katılıyorum şeklinde değerlendirme yapmaları istenmiştir.

Hazırlanan anket formu, 2 ağustos – 21 ağustos 2023 tarihleri arasında elektronik ortamda KOSGEB'e kayıtlı ve 2019, 2020, 2021 ve 2022 KOBİ beyannamelerinden herhangi biri onaylı KOBİ'lere anket linki gönderilmek suretiyle uygulanmıştır. Ankete 7446 KOBİ katılım sağlamıştır.

3.4. Etik İzin

Araştırma öncesinde Yozgat Bozok Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Etik Kurulu'ndan E.146062 sayılı 20.06.2023 tarihli etik onay alınmıştır.

4. BULGULAR

Araştırma kapsamında katılımcıların anket değerlendirmelerine ilişkin bulgular aşağıda belirtilmiştir. Öncelikle katılımcıların demografik ve diğer özelliklerine ilişkin bulgular paylaşılacaktır.

4.1. Katılımcıların Demografik ve Diğer Özelliklerine Ait Bulgular

Araştırma sonuçları Tablo 1'de görünmektedir. Katılımcıların, %81,5'i erkek, %18,5'i kadındır. KOBİ'lerin temsil noktasında erkek egemen bir yapıda olduğu görünmektedir.

Yine, katılımcıların %9,2'si 18-29 yaş grubunda, %32,6'sı 30-40 yaş grubunda, %37,8'si 41-50 yaş grubunda, %15,9'u 51-60 yaş grubunda, %4,5'i 61 ve üzeri yaş grubundadır. . 30-40 ve 41-50 yaş grubunun ankete katılımcıları arasındaki toplam ağırlığı %70,4'tür.

Son olarak, katılımcıların, %13,3'ü ilköğretim, %33,7'si lise, %10,9'u ön lisans, %32,5'i lisans, %8,1'i yüksek lisans ve %1,4'ü ise doktora mezunudur. Katılımcıların büyük bir bölümü ön lisans ve üzerinde eğitime sahiptir.

Tablo 1. Katılımcılara ait demografik ve diğer bilgilerin dağılımı

Cinsiyet	N	%	%	N	Eğitim Durumu
Erkek	6066	81,5	13,3	991	İlköğretim
Kadın	1380	18,5	33,7	2513	Lise
Yaş Grubu	N	%	10,9	809	Ön lisans
18-29	686	9,2	32,5	2421	Lisans
30-40	2424	32,6	8,1	605	Yüksek Lisans
41-50	2413	37,8	1,4	107	Doktora
51-60	1185	15,9	100,0	7446	Toplam
61 ve üzeri	338	4,5			
Toplam	7446	100,0			

Tablo 2’de KOBİ sınıfında yer alan işletmelere ait faaliyet konusu, ölçek ve KOSGEB destek alıp/almama durumu görünmektedir. İşletmelerin %30,3’ü diğer hizmet faaliyetleri, %24,7’si imalat, %13,3’ü toptan ve perakende ticaret; motor kara taşıtlarının onarımı, %8,1’i inşaat, %4,6’sı mesleki bilimsel ve teknik faaliyetler, %4,4’ü bilgi ve iletişim, %3,8’i ulaştırma ve depolama ve %3,2’si ise konaklama ve yiyecek hizmetleri sektöründe faaliyet göstermektedir. Tablo 2’de yer alan bir diğer başlık ise işletmelerin ölçeğidir. Buna göre, işletmelerin %78,9’u mikro, %15,5’i küçük ve %5,6’sı ise orta ölçek sınıfında yer almaktadır. Çalışan sayısının 10’dan az olduğu işletmeler mikro, 10-50 çalışanı olan işletmeler küçük işletme, 250 kişiden az istihdam sahibi işletmeler orta ölçekli olarak kabul edilmektedir. Yine Tablo 2’ye göre KOBİ sınıfındaki işletmelerin %46,4’ü KOSGEB desteği aldığını, %53,6’sı herhangi bir KOSGEB desteği almadığını belirtmiştir.

Tablo 2. KOBİ faaliyet konuları, ölçek ve destek durumu tablosu

Faaliyet Konusu	N	%	%	N	Ölçek
Madencilik ve Taş Ocakçılığı	56	,8	78,9	5872	Mikro
İmalat	1836	24,7	15,5	1153	Küçük
Elektrik, Gaz, Buhar ve İklim.	210	2,8	5,6	421	Orta
Su Temini, Kanalizasyon, Atık Yön.	29	,4	100,0	7446	Toplam
İnşaat	N	%	%	N	Destek Durumu
Toptan Perakende ticaret	991	13,3	46,4	3454	Evet
Ulaştırma ve Depolama	280	3,8	53,6	3992	Hayır
Konaklama ve Yiyecek Hizmeti Faaliyetleri	238	3,2	100,0	7446	Toplam

Bilgi ve İletişim	329	4,4			
Finans ve Sigortacılık Faaliyetleri	79	1,1			
Mesleki, Bilimsel ve Teknik Faaliyetler	339	4,6			
İdari ve Destek Hizmet Faaliyetleri	36	,5			
Eğitim	93	1,2			
Kültür, Sanat, Eğlence, Dinlenme ve Spor Faal.	67	,9			
Diğer Hizmet Faaliyetleri	2258	30,3			
Toplam	7446	100,0			

4.2. Anket Verilerine Ait Varyans Analizleri

KOBİ'ler tarafından yapılan değerlendirmelere yönelik faktör grupları oluşturulmuş olup, faktör grupları itibarıyla katılımcıların, işletme ölçeği, faaliyet konusu ve KOSGEB'den destek alıp almama durumlarının göre, kurumsal imaj algısında farklılık oluşturup oluşturmadığını tespit etmek için, SPSS programında tek yönlü MANOVA analizleri yapılmıştır. KOSGEB çalışanlarına yönelik uygulanan anketin güvenilirlik katsayısı Cronbach's Alpha (0,971) çıkmıştır. Bu netice, anket sorularının güvenilir olduğunu ve aralarında yüksek düzeyli korelasyon olduğunu belirtmektedir. KMO test sonucu 0,964 (%96,4) çıkmıştır. Bu sonuç, örneklem yeterliliğinin mükemmel olduğunu ortaya koymaktadır. Bu sonuçlara göre ölçeğe açımlayıcı faktör analizi uygulanabilmektedir.

Tablo 3. Katılımcıların KOBİ ölçeğine ait MANOVA analizi sonuçları

Bağımlı değişken	Mikro	Küçük	Orta	F	Anlamlılık(sig.)
Faktör 1	3,24	3,33	3,57	24,44	,000
Faktör 2	3,15	3,25	3,50	27,86	,000

Tablo 4.25'te KOBİ ölçeklerine ait varyans analizi sonuçları görülmektedir. Buna göre ilgili değişken için faktör grupları itibarıyla mikro, küçük ve orta ölçekli işletmeler arasında anlamlı bir farklılık $(0,000) < 0,05$ vardır. Bu farklılığın hangi ölçekte yer alan işletmeler arasında olduğu tamhane testi sonucuna göre belirlenecektir.

Tablo 4. İşletme ölçeği tamhane testi sonucu

Bağımlı Değişken	Ölçek (I)	Ölçek (J)	Ortalama Fark (I-J)	Anlamlılık (sig.)
Faktör 1	Mikro	Küçük	-,0846	,011
		Orta	-,3276	,000
	Küçük	Orta	-,2430	,000
Faktör 2	Mikro	Küçük	-,0976	,003
		Orta	-,3473	,000
	Küçük	Orta	-,2497	,000

Tablo 4'e göre faktör 1 ve faktör 2 itibariyle kurumsal imaj algısı, mikro ile küçük ve orta ölçekli işletmeler arasında ve yine küçük ile orta ölçekli işletmeler arasında (sig.<0,05) anlamlı bir farklılık göstermektedir. Faktör grupları itibariyle mikro ölçekli işletmelerin kurumsal imaj ve kurumsal kimlik algısı, küçük ve orta ölçekli işletmelere göre düşüktür. Her iki faktör içinde küçük ölçekli işletmelerin algısı ise orta ölçekli işletmelere göre düşüktür. Bu bağlamda işletme büyüklük ölçeği arttıkça kurumsal imaj ve kurumsal kimlik algısı artış göstermektedir.

Tablo 5. Katılımcıların faaliyet konularına ait MANOVA analizi sonuçları

Bağımlı Değişken	İml	Elek	İnş	Topper	Uş	Kon	Bil	Mslk	Eğt	Diğ.Hiz	F	Anl.
Faktör 1	3,38	3,10	3,22	3,19	3,24	3,19	3,14	3,16	3,04	3,32	8,02	,000
Faktör 2	3,31	3,01	3,11	3,06	3,12	3,09	3,10	3,10	2,93	3,24	9,80	,000

Faaliyet Konuları Dağılımı (NACE)

Faaliyet Konusu	Frekans	Yüzde (%)
İmalat	1836	24,7
Elektrik, Gaz, Buhar ve İklim.	210	2,8
İnşaat	605	8,1
Toptan ve Perakende Ticaret; Mot. Kar. Taş. Bak. On.	991	13,3
Ulaştırma ve Depolama	280	3,8
Konaklama ve Yiyecek Hizmeti Faaliyetleri	238	3,2
Bilgi ve İletişim	329	4,4
Mesleki, Bilimsel ve Teknik Faaliyetler	339	4,6
Eğitim	93	1,2
Diğer Hizmet Faaliyetleri	2258	30,3

Tablo5'de yer alan varyans analizi sonuçlarına göre faktör 1 ve faktör 2 itibariyle anlamlılık değeri (0,000)<0,05 olduğu için kurumsal imaj algısı KOBİ'lerin faaliyet konularına anlamlı bir farklılık

göstermektedir. Hangi faaliyet konuları arasında kurumsal imaj algısında farklılık olduğunu görmek için tukey testi sonuçlarına bakılacaktır.

Tablo 6’da yer alan tukey testi sonuçlarına göre, faktör 1 itibariyle imalat sektörü ile elektrik, inşaat, toptan ve perakende, bilgi ve iletişim, mesleki bilimsel ve teknik faaliyetler ve eğitim sektörleri arasında KOSGEB’in kurumsal imaj algısında farklılık vardır. İmalat sektörünün kurumsal imaj algısı daha yüksektir. Diğer hizmet faaliyetleri sektörü ile elektrik, toptan ve perakende, bilgi ve iletişim, mesleki, bilimsel ve teknik faaliyetler ve eğitim sektörü arasında kurumsal imaj algısında farklılık vardır. Diğer hizmet faaliyetleri sektörünün kurumsal imaj algısı imalat haricinde diğerlerinden daha yüksektir.

Tablo 6. Faaliyet konularına ait tukey testi sonuçları

Bağımlı Değişken	Sektör (I)	Sektör (J)	Ortalama Fark (I-J)	Anlamlılık
Faktör 1	İmalat	Elektrik	,2881	,001
		İnşaat	,1601	,015
		Toptan perakende	,1962	,000
		Bilgi ve İletişim	,2455	,001
		Mesleki	,2234	,000
		Eğitim	,3414	,001
	Diğer Hizmet Faal.	Elektrik	,2881	,019
		Toptan Perakende	,1361	,009
		Bilgi ve İletişim	,1854	,039
		Mesleki	,1633	,035
Faktör 2	İmalat	Elektrik	,3012	,000
		İnşaat	,1974	,001
		Toptan Perakende	,2544	,000
		Konaklama	,2175	,038
		Bilgi ve İletişim	,2119	,010
		Mesleki	,2143	,001
		Eğitim	,3843	,000
	Diğer Hizmet Faal.	Elektrik	,2287	,019
		Toptan Perakende	,1819	,000
		Eğitim	,3118	,003

Yine tablo 6’ya göre, faktör 2 itibariyle imalat sektörü ile elektrik, inşaat, toptan ve perakende, konaklama, bilgi ve iletişim, mesleki bilimsel ve teknik faaliyetler ve eğitim sektörünün kurumsal

kimlik algısı arasında farklılık vardır. İmalat sektörünün kurumsal kimlik algısı diğerlerinden daha yüksektir.

Ek olarak faktör 2 itibariyle diğer hizmet faaliyetleri sektörü ile elektrik, toptan ve perakende ve eğitim sektörleri arasında kurumsal kimlik algısının değerlendirilmesinde farklılık vardır. Diğer hizmet faaliyetleri sektörünün kurumsal kimlik algısı zikredilen sektörlerden daha yüksektir.

Tablo 7. KOSGEB’den destek ve hizmet alma durumuna ait MANOVA analizi sonuçları

Bağımlı Değişken	Evet	Hayır	F	Anlamlılık (sig.)
Faktör 1	3,55	3,03	564,36	,000
Faktör 2	3,45	2,95	533,65	,000

Tablo 7’de KOBİ’lerin KOSGEB’den destek alma durumlarına ilişkin bulgular yer almaktadır. Bu tabloya göre, KOSGEB’den destek alma durumu değişkeni için anlamlılık değeri $(0,000) < 0,05$ olduğundan dolayı faktör grupları itibariyle KOSGEB’den destek alan işletmeler ile KOSGEB’den destek almayan işletmeler arasında kurumsal imaj algılamasında farklılık ortaya çıkmaktadır. KOSGEB desteği alan işletmelerin kurumsal imaj ve kurumsal kimlik algısı, KOSGEB desteği almayan işletmelere göre daha yüksektir.

TARTIŞMA VE SONUÇ

Günümüzde kurumlar gerek iç paydaş gerekse dış paydaş zihninde oluşan imajlarının olumlu olmasını istemektedir. Özellikle dış paydaşların kuruma, örgüte veya işletmeye yönelik imaj algısı, gelecek dönemlerde kurum ile çalışıp çalışmama tutumunu, hizmetin veya ürünün tekrar alınıp alınmayacağını etkileyecektir. Bu nedenle kurumsal imaj, müşteri memnuniyetinin, müşteri sadakatinin, öncü bir göstergesi olmaktadır. Bu bağlamda, KOSGEB’in kurumsal imajının ortaya konulması için gerçekleştirilen araştırmada, dış paydaşların belirli değişkenler bağlamında kurumsal imaj algısı ölçülmeye çalışılmıştır.

KOBİ sınıfında yer alan işletmeler, mikro, küçük ve orta olmak üzere üç grup altında sınıflandırılmaktadır. Bu üç grup üzerinde yürütülen araştırmanın sonuçlarına bakıldığında, işletmenin ölçeği büyüdükçe, KOSGEB’e ilişkin kurumsal imaj algısı ve kurumsal kimlik algısı anlamlı bir şekilde artış göstermektedir. İşletme büyüdükçe işler karmaşılaştığı ve zorlaştığı için, iş bölümü ve kurumsallaşmaya ihtiyaç duyulmaktadır. İşletme ölçeği büyüdükçe, belirtilen adımlar işletme bünyesinde gerçekleşmektedir. Bu bağlamda, ölçek büyüdükçe kurumsal yapılar ile

gerçekleştirilen iletişim ve etkileşimde daha olumlu izlenimler ortaya çıkmaktadır. Ek olarak, KOSGEB'in çoğu programı sınıf ayrımı gözetilmeksizin işletmelerin başvurusuna açıktır. Bu durum, mikro ve küçük ölçekli işletmeler için dezavantajlıdır. Çünkü bu tür işletmelerin, orta ölçekli işletmelere göre daha az proje deneyimi vardır. Bu nedenle, mikro ve küçük ölçekli işletmelere özgü destek programları oluşturulmalıdır. Proje başvurularında işletme ölçeğini ve proje deneyimini hesaba katan bir değerlendirme yapılmalıdır. Program tasarımlarında ve proje değerlendirmelerinde, mikro ve küçük ölçekli işletmelere özel çağrılar geliştirilmelidir. Bu tür işletmeler, destek ve hibelere ulaşmada orta ölçekli işletmelere karşı pozitif ayrımcılığa tabi tutulmalıdır. Özellikle teknoloji sınıflarına göre desteklenmeleri, kaynakların etkili kullanımı için isabetli olabilir.

Faaliyet konuları bağlamında, imalat ve diğer hizmet faaliyetleri alanında faaliyet gösteren KOBİ'lerin KOSGEB'e yönelik kurumsal imaj ve kurumsal kimlik algısının, diğer sektörlerle göre daha yüksek olduğu görünmektedir. Ancak bu farklılığın, düşük düzeyli bir farklılık olduğunu belirtmek mümkündür. KOSGEB'in neredeyse bütün destek ve hizmetleri, imalat sektörüne daha uygun tasarlanmaktadır. Bu nedenle, imalat sektörü işletmelerinin, KOSGEB'e ilişkin izlenimlerinin daha olumlu olduğunu belirtmek mümkündür. Diğer hizmet faaliyetleri sektörünün kurumsal imaj ve kurumsal kimlik algısının olumlu ayrışmasının, KOSGEB'in sunduğu girişimcilik destekleri olduğunu belirtmek mümkündür. Bu destek programı ile çok sayıda hizmet işletmesi kurulmuş ve KOSGEB'den destek almıştır. Bu bağlamda, KOSGEB desteklerinin faktör maliyetleri itibariyle katma değeri yüksek sektörlerle, teknolojik ilerleme kaydedebilecek sektörlerle ve ihracat potansiyeli yüksek sektörlerle aktarılması için destek modelleri geliştirilmelidir. Desteklenecek faaliyet konularının seçimi ve kaynak aktarımında bütçe imkanları doğrultusunda daha seçici davranılması gerekmektedir.

KOSGEB'den destek ve hizmet alan işletmeler ile KOSGEB'den destek ve hizmet almayan işletmelerin, kurumsal kimlik ve kurumsal imaj algıları arasında yüksek düzeyli bir farklılık vardır. KOSGEB'den destek ve hizmet almayan KOBİ'lerin kurumsal kimlik ve kurumsal imaj algıları, daha düşüktür. Ankete katılan işletmelerin yarısından fazlası, KOSGEB'den destek almadığını belirtmiştir. Bu tablo, büyük bir KOBİ kitlesinin KOSGEB imkanlarından faydalanamadığını ortaya koymaktadır. Bahse konu kitlenin KOSGEB'e destek almak için KOBİ beyannamesi verdiği, başvuru yaptığı ve başvurularının kabul edilmediği düşünülmektedir. Yine, bu grubun KOSGEB'e müracaat ettiği ancak faaliyet konularına uygun herhangi bir destek olmadığı için veya sunulan desteklerin, beklentilerinin çok altında kaldığı için eli boş döndüğü belirtilebilir. Son olarak, yeni KOBİ yönetmeliği, ülke içinde

KOBİ vasfı belgesi vermeye yetkili kurumu yalnızca KOSGEB olarak belirlemiştir. İşletmeler, adı geçen belge için KOSGEB veri tabanına kayıt olmak ve güncel KOBİ beyannamesini vermek durumundadır. Bu işletmelerden, destek beklentisi içinde olmayan ancak anketi kişisel görüşleri çerçevesinde cevaplayan bir gruptan da söz etmek mümkündür. Sonuç ne olursa olsun, KOSGEB'den destek ve hizmet almayan KOBİ'lerin kurumsal kimlik ve kurumsal imaj algılarının diğerlerine göre düşük olması araştırılmalıdır. Destek almayan hedef kitlenin, detaylı analizi yapılmalıdır. Hangi sektörün ve hangi KOBİ ölçeğinin, neden KOSGEB'den destek ve hizmet alamadığı araştırılmalı ve nasıl destek alabileceklerine dair çalışmalar yürütülmelidir. Özellikle, KOSGEB'e başvuran işletmelere karşı çok şeffaf bir süreç yürütülmelidir. KOBİ'lerin, KOSGEB'e ilişkin izlenimleri belirli aralıklarla takip edilerek, tedbirler süratle alınmalıdır. Özellikle, son yıllarda yaşanan ekonomik dalgalanmalar nedeniyle KOSGEB destek rakamları enflasyon karşısında aşınmıştır. Buna rağmen destek kalemlerinde limit artışı gerçekleştirilmemiştir. Örneğin, 2019 yılında Amerikan doları cinsinden yirmi bin dolar karşılığı denk gelen destek, 2023 yılında üç bin beş yüz dolar karşılığına kadar düşmüştür. Örnekteki durum karşısında, kimi işletmelerin, destek rakamlarını az buldukları için KOSGEB'e destek başvurusu yapmadığı değerlendirilmiştir. Başvuru yapan ve desteklenen işletmelerin de, son yıllarda yaşanan bu tablo karşısında memnun olmadıkları değerlendirilmektedir.

Son olarak, KOSGEB'in destek ve hizmet sunduğu kitlenin çok büyük olması, hizmet kalitesini ve desteğe erişimi etkilemektedir. 2010 yılında KOSGEB'in, imalat sanayi dışında faaliyet gösteren işletmeleri de destek yelpazesine dahil etmiştir. Hedef kitlenin artması ile orantılı artmayan kaynaklar, kurumsal imaj algısını etkilemektedir. Bu bağlamda, kurum kendi hedef kitlesini iyi belirlemeli, belirlenmiş hedef kitleye nitelikli destek verebilmelidir. Desteklenen sektörler azaltılmalıdır. Verimsiz sektörler zaman ve enerji ayrılmalıdır. Bu bağlamda, faktör maliyetleri itibarıyla katma değeri yüksek sektörler desteklenmelidir. İhracat artışı sağlayan sektörler desteklenmelidir. İthal malların yurt içinde üretimini teşvik edici alanlar desteklenmelidir. Teknoloji gelişimine katkı sağlayan stratejik sektörler öncelikle desteklenmelidir. AR-GE destekleri artırılmalıdır. Geleceğe yönelik stratejik görülen her alan etkili şekilde desteklenmelidir. İşletmelerin KOSGEB destekleri ile teknolojik ilerlemesi sağlanmalıdır. Kaynaklar sınırlıdır ve sınırlı bütçe imkanları ile maksimum üretkenlik sağlayacak alanlar desteklenmelidir. Stratejik, öncelikli ve üretken alanlar desteklenerek diğer sektörlerin gelişimine çarpan etkisiyle, dolaylı bir katkı sağlanabilir. Bu adımlar, ülke kalkınması ve büyümesi açısından isabetli olacaktır. Sınırlı konuların ve sektörlerin desteklenmesi, KOSGEB'den destek alan işletmelerin daha saygın olmalarını

sağlayacak ve kurumsal imaj algılarını arzu edilen düzeye taşıyacaktır. Bu çalışma kapsamında yer alan araştırmada tesadüfi olmayan örnekleme yöntemi kullanıldığı için sonuçlar üzerinde genelleme yapılamayabilir. Takip eden çalışmaların daha spesifik olan belirli bir faaliyet konusuna yönelik ve tesadüfi olması halinde farklı ve daha genellenebilir sonuçlara ulaşmak mümkündür.

KAYNAKLAR

- Aaker, D. A. (1991). *Managing brand equity: Capitalizing on the value of a brand name*. New York: Free Press.
- Albert, S., & Whetten, D. (1985). Organizational identity, in Cummings L.L. and Staw, B.M. *Research in Organizational Behavior*(7), 263-295.
- Bedük, A., Mete, O., & Usta, S. (2005). Avrupa birliği sürecinde Türk KOBİ'lerinin temel sorunları, Avrupa Birliğine giriş sürecinde KOBİ'ler. *Türkiye ve Benzer Ülke Deneyimleri Konferansı* (s. 7-9). Balıkesir: Balıkesir Üniversitesi.
- Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi. (2018, 07 15). *Bakanlıklara bağlı, ilgili ve ilişkili kurum ve kuruluşlar ile diğer kurum ve kuruluşların teşkilatı hakkında Cumhurbaşkanlığı kararnamesi*. 09 25, 2023 tarihinde mevzuat.gov.tr: <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuatmetin/19.5.4.pdf> adresinden alındı
- Erengül, B. (1997). *Kültür sihirbazları*. İstanbul: Evrim Yayınları.
- Fombrun, C. J. (1995). *Reputation: realizing value from the corporate image*. Boston: Harvard Business School Press Books.
- Gee, B. (1995). *Creating a million dollar image for your business*. Palo Alto CA: PageMill.
- Gökdeniz, A., & Aşık, N. (2008). Küresel rekabet ortamında turizm işletmelerinde soyut imaj oluşturma. *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C.11, S.20, 134-149.
- Gray, E. R., & Balmer, J. M. (1998). *Managing corporate image and corporate reputation*. Long Range Planning.
- Hovard, S. (1998). *Corporate image management*. Singapore: Butterworth-Hienemann Ltd.
- Kennedy, S. H. (1977). Nurturing corporate images: Total communication or ego trip? *European Journal of Marketing*, 120-164.
- KOSGEB. (2023). *2023 performans programı*. Ankara: KOSGEB.
- Kotler, P., & Lee, N. (2007). *Kamu sektöründe pazarlama kamu kuruluşlarının performansını geliştirmek için bir yol haritası*. (Z. G. Chalar, Çev.) İstanbul: Mediacat Yayınları.
- Küçükkurt, M. (1988). Halkla ilişkilerde araştırma yöntemleri ve değerlendirme. *Halkla ilişkiler Sempozyumu* (s. 155-171). Ankara: Ankara Üniversitesi B.Y.Y.O ve TODAİE Yayınları.
- Marangoz, M., & İpekgil Doğan, Ö. (2002). KOBİ'lerin dış pazarlara açılmada karşılaştıkları sorunlar ve çözüm önerileri ve bir uygulama. *Dış Ticaret Dergisi*(24), 13.

- Müftüoğlu, T. (2007). *Türkiye’de küçük ve orta ölçekli işletmeler*. Ankara: Turhan Kitabevi.
- Napoles, V. (1988). *Corporate identity design*. New York: Van Nostrand Reinhold.
- Okay, A. (2012). *Kurum kimliği*. İstanbul: Derin Yayınları.
- Resmi Gazete. (2023, 05 25). *Küçük ve orta büyüklükteki işletmeler yönetmeliği*. resmigazete.gov.tr adresinden alındı
- Serin, V., & Uludağ, İ. (1991). *Türkiye’de küçük ve orta ölçekli işletmeler (yapısal ve finansal sorunlar, çözümler)*. İstanbul: İTO Yayınları.
- Şimşek, M. (2002). *Ekonominin lokomotifi KOBİ’lerin olmazsa olmazları*. İstanbul: Alfa Yayınları.
- Tatlıdil, R., & Candemir, A. (1998). *İhracata yönelik küçük ve orta ölçekli işletmelerde pazarlama eğitiminin firma gelişimine katkısı, İzmir örneği*. İzmir: İzmir Ticaret Odası Yayını.
- TDK. (2023, 03 28). *Türk Dil Kurumu Sözlükleri*. TDK Sözlük: sozluk.gov.tr adresinden alındı
- Topalian, A. (2003). Experienced reality: the development of corporate identity in digital era. *European Journal of Marketing*, Vol.37, 1119-1132.
- TÜİK. (2021). *Küçük ve orta büyüklükteki girişim istatistikleri*. Ankara: Türkiye İstatistik Kurumu.
- Van Riel, C. (1995). *Principles of corporate communication*. London, UK: Prentice Hall.
- Vural, Z., & Akıncı, B. (2012). *Kurum kültürü ve örgütsel iletişim*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Worcester, R. (2009). Reflections on corporate reputations. *Management Decision*, 47(4), 573.
- Yıldız, N. (2002). *Türkiye’de siyasetin yeni biçimi-Liderler, imajlar ve medya.*. Ankara: Phoenix Yayınevi

THE INITIAL TURKIC RAIDS INTO ANATOLIA, THE FIRST TURKIC CONQUESTS, AND THE FACTORS FACILITATING TURKIC CONQUESTS

Dr. Öğr. Üyesi Tunay KARAKÖK*

Bartın Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Bartın – Türkiye

e-mail: tkarakok@bartin.edu.tr – ORCID: 0000-0003-4028-2148

Abstract

The conquest of Anatolia by the Turks began with the initial raids of Turkish tribes coming from Central Asia. These raids generally occurred in the early XIth century and were carried out using the fast and highly maneuverable tactics of the Turkish steppe warriors. The first Turkish conquests gained significant momentum with the entry of the Seljuk Turks into Anatolia in the 11th century. Under the leadership of figures such as Alp Arslan and his successor Malik-Shah I, the Seljuks established dominance over vast regions and laid the foundations for the Turkification of the area. Several factors facilitated these Turkish conquests during this period. Firstly, Anatolia was experiencing a period of political fragmentation, characterized by a series of power struggles between small Byzantine and local Anatolian states. This fragmentation made it easier for the Seljuks and other Turkish groups to exploit the divided landscape and conquer territories. Furthermore, prior to the arrival of the Seljuks, the Byzantine Empire, which was the dominant power in Anatolia, had been weakened by internal conflicts and external pressures from neighboring powers. This weakness created opportunities for Turkish raids and conquests. Additionally, Turkish warriors, especially the Seljuks, were renowned for their military prowess. Their mobility and tactics often surprised their enemies, facilitating the conquests. This helped solidify Turkish dominance and ease the process of Turkification in Anatolia over time. This study

*Sorumlu Yazar(Corresponding Author)

aims to present findings on the initial Turkish raids into Anatolia, the first Turkish conquests, and the factors that facilitated these conquests, based on period sources related to the topic.

Anahtar Kelimeler: Anatolia, Conquest, Seljuks, Turks, Reasons.

ANADOLU'YA İLK TÜRK AKINLARI, İLK TÜRK FETİHLERİ VE TÜRK FETİHLERİNİ KOLAYLAŞTIRAN SEBEPLER

ÖZ

Anadolu'nun Türkler tarafından fethedilmesi, Orta Asya'dan gelen Türk kavimlerinin bölgeye olan ilk akınlarıyla başlamıştır. Bu akınlar genellikle XI. yüzyılın başlarına rastlar ve Türk bozkır savaşçılarının hızlı ve manevra kabiliyeti yüksek taktiklerini kullanarak gerçekleşmiştir. İlk Türk fetihleri, XI. yüzyılda Selçuklu Türkeri'nin Anadolu'ya girişiyle ciddi bir ivme kazanmıştır. Alp Arslan ve onun halefi Melikşah gibi liderlerin yönetiminde, Selçuklular geniş bölgelerde egemenlik kurmuş ve bölgenin Türkleşmesinin temellerini atmışlardır. Bu süreçte Türk fetihlerini kolaylaştıran bazı faktörler ortaya çıkmıştır. İlk olarak bu dönemde Anadolu, bir dizi küçük Bizans ve yerel Anadolu devletinin egemenlik mücadelesi verdiği siyasi parçalanma dönemini yaşamaktaydı. Bu parçalanma, Selçuklular ve diğer Türk gruplarının bölgedeki bölünmüşlükten yararlanarak toprakları fethetmesini kolaylaştırmıştır. Devamında Selçukluların gelişi öncesinde Anadolu'nun hâkim gücü olan Bizans İmparatorluğu, iç çekişmelerle ve diğer komşu güçlerle yaşadığı çatışmalar gibi dış baskılarla zayıflamıştı. Bu zayıflık, Türk akınları ve fetihleri için fırsatlar yaratmıştır. Beraberinde Türk savaşçıları, özellikle Selçuklular, askeri ustalıklarıyla ünlüydüler. Hareket kabiliyetleri ve taktikleri, düşmanlarını şaşırtarak fetihleri kolaylaştırmıştır. Bu, Türk hâkimiyetinin sağlamlaştırılmasını ve Anadolu'nun zamanla Türkleştirilmesini kolaylaştırmıştır. Bu çalışmada; Anadolu'ya yapılan ilk Türk akınları, yapılan ilk Türk fetihleri ve bu Türk fetihlerini kolaylaştıran sebepler hakkında konu ile ilgili dönem kaynakları ışığında yapılan tespitler ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Keywords: Anadolu, Fetih, Selçuklu, Türkler, Sebepler

Introduction

The history of Anatolia provides evidence of a pivotal era, characterised by the incursion of Turkic tribes from the expansive steppes of Central Asia into the heartland of Asia Minor. The early Turkic raids into Anatolia, which commenced in the early 11th century, marked the beginning of a significant chapter in the region's history. These raids ultimately led to the establishment of Turkic dominion and the transformation of Anatolian society and culture. The subsequent Turkic conquests, particularly under the banner of the Seljuk Turks, solidified their presence in Anatolia and laid the groundwork for centuries of Turkic influence in the region (Ocak, 1991; Cahen, 1994).

This essay endeavors to delve into the multifaceted phenomena of the initial Turkic raids into Anatolia, the ensuing Turkic conquests, and the underlying factors that facilitated these conquests. By examining historical sources and scholarly interpretations, we aim to unravel the complexities of this transformative period, shedding light on the dynamics of Turkic expansion and its enduring impact on Anatolian history and identity (Aksarayî, 2000; Cahen, 1992). At the outset, it is essential to explore the context in which these Turkic incursions occurred. Anatolia, during the early 11th century, was a mosaic of small Byzantine and local Anatolian states, embroiled in internal rivalries and external threats. This political fragmentation provided fertile ground for opportunistic Turkic tribes seeking to exploit the region's vulnerabilities and expand their influence. The entry of the Seljuk Turks onto the Anatolian stage marked a watershed moment in this process. Led by visionary leaders such as Alp Arslan and Malik-Shah I, the Seljuks swiftly capitalized on the prevailing disarray, orchestrating conquests that reshaped the geopolitical landscape of Anatolia. Through military prowess and strategic acumen, the Seljuks established hegemony over vast territories, laying the foundation for the Turkification of Anatolia (Cahen, 1994; Sümer, 1992; Kafesoğlu, 1989).

The success of the Turkic conquests in Anatolia was facilitated by a number of key factors. The Byzantine Empire, the dominant power in the region prior to the Seljuk advance, was in a state of decline, creating opportunities for Turkic expansion. The Byzantine Empire was weakened by internal strife and external pressures from neighbouring powers, which undermined its ability to withstand Turkic incursions and facilitated their advance into Anatolia. Furthermore, the martial expertise of the Turkic warriors, renowned for their proficiency in cavalry warfare and agile manoeuvring, proved instrumental in overcoming resistance and securing territorial gains (Ocak, 1991; Cahen, 1968; Cahen, 1994; Peacock-Yildiz, 2013).

In summary, the initial Turkic raids into Anatolia, the subsequent Turkic conquests, and the underlying factors that facilitated these conquests constitute a complex interplay of political, military, and socio-cultural dynamics. By unraveling this intricate tapestry, we gain insight into the transformative processes that shaped Anatolia's history and identity, laying the groundwork for further exploration into the enduring legacy of Turkic heritage in the region.

Before The Seljuks, Turks Inhabited Anatolia

It is known that Turks arrived in Anatolia before the 11th century. Towards the end of the 4th century AD, the Western Huns (European Huns), successors to the Asiatic Huns, under the command of two leaders named Kursik and Basik, reached Anatolia, capturing Çukurova after traversing Erzurum, Karasu, and the Euphrates basin to Malatya. Subsequently, they returned to their homeland north of the Black Sea after crossing Eastern Anatolia and the Caucasus mountains (Peacock – Christian, 2001). Additionally, the Sabar (Sibir) Turks established a state near the Itil and Don rivers in 515 AD, with the potential to take Byzantine territories in Anatolia up to the southern regions of the Caucasus through conflicts. They later advanced to regions such as Kayseri, Konya, and Ankara, conducting fierce raids on cities and regions before returning to their homeland. However, these incursions were not aimed at directly conquering Anatolia but rather for plundering or weakening the enemy, thus differing from more permanent conquest movements. Over time, due to their preference not to settle in Anatolia permanently, these Turks left limited traces compared to others (Cahen, 1994; Cahen, 1968; Kafesoğlu, 1989; Kafesoğlu, 1970; Divitçioğlu, 2000). Prior to the Turkic-Islamic conquests, a number of Muslim Turkish communities had already emerged in numerous Anatolian cities. It is evident that there were two principal avenues through which Turks reached Anatolia: the first was by way of trade routes, while the second was through military service with the Byzantine army. When the Seljuk Turks arrived in Anatolia, they encountered Christian Oghuz and Pecheneg tribes who had been settled in the region as border guards by the Byzantines from the Balkans. It is observed that Turks who arrived in Anatolia prior to the aforementioned conquests settled in regions such as Tarsus and Malatya (Cahen, 1968; Yıldız, 2000; Turan, 2003).

Moreover, especially during the Abbasid period, there was a policy of deploying Turks to specific regions of Anatolia after their participation in Islamic military campaigns, known as "sugūr" or garrison cities, to benefit from their warrior qualities. Within a short period, the Islamic State's borders expanded significantly, reaching the Toros Mountains, with most conflicts with the

Byzantine Empire occurring along the Tarsus, Adana, Maraş, and Malatya line. To prevent Byzantine raids, Muslims established small units in vacant areas known as "zavâhi." During the Umayyad era, Islamic armies continuously fought against Byzantium, resulting in the occupation of vacant lands and the placement of military units in strategic cities like Tarsus, Adana, Masisa (Misis), Maraş, and Malatya. The Abbasid period saw further development in these border regions, with an increase in military numbers during campaigns against Byzantium. The presence of Turks in these areas before the Seljuk conquests indicates that Turks were settled by the Abbasids, especially in the eastern regions of Anatolia, or, in other words, in regions bordering Byzantium, primarily for military purposes (Şeker, 2005; Sevim-1989; Ostrogorsky, 1999; Cahen, 1994; Yıldız, 2000; Merçil, 2000; Turan, 2003).

The Early Turkic Raids And Conquests In Anatolia

The latter half of the 11th century stands as a pivotal period in Anatolian, Turkish, Byzantine, and Islamic history, marking a juncture where significant historical events converge. From this time onwards, Byzantine dominance in Anatolia gradually waned, giving way to Turkish hegemony and the commencement of the Islamization process in the region. The Islamization of Anatolia emerges as one of the most significant events not only in Turkish history but also in Islamic history as a whole. This process, initiated by the conquest of Anatolia by the Turks, would continue until the mid-14th century, culminating in the complete Islamization of the region (Necipoğlu, 2001; Turan, 2003).

The conquest of Anatolia and the subsequent Turkish settlement therein are closely related to the ethnic and demographic developments within the Great Seljuk Empire, which had risen to prominence in Iran during the XIth and XIIth centuries. During this period, regions such as Iran, Khurasan, and Azerbaijan began to witness an influx of predominantly Turkic populations who had newly embraced Islam. For the Great Seljuk Empire, accommodating the needs of this burgeoning population, allocating pasturelands and winter quarters, and utilizing them in various services without disrupting order and stability became imperative. In other words, the demographic surge in these regions was pushing the territorial limits of the Great Seljuk Empire, necessitating the resettlement of the population in suitable areas. Anatolia emerged as the most suitable region for this purpose. It can be reasonably deduced that the Great Seljuks were fulfilling their obligation of jihad and ghaza (holy war) against the Byzantine Empire by settling these populations in

Anatolia even before the Battle of Malazgirt in 1071 (Köymen, 1972; Sümer – Sevim, 1971; Merçil, 2000; Cahen, 1972).

Even before the Battle of Malazgirt, Turks were seen as "ghazis fighting for the sake of religion" in Eastern and Southeastern Anatolia. Although the eastern provinces of the Byzantine Empire were weak for various reasons and could not resist Turkish raids effectively, they still attempted to resist. From this period onwards, the influx of Turks continued until the XIVth century. Predominantly consisting of Muslim Oghuz (Turkmens), but also including Kipchaks, Karluk Turks, Khalaj Turks, and even Uyghurs, Turks migrated from regions such as Transoxiana, Khurasan, Azerbaijan, and Arran to Anatolia (Ocak, "1991; Peacock, and Yıldız. 2013; Müneccimbaşı 2000; Cahen, 1972).

During the latter half of the 11th century, the Seljuks, under the leadership of notable commanders such as Çağrı Beg and İbrahim Yinal, initiated raids and campaigns into Anatolia. Çağrı BeG, leading a cavalry unit of 3,000 men, routed Armenian armies and plundered the region, garnering significant booty. This is narrated in Cami' al-Duwal as follows: "In the year 440 (1048/1049), Tuğrul Bey's brother İbrahim Yinal, with a large group of Oghuz, went to the cities of Anatolia. They first arrived at Malazgirt, Erzenu'r-Rum (Erzurum), and Kalikala (ancient Erzurum). Then they advanced as far as Trabzon, engaging in ghaza throughout these regions. A large army consisting of Romans and Abasians (Abkhazians), numbering up to 50,000, confronted them, and fierce battles ensued. The Muslims (Seljuks) emerged victorious, killing many Romans and capturing a group of their patriarchs. The Abasian ruler Karit (Laparit) was also among the captives. The Muslims (Seljuks) raided Anatolian cities so extensively that only a fifteen-day journey remained between them and Constantinople. They looted these cities, capturing more than a hundred thousand people as slaves. The quantity of spoils, including livestock, money, and weapons, was so vast that it was impossible to ascertain an exact figure. It is even postulated that these spoils were transported in ten thousand carts. Among the spoils were 19,000 suits of armour. The Muslims returned safely with their spoils (Müneccimbaşı, 2000). After five years of campaigning in Anatolia, Çağrı Beg informed his brother Tuğrul Beg that they could enter Armenia without encountering any opposition. Tuğrul Beg's brother İbrahim Yinal also undertook military expeditions to Malazgirt, Erzurum, and Trabzon in 1048-1049, resulting in the defeat of a Byzantine army comprising 50,000 troops, including Romans and Abasians. Prior to the Battle of Malazgirt, Alp Arslan had already initiated military operations in the remote regions of

Anatolia. The Turkish forces were able to obtain both booty and captives through these campaigns, which were conducted in order to gain intelligence about the Byzantine eastern provinces. However, even before these dates, Turks had migrated to Anatolia, and Turkish migrations had occurred at various stages. Even before the establishment of the Seljuk Empire, some Oghuz tribes had settled on the Byzantine border through Iran, Azerbaijan, and Erivan. Some Oghuz Turks, transferred from Mawarannahr to Khurasan by Mahmud of Ghazni, had joined these settlements, initiating Turkmen raids into Anatolia. Before 1071, particularly, Turkic tribes who had embraced Christianity (Pecheneg Turks) and descended from the north of the Black Sea to the Balkans had occasionally been settled in Anatolia. In fact, during the Battle of Malazgirt, the role of these Christian Turks in the Byzantine army's victory for the Seljuks by not fighting against their Muslim brethren and instead defecting to their side is known (Cahen, 1972; Kafesoğlu, 1970; Sümer – Sevim, 1971; Turan, 2003).

One of the first major campaigns begins with the arrival of a large military unit led by İbrahim Yinal in Erzurum. Subsequently, this unit plundered the regions extending from there to the hinterlands of Trabzon and Iberia in the north and the Murat River valley in the south. In the war with Byzantium on September 10, 1049, Prince Liparit of Iberia was captured. These periods are recognized as the initial period of Turkish raids. Sencer Divitçioğlu reports in his work "From Oghuz to Seljuk" that the Seljuks comprised three different groups: Tuğrul Bey's army, the units of İbrahim Yinal and Kutalmış, and units derived from Turkmen tribes (Köymen, 1972; Sümer – Sevim, 1971; Divitçioğlu, 2000).

Serious Turkish control over Anatolia began in 1073. The Turks settled in Anatolia systematically for the first time under the Seljuks. Ethnically, the majority of these Turks were Oghuz. The first encounter between the Seljuks and non-Muslims, with the Seljuks emerging victorious, is described by Armenian historian Mateos: "At the beginning of the year 467 (March 17, 1018-March 16, 1019), all Christian people who worshipped the Holy Cross were subjected to Allah's wrath. The deadly breath of the dragon, accompanied by consuming fire, emerged, striking those who worshipped Ekanimi Selâse (the triune icon in Christianity). The foundations of the holy books of the apostles and prophets were shaken. Winged serpents came to set all Christian countries on fire. The first appearance of bloodthirsty predatory animals was like this. At this time, the people called Turks, the barbaric nation, gathered and came to the province of Vaspuragan in Armenia

and mercilessly slaughtered the Christians. In the year 498 (March 9, 1049- March 8, 1050), during the reign of Emperor Monomah, who deceitfully seized the Armenian kingdom from the Bagratuni dynasty, and the days of Peter's Armenian Catholicos, the disaster, which was a sign of Allah's wrath, began to come upon us from Iran by the order of Sultan Tuğrul. İbrahim and Kutalmış, two commanders, emerged from the Sultan's council and marched against Armenia with a huge army. They knew that the entire Armenia had been left headless and defenseless because of the Romans. For the Romans had driven brave and strong men away from the East, leaving the defense of Armenia and the entire East only to the commanders, and the first city in Armenia to be taken by sword and slavery was Arzdın” (Cahen, 1991; Cahen, 1964; Aksarayî, 2000; Urfalı Mateos. 2000).

In his account of the events surrounding the siege of Antioch, Priest Michael offers insights based on his first-hand observations. "The garrison defending the inner citadel was compelled to capitulate as a consequence of the overwhelming pressure exerted by the Turkish forces. We were all taken captive and experienced a profound sense of fear for our lives. However, upon Suleiman ibn Qutalmish's announcement of the release of all Christians, a profound sense of elation and jubilation was palpable. Similarly, Aksarâyî states in his work: Once Suleiman ibn Qutalmish had taken control of the city, he proceeded to win over the people of Antioch, requiring them to swear an oath and declaring that the city would henceforth be an Islamic one where jizya could not be collected. Suleiman ibn Qutalmish's lenient and tolerant attitude towards the conquest of Antioch began to change the Christian perspective towards the Turks. During the initial raids into Anatolia, some violent acts occurred. Due to military exigencies, some cities located on the routes that were the base of Byzantine operations were destroyed. After Suleiman ibn Qutalmish organized new conquest campaigns more systematically and established state order and authority in Anatolia, destruction ceased, and efforts were made for the reconstruction and resettlement of ruined cities. After Suleiman ibn Qutalmish established his state and achieved successful conquests, especially in 1080, large Turkish masses began to migrate from Azerbaijan to Anatolia. Thus, the Turkish population in Anatolia was rapidly increasing. Furthermore, due to the unrest caused by internal turmoil that never ceased, Armenians, Assyrians, and other non-Muslims adopted Suleiman ibn Qutalmish's rule. Additionally, the peasants who had been treated as slaves working for large landowners became free under the miri land system implemented by the Seljuk administration, thus becoming landowners themselves. The people who fled from cities and villages due to invasion began to return to their old places, preserving their religion and rituals and beginning to live together with the Turks. Although conquered during Sultan Melikşah's reign, the fact that

Armenian, Georgian, and Syriac historians praised him is an indication that non-Muslims had adopted a positive attitude towards the Turks and their rulers (Sevim, 1990; Aksarayî, 2000; Sevim – Merçil, 1995).

Factors Facilitating Turkish Conquests

Before the Battle of Malazgirt in 1071, the eastern borders of Anatolia were areas that occasionally changed hands between Muslims and Byzantines. Especially along the Tarsus-Malatya axis, the region was a constant battleground where control often shifted. This volatile region, constantly changing hands between Muslim Arabs and Christian Byzantines, was also a potential flashpoint for war at any moment. This situation not only led to a decrease in population but also negatively affected the region in various ways (Kafesoğlu, 1972; Mateos, 2000; Sümer – Sevim, 1971).

The population of the Byzantine-held regions of Anatolia had become impoverished due to both Byzantine internal struggles and the weakening of central authority, resulting from the dominance of feudal landowners. Following the death of Byzantine Emperor Basil II in 1025, the empire fell under the sway of feudal lords, who began seizing land from peasants and soldiers. Disregarding preventive laws, these landowners proliferated, seeking to expand their domains by oppressing peasants and evading taxes. Since the onset of Seljuk Turkish invasion movements in Anatolia, internal turmoil and crises had plagued Byzantium. Especially after the death of Emperor Constantine X Ducas in 1067, power struggles within the imperial court left the empire's provinces neglected, particularly the military, which was left to fend for itself. The Byzantine forces in Anatolia, neglected and disorganized, often resorted to pillaging towns and cities for sustenance. The incorporation of peasant-soldiers into the tax-paying class, with tax-paying individuals exempted from military service, weakened the Byzantine army. The appropriation of borderland peasants' lands by large landowners left small peasant-soldiers with no land, leading to a lack of interest in defending the country. Some even joined Byzantium's rivals. (Müneccimbaşı, 2000, 62; Merçil, 1995; Necipoğlu, 2001; Turan, 2003; Şeker, 2005; Ostrogorsky, 1999; Peacock and Yıldız. 2013).

In response to these challenges, Byzantine border forces were largely comprised of special units formed by large landowners. The Byzantine government's apprehension about this situation is evident from its efforts to create a mercenary army composed of foreign soldiers. Consequently, the number of soldiers in the army decreased, replaced by mercenaries from different nations. This

situation led to a severe defense weakness in Byzantium, with virtually no Byzantine army capable of preventing Seljuk invasion movements in Anatolia, similar to other provinces of the empire (Ocak, 1991; Cahen, 1968; Cahen, 1994; Köymen, 1972; Sümer – Sevim, 1971).

Another problem for Byzantium was its failure to establish a sufficiently strong defensive line despite capturing strategic locations and fortresses. Apart from Constantinople, there were no reserves capable of preventing deep incursions. Thus, Byzantium was defenseless against an enemy capable of swiftly traversing well-protected areas without being detected. Moreover, in terms of warfare tactics, Byzantium was at a disadvantage, as its army struggled to counter the agile and elusive tactics employed by the Turks. The collapse of the tax system, defense weaknesses, poor governance, and successive wars and uprisings had worn down the native population of Anatolia. The population showed a tendency to migrate to other regions. The native population of Anatolia facilitated the Seljuk conquests by assisting the Turks, viewing these conquests more as punishment for Byzantium than as actions against themselves. Another factor that facilitated conquests was Byzantium's religious policy. Constant friction existed among the Christian churches within Byzantium. Unable to tolerate the different Eastern Christian churches in the East, Byzantium pursued a policy of pressure, aiming to Orthodoxize these communities. The intense religious pressure exerted by Byzantium on the predominantly Christian native population of Anatolia increased dissatisfaction and led to resentment against central authority. Some even turned hostile towards Byzantium. Fuad Köprülü's words aptly illustrate this reality: "The religious differences between the Orthodox and Catholics, not only during the Crusades but also afterwards, have led the Eastern Christians to prefer Islamic rule to European rule; because this rule completely respects every sect and community of Christianity in their beliefs, and even leaves the regulation of legal relations between those communities to the communities themselves. One of the reasons for the rapid expansion of Islam in Byzantine territories is the strong desire of some Christian sects subjected to severe persecution by the official Orthodox Church to be liberated from oppression through this rule (Cahen, 1968; Cahen, 1994; Cahen, 1992; Köymen, 1972; Müneccimbaşı, 2000; Merçil, 2000; Necipoğlu, 2001; Turan, 2003; Ostrogorsky, 1999; Peacock and Yıldız, 2013; Divitçioğlu, 2000).

All these factors contributed to the local population's affinity towards the Turks. In fact, it can be said that after getting to know the Turks, the local population began to view them as liberators. As a result, Turkish conquests were facilitated, and their penetration into the conquered territories

accelerated. After the Seljuk conquests, the non-Muslim population of the region came under Seljuk rule politically. Although initially wary of their new rulers, the non-Muslim population eventually embraced Seljuk rule, preferring it over Byzantine administration. In fact, as will be discussed in detail later, they became satisfied with Seljuk rulers, preferring them over the region's former rulers, the Byzantines, and even, as examples will show later, becoming pleased with Seljuk administrators, according to their own historians.

Conclusion

In conclusion, the initial Turkic raids into Anatolia, followed by the first Turkic conquests, represent pivotal moments in the region's history, shaping its cultural, political, and demographic landscape. These events were facilitated by several factors, both internal and external, which contributed to the success of Turkic expansion into Anatolia.

Firstly, the historical context of the time, marked by the decline of centralized empires such as the Byzantine Empire, created opportunities for Turkic tribes to assert their influence and establish their presence in Anatolia. The weakening of Byzantine control over its border regions, coupled with internal instability and external threats, provided fertile ground for Turkic incursions and eventual conquests. Secondly, the military prowess and mobility of Turkic nomadic tribes played a crucial role in their conquests. Their cavalry-based warfare tactics, agility, and adaptability to various terrains allowed them to swiftly penetrate deep into Anatolia, outmaneuvering and overpowering their opponents. Additionally, the allure of plunder and territorial expansion motivated Turkic tribes to launch raids and seize control of strategic locations in Anatolia. The promise of wealth, land, and prestige attracted numerous Turkic warriors, further fueling their conquest efforts. Furthermore, the strategic alliances forged by Turkic leaders with other regional powers, such as the Abbasid Caliphate, provided them with military support, resources, and legitimacy for their conquest campaigns. These alliances bolstered Turkic strength and facilitated their expansion into Anatolia. Lastly, the fragmented nature of Anatolia's political landscape, characterized by the presence of various ethnic groups and rival factions, created internal divisions and vulnerabilities that were exploited by Turkic conquerors. By capitalizing on these divisions

and leveraging diplomatic and military tactics, Turkic leaders were able to consolidate their control over Anatolia.

In essence, the initial Turkic raids and conquests in Anatolia represent a significant chapter in the region's history, marking the beginning of Turkic influence and shaping the trajectory of Anatolian civilization for centuries to come.

REFERENCES

- Aksarayî, Kerîmüddin Mahmud (2000). *Müsameretü'l -Ahbâr Ve Müsayeretü'l-Ahyâr*, nşr. Osman Turan, çev. Mürsel Öztürk. Ankara: TTK Yayınları.
- Cahen, Claude (1968). *Pre-Ottoman Turkey: A General Survey Of The Material And Spiritual Culture And History c.1071-1330*. London: Sidgwick & Jackson.
- Cahen, Claude (1972). “İslam Kaynaklarına Göre Malazgirt Savaşı”. çev. Zeynep Kerman. *Türkiyat Mecmuası*, 17/1, ss. 77-100.
- Cahen, Claude (1994). *Osmanlılardan Önce Anadolu'da Türkler*, çev. Yıldız Moran. İstanbul: E Yayınları.
- Cahen, Claude (1992). *Türklerin Anadolu'ya İlk Girişi*, çev: Yaşar Yücel – Bahaeddin Yediyıldız. Ankara: TTK Yayınları.
- Divitçioğlu, Sencer (2000). *Oğuz'dan Selçukluya*. İstanbul: YKY Yayınları.
- Gregory, T.E. (2010). *A History Of Byzantium*. London: Wiley-Blackwell - John Wiley & Sons Ltd.
- Kafesoğlu, İbrahim (1989). “Alparslan”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 2/527- 528. İstanbul: TDV Yayınları.
- Kafesoğlu, İbrahim (1970). “Melikşah”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 7/665-673, İstanbul: TDV Yayınları.
- Kafesoğlu, İbrahim (1972). *Selçuklu Tarihi*. İstanbul: Devlet Kitapları.

Köymen, Mehmet Altay (1972). *Büyük Selçuklu İmparatorluğu Tarihi*, c. 3, Alparslan ve zamanı. İstanbul: Başbakanlık Kültür Müsteşarlığı Yayınları.

Merçil, Erdoğan (2000). *Müslüman Türk Devletleri Tarihi*. Ankara: TTK Yayınları.

Müneccimbaşı Ahmed b. Lütfullah (2000). *Câmiü 'D-Düvel*, çev. Ali Öngül. İzmir: Akademi Kitabevi.

Necipoğlu, Nevra (2001). “Türklerin ve Bizanslıların Ortaçağda Anadolu’da birliktelikleri (11. ve 12. yüzyıllar)”, *Cogito: Selçuklular*, 29, ss. 74-91.

Ocak, Ahmet Yaşar (1991). “Anadolu”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 3/110-116, İstanbul: TDV Yayınları.

Ostrogorsky, George (1999). *Bizans Devleti Tarihi*, çev: Prof. Dr. Fikret Işıltan. Ankara: TTK Yayınları.

Peacock A.C.S. & Yıldız S.N. (2013). *The Selçuk Of Anatolia: Court And Society In The Medieval Middle East*, reviewed by Rudi Paul Lindner. Bustan: Middle East Book Review.

Peacock A.C.S. and Christian David (2001). “Nomadic Society And The Seljûq Campaigns İn Caucasia”. *Iran & the Caucasus*, 5/1/2, ss. 205-230.

Sevim, Ali – Merçil, Erdoğan (1995). *Selçuklu Devletleri Tarihi: Siyaset, Teşkilat Ve Kültür*. Ankara: TTK Yayınları.

Sevim, Ali- Yücel, Yaşar (1989). *Türkiye Tarihi, Fetih, Selçuklu Ve Beylikler Dönemi*. Ankara: TTK Yayınları.

Sevim, Ali (1990). *Anadolu Fatih Kutalmışoğlu Süleyman Şah*. Ankara: TTK Yayınları.

Sümer, Faruk – Sevim, Ali (1971). *İslam Kaynaklarına Göre Malazgirt Savaşı*. Ankara: TTK Yayınları.

Sümer, Faruk (1972). *Selçuklular Zamanında Türkiye: Batı Anadolu’da Türkmen Yerleşmesi*. Ankara: TTK Yayınları.

Şeker, Mehmet (2005). *Anadolu’da Bir arada Yaşama Tecrübesi*. Ankara DİB Yayınları.

- Turan, Osman (2003). *Selçuklular Tarihi Ve Türk İslam Medeniyeti*. İstanbul: Ötüken Yayınları.
- Urfalı Mateos (2000). *Vekayi-nâme (952-1136) Ve Papaz Grigor'un Zeyli (1136-1162)*. çev. H.D. Andriasyan. Ankara: TTK Yayınları.
- Yıldız, Hakkı Dursun (2000). *İslamiyet ve Türkler*. İstanbul: Kamer Yay.

TÜRKİYE İKTİSAT KONGRESİ VE 1923-1938 DÖNEMİ İKTİSAT POLİTİKALARI¹⁸

Prof. Dr. İtir İMER*

Hacettepe Üniversitesi,İ.İ.B.F. Uluslararası İlişkiler Bölümü, Türkiye, ozeri@hacettepe.edu.tr

ORCID: 0000-0002-7779-1440

Öğr. Gör. Nesime Nilgün ÇOKÇA

Hacettepe Üniversitesi İ.İ.B.F. İktisat Bölümü, Türkiye, ncokca@hacettepe.edu.tr

ORCID: 0009-0007-7857-3078

Öz

Türkiye Cumhuriyeti, 29 Ekim 1923 tarihinde kurulmuş ve Osmanlı İmparatorluğu tarih sahnesinden silinmiştir. Mustafa Kemal Atatürk, Türkiye İktisat Kongresi'ni Cumhuriyet'in ilanından önce 17 Şubat 1923 yılında İzmir'de toplamıştır. Bu Kongre'de alınan kararlarla, özel girişimciliğin geliştirilmesi, teknik ve altyapı hizmetlerinin sağlanması, kurumsal ve yasal düzenlemeler öngörülmüştür. 1923-1929 dışa açık ekonomi döneminde, sanayileşme politikasının serbest piyasa koşullarında, özel girişim yoluyla olması, devletin gerektiğinde devreye girmesi kararlaştırılmıştır. Bu dönemde iki temel amaç, iktisadi bağımsızlık ve hızlı kalkınma olmuştur. 1929 Büyük Bunalımı sonrasında, 1930-1938 devletçilik dönemi olarak adlandırılan dönemde, Türkiye'de korumacı ve devletçi politikalar uygulanmaya başlanmıştır. Büyük Bunalım nedeniyle, dünyada genelinde ülkeler ekonomilerinde doğrudan rol oynayarak, kamu harcamalarını artırıp, para politikasına doğrudan müdahale ederken, Türkiye bu müdahalelere başvurmamıştır. Bu dönem içerisinde, 1934 yılında yürürlüğe konulan ve 1934-1938 yıllarını kapsayan Birinci Beş

¹⁸ Bu makale 100. Yılında Türkiye Cumhuriyeti Sempozyumu'nda (13-14 Kasım 2023) sunulan aynı adlı bildirinin genişletilerek makaleye çevrilmiş halidir.

Yıllık Sanayi Planı'nın maliyetlerdeki artışlara ve gecikmelere rağmen başarı ile uygulanmıştır. İkinci Beş Yıllık Sanayi Planı ile ilgili çalışmalar, İkinci Dünya Savaşı'nın başlaması nedeniyle kesintiye uğramıştır. Cumhuriyet'in ilk 15 yıllık döneminde, maliye politikasında düzgün ödeme ve denk bütçe politikaları benimsenirken, para politikası istikrarlı ve sağlam olarak yürütülmüş, Türk lirasının değerine önem verilmiş ve bu değer korunması hedeflenmiştir. Lozan Antlaşması'nın gümrük politikasına getirdiği kısıtlamalar 1929 yılında ortadan kalktıktan sonra, 1930-1937 yılları arasında ticaret fazlası elde edilmiştir. GSMH 1923-1938 döneminde ortalama %8 oranında büyümüştür. Osmanlı'dan devralınan yokluklar, zorluklar ve olumsuz ekonomik yapı üzerine inşa edilen Türkiye ekonomisinde elde edilen bu başarılar, demiryolu yapımı ve yabancıların elinde bulunan demiryollarının millileştirilmesi, gerçekleştirilen yasal düzenlemeler, ekonominin başarılı işleyişi için büyük öneme sahip TCMB gibi kurum ve bankaların kurulması, sermaye birikiminin artırılması ve sanayileşme adına atılan önemli adımlar gibi nedenlerle; Türkiye İktisat Tarihi'nde 1923-1938 dönemini, son derece istisnai, özgün ve başarılı bir dönem olarak değerlendirmek mümkündür.

Anahtar kelimeler: Türkiye İktisat Kongresi, 1923-1938 Dönemi İktisat Politikaları, 1923-1929 Dönemi: Dışa Açık Ekonomi, 1930-1938 Dönemi: Devletçilik, Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı

JEL Kodları: N00, N60

*** Sorumlu Yazar (Corresponding Author)**

TÜRKİYE ECONOMIC CONGRESS AND ECONOMIC POLICIES OF THE 1923-1938 PERIOD

Abstract

The Republic of Türkiye was founded on October 29, 1923, and the Ottoman Empire was erased from history. Mustafa Kemal Atatürk convened the Türkiye Economic Congress in İzmir on February 17, 1923, before the declaration of the Republic. The decisions taken in this Congress foresaw the development of private entrepreneurship, provision of technical and infrastructure services, and institutional and legal regulations. In the 1923-1929 open economy period, it was decided that the industrialization policy would be under free market conditions, through private initiative, and that the state would step in when necessary. The two main goals in this period were economic independence and rapid development. After the Great Depression of 1929, in the period

called the statism period of 1930-1938, protectionist and statist policies began to be implemented in Turkey. While countries around the world played a direct role in their economies due to the Great Depression by increasing public spending, and directly intervening in monetary policy, Turkey did not resort to these interventions. During this period, the First Five-Year Industrial Plan, which was put into effect in 1934 and covered the years 1934-1938, was successfully implemented despite the increases in costs and delays. Progress on the Second Five-Year Industrial Plan was interrupted due to the beginning of the Second World War. During the first 15 years of the Republic, while appropriate payment and balanced budget policies were adopted in fiscal policy, monetary policy was conducted in a stable and sound manner, and importance was attached to the value of the Turkish lira and the aim was to protect its value. After the restrictions imposed by the Treaty of Lausanne on customs policy were lifted in 1929, trade surplus was achieved between 1930-1937. GNP grew by an average of 8% in the period of 1923-1938. Beacuse of these achievements in the Turkish economy, which were built on the deficiencies, difficulties and adverse economic structure inherited from the Ottoman Empire, the construction of railways and the nationalization of railways, which were owned by foreigners, introduction of legal regulations, establishment of institutions and banks such as the Central Bank of the Republic of Türkiye, which are of great importance for the successful functioning of the economy, increase in capital accumulation and vital steps taken for industrialization; it is possible to consider the period of 1923-1938 in the Turkish Economic History as an extremely exceptional, peculiar and successful period.

Keywords: Türkiye Economic Congress, Economic Policies of the 1923-1938 Period, 1923-1929 Period: Open Economy, 1930-1938 Period: Statism, First Five-Year Industrial Plan

JEL Codes: N00, N60

GİRİŞ

1923 yılı, Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşunu ve Osmanlı İmparatorluğu'nun tarih sahnesinden silindiğini temsil eden yıldır. Siyasi anlamda, çöken Osmanlı İmparatorluğu'ndan yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti'ne geçişte tamamen yapısal bir değişim söz konusu olmuş, ancak, ekonomik açıdan Türkiye ekonomisi, Osmanlı'dan devralınan yokluklar, zorluklar ve ekonomik yapı üzerine kurulmuştur.

Cumhuriyetin kuruluş yıllarında, Osmanlı Devleti'nden devralınan mirasta, üretim ve sermaye

birikimi, altyapı ve sanayi yetersizdi. Ülke hammadde ihraç ederken, sanayi ürünü ithal etmekteydi. Ayrıca, imtiyazların Düyun-u Umumiye ile verilmiş olduğu bir ortam söz konusuydu (Boratav, 1989, ss. 11-13). Sermaye birikiminin yetersizliğine katkıda bulunan bir unsur gayrimüslimlerin elinde bulunan ve savaşlardan dolayı ülkeyi terk eden sermaye idi. Dolayısıyla, milli sermaye birikiminin çok düşük düzeyde olması, kuruluş yıllarındaki yoklukların başında gelmekteydi. 1920'lerin başlarında, 63 milyon sterlin, ülkedeki öz varlıkların yabancı yatırımcı şirketlerinin elinde olan değeri idi. Bu değer % 2'si Amerikalıların, % 4'ü Belçikalıların, % 17'si İngilizlerin, % 26'sı Fransızların ve % 45'i Almanların elindeydi (Tezel, 1982, s. 96).

Kuruluş yıllarında, Türkiye'de ilkel yöntemlerle, eski araç, gereç ve tekniklerle üretim yapılmaktaydı. Tarım sektörünün GSMH içindeki payının %40'nın olduğu Türkiye ekonomisinde, işsiz, eğitimsiz ve yoksul bir toplum ve üretilen ürünlerin kalitesinin düşük olduğu bir üretim yöntemi vardı. Ayrıca, demir ve deniz yolları gibi sektörlerde faaliyet gösteren yabancı şirketler ülkeyi terk etmişti. Türkiye'nin 1923 sınırlarında, "yerli fabrika üretiminin yurt içi tüketimi karşılama oranı pamuklu kumaşlarda % 10, yünlü kumaşlarda % 40, ipekli kumaşlarda % 5, sabunda % 20, buğday ununda %60'tı. Porselen, cam, çatal-bıçak, şeker gibi tüketim mallarının tamamı ithal edilmekteydi" (Tezel, 1982, s. 92).

Bu çalışma, yukarıda bahsi geçen yokluklara ve Osmanlı'dan devralınan olumsuz mirasa rağmen, Türkiye Cumhuriyeti'nin 1923-1938 arasındaki dönemde Türkiye İktisat Kongresi'nde alınan kararlar doğrultusunda, ülkenin yeniden inşasını nasıl başarılı bir şekilde gerçekleştirdiğini ve izlenen iktisat politikalarını analiz etmeyi amaçlamaktadır. Bu çerçevede, çalışmanın 1. Bölümü, Türkiye İktisat Kongresi'ni ele almakta ve Kongre'de alınan kararları, Misak-ı İktisadi Kararları ve Çiftçi, Tüccar, Sanayici ve İşçi Gruplarına İlişkin Esaslardan Bazıları başlıkları altında incelemekte ve bu kararların amaçlarını ortaya koymaktadır. Çalışmanın 2. Bölümü, 1923-1929 Dönemi: Dışa Açık Ekonomi dönemini analiz etmekte ve Türkiye İktisat Kongresi'ne dayandırılmak istenen iktisat politikalarının ve sanayileşme politikasının nasıl şekillendirildiği üzerinde durmaktadır. Takip eden 3. Bölüm, 1930-1938 Dönemi: Devletçilik başlığı altında, bir önceki dönemde sanayileşmenin neden gerçekleştirilemediğini, 1929 Büyük Bunalımı ve etkilerini ve yine bu dönemde uygulanan iktisat politikalarını ele almaktadır. 4. Bölüm, Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı'nı, temel ilkelerini ve Plan ile elde edilen başarıyı inceledikten sonra, Sonuç Bölümü, 1923-1938 dönemi ile ilgili genel değerlendirmeler yapmaktadır.

1. Türkiye İktisat Kongresi¹⁹

Siyasi ve askeri anlamda kazanılan zaferin iktisadi zaferle tamamlanması gerektiği inancından yola çıkan Mustafa Kemal Atatürk, 17 Şubat 1923 tarihinde, Cumhuriyetin ilanından önce, Türkiye İktisat Kongresi'ni İzmir'de toplamıştır. Bu Kongre, Lozan Antlaşması görüşmelerinin kesintiye uğradığı aralıkta toplanmıştır. Bu durum, başta Atatürk olmak üzere, Cumhuriyet'in kurucularının iktisadi bağımsızlık konusundaki hassasiyetlerini ve bağımsızlığa verdikleri önemi göstermektedir. 4 Mart 1923 tarihine kadar süren Kongre'ye 1135 delege; çiftçiler, işçiler, tüccarlar ve sanayicileri temsilen katılmış, Kazım Karabekir Paşa Kongre'ye başkanlık yapmıştır. İktisat Kongresi'nin toplanma amaçları; i) yukarıda bahsi geçen kesimlerin istek ve sorunlarını saptamak ve bunları ülke yönetiminin dikkatine sunmak, ii) yabancı sermayeye ekonominin ilerleyen dönemlerde nasıl bir şekil alacağını belirtmektir. Bu iki amaçtan hareketle, hem iç, hem de dış sermayeye güven verilmek istenildiği öne sürülebilir (Kepenek ve Yentürk, 2001, s. 33).

Atatürk, Türkiye İktisat Kongresi'nin açılışında yaptığı konuşmada, ekonominin Türkiye Cumhuriyeti için ne kadar önemli olduğunu, tam bağımsızlık için ekonomik olarak güçlü bir Türkiye'nin yaratılması gerektiğini vurgulamıştır.

Kongrede alınan kararlar iki bölümde toplanmıştır:

1. 1. Misak-ı İktisadi Kararları

- 1- “Türkiye, milli hudutları dahilinde, lekesiz bir istiklal ile dünyanın sulh ve terakki unsurlarından biridir.”
- 2- “Türkiye halkı milli hakimiyetini, kanı ve canı pahasına elde ettiğinden, hiçbir şey feda etmez ve milli hakimiyete müstenit olan meclis ve hükümetine daima zahirdir.”
- 3- “Türkiye halkı, tahribat yapmaz, imar eder. Bütün mesai iktisaden memleketi yükseltmek gayesine matuftur.”
- 4- “Türkiye halkı, sarf ettiği eşyayı mümkün merteye kendi yetiştirir. Çok çalışır: vakitte, servette ve ithalatta israftan kaçınır. Milli istihsalini temin için icabında geceli gündüzlü çalışmak şiarıdır.”

¹⁹ Bu çalışmada Türkiye İktisat Kongresi olarak adlandırılan Kongre, literatürdeki çalışmaların bazılarında İzmir İktisat Kongresi olarak ifade edilmektedir (Bkz: Atagenç, 2017; Kayıran & Saygın, 2019; Koç, 2000; Koçaşlı, 2017; Toprak, 2004; Varlı ve Koraltürk, 2010). Literatürde, Kongre ile ilgili isim karmaşasına dair çalışmalar da mevcuttur (Bkz: Güneş, 2024; Tokgöz, 2000).

- 5- “Türkiye halkı, servet itibarı ile bir altın hazinesi üzerinde oturduğuna vakıftır. Ormanlarını evladı gibi sever, bunun için ağaç bayramları yapar, yeniden orman yetiştirir. Madenlerini kendi milli istihsalı için işletir ve servetlerini herkesten fazla tanımağa çalışır.”
- 6- “Hırsızlık, yalancılık, riya tembellik büyük düşmanımız, taassuptan uzak dindarane bir salabet her şeyde esasımızdır. Her zaman faydalı yenilikleri severek alırız. Türkiye halkı mukaddesatına, topraklarına, şahıslarına ve mallarına karşı yapılan düşman fesat ve propagandalarından nefret eder ve daima bunlarla mücadeleyi bir vazife bilir.”
- 7- “Türkiye, irfan ve marifet aşığıdır. Türk, her yerde hayatını kazanabilecek şekilde yetişir, fakat her şeyden evvel memleketinin malıdır. Marife verdiği kutsiyet dolayısı ile (Mevlid-i Şerif) Kandil Gününü, aynı zamanda bir kitap bayramı olarak tesid eder.”
- 8- “Birçok harpler ve zaruretlerden dolayı eksilen nüfusumuzun fazlalaşması ile beraber sıhhatlerimizin, hayatlarımızın korunması en birinci emelimizdir. Türk mikroptan, pis havadan, salgından ve pislikten çekinir, bol ve saf hava bol güneş ve temizliği sever. Ecdat mirası olan binicilik, nişancılık, avcılığı, denizcilik gibi bedeni terbiyenin yapılmasına çalışır. Hayvanlarına da aynı dikkat ve himmeti göstermekle beraber cinslerini düzeltir ve miktarlarını çoğaltır.”
- 9- “Türk, dinine, milliyetine, toprağına, hayatına ve müessesatına düşman olmayan milletlere daima dosttur; ecnebi sermayesine aleyhtar değildir. Ancak kendi yurdunda kendi lisanına ve kanununa uymayan müesseselerle münasebette bulunmaz. Türk ilim ve sanat yeniliklerini nerede olursa olsun, doğrudan doğruya alır ve her türlü münasebette fazla mutavassıt istemez.”
- 10- “Türk açık alın ile serbestçe çalışmayı sever, işlerde inhisar istemez.”
- 11- “Türkler hangi sınıf meslekte olurlarsa olsunlar, candan sevişirler. Meslek zümre itibarıyla el ele vererek birlikler, memleketini ve birbirlerini tanımak için seyahatlar ve yerleşmeler yaparlar.”
- 12- “Türk kadını ve hocası, çocukları İktisadi Misaka göre yetiştirir” (Ökçün, 1981, ss. 387-389).

Yukarıda belirtilen maddelerde milli bilincin oluşturulması amaçlanmış, Türklerin geleneksel adetleri vurgulanmış ve böylelikle, iktisadi yaşamda Türk olmanın önemi üzerinde durulmuştur (Koçaşlı, 2017, s. 142).

1.2. Çiftçi, Tüccar, Sanayici ve İşçi Gruplarına İlişkin Esaslardan Bazıları

Sanayi Grubu

- “Koruyucu gümrük vergileri yoluyla sanayinin korunması ve bu sanayi için ithal olunacak mallara muafiyet tanınması.”
- “Sanayinin ve sanayicinin teşvik edilmesi.”
- “Ulaştırma ucuz tarifelerin uygulanması ve ulaşım imkanlarının geliştirilmesi.”
- “Sanayi alanında kredi imkanlarının artırılması ve çeşitli kolaylıkların sağlanması.”
- “Sanayinin ihtiyacı olan teknik elemanların yetiştirilmesi için gerekli eğitim kurumlarının oluşturulması, sanayi odalarının kurulması.”

Tüccar Grubu

- “Borsaların millileştirilmesi.”
- “Tekelciliğe karşı mücadele edilmesi.”
- “İpotek karşılığında tüccara kredi verilmesinin temini.”
- “İktisat eğitiminin yaygınlaştırılması.”
- “Cuma günleri herkesin tatil yapması.”
- “Bir ana ticaret bankasının kurulması.”
- “Kömür üretiminin dış rekabetten korunması.”
- “Haberleşme hizmetlerinde gelişmelerin sağlanması, gecikmelerin önüne geçilmesi.”
- “Himayeci (koruyucu) gümrük sisteminin kurulması.”

Çiftçi Grubu

- “Aşar Vergisi’nin kaldırılması.”
- “Tütün ekimi ve ticaretinin serbest bırakılması.”
- “Reji’nin kaldırılması.”
- “Tarımsal kredilerin düzene sokulması.”

- “Yol vergisi gelirinin yol yapımına kullanılması.”
- “Orman köyleri ile ilgilenilmesi.”
- “Hayvan hastalıkları ile mücadelenin hızlandırılması.”
- “Göllerde balık yetiştirilmesi.”
- “Tamirat atölyelerinin kurulması.”
- “Tarım alet ve makinalarında standartlaşmaya gidilmesi.”
- “Pratik tarım derslerinin okul programlarına konulması.”
- “Yüksek öğrenim öğrencilerinin belirli süre için köylere gönderilmesi.”

İşçi Grubu

- “Amele yerine işçi denilmesi.”
- “Çalışma saatlerinin sekiz saate indirilmesi.”
- “12 yaşından küçüklerin çalıştırılmaması.”
- “Gece çalışmalarına çift ücret ödenmesi.”
- “Asgari ücretlerin belediyelerce tesbit edilmesi.”
- “Ücretlerin para olarak ve gününde ödenmesi.”
- “Kaza ve hayat sigortasının kurulması.”
- “Milletvekili ve belediye seçimlerinde mesleki temsil ilkesinin uygulanması.”
- “Hammaddelerin işlenmeden ihraç edilmemesi.”
- “İşçi çocuklarının yatılı okullarda bedava okutulması, lojman yapımının sağlanması.” (Yücel, 2015, s. 21-22).

Bu kararlar, hem yukarıda bahsi geçen gruplar, hem de ülkenin gereksinimleri gözetilerek alınmıştır. Kısaca, Türkiye İktisat Kongresi’nde alınan kararlarla, özel girişimciliğin geliştirilmesi, devletin birçok alanda teknik ve altyapı hizmetlerini sağlaması, ekonomik faaliyetlerin etkin ve

başarılı olabilmesi için hem kurumsal, hem de yasal düzenlemeler öngörülüyordu (Kepenek ve Yentürk, 2001, s. 34).

Aşağıda 2. Bölüm’de, Milli İktisat görüşü, Kongre kararlarına dayandırılmak istenen iktisat politikalarının nasıl şekillendirildiği, bu politikalar üzerinde etki eden Lozan Antlaşması ve sanayileşme adına atılan adımlar ele alınmıştır.

2. 1923-1929 Dönemi: Dışa Açık Ekonomi

Milli İktisat görüşü, milli sermaye sınıfının ulusal çıkarlar gözetilerek yaratılmasını, diğer bir deyişle, sanayileşmenin yerel kaynaklara dayandırılmasını amaçlamaktadır. Lozan Antlaşması’nın gümrük politikasına getirdiği engeller, milli iktisat görüşünü geri plana itmiş gibi görünse de, kuruluş yıllarında kalkınma ve modernleşmeyi amacını taşıyan iktisat politikalarının temel dayanağı, devlet eliyle milli sermaye sınıfının yaratılması olmuştur (Boratav, 1989, ss. 35-36).

Kuruluş yıllarında izlenecek politikalar, Türkiye İktisat Kongresi’ne dayandırılmak istenilmiş ve sanayileşme politikasının serbest piyasa koşullarında ve özel girişim yoluyla olması kararlaştırılmıştır. Ancak, bu devletin hiç müdahalede bulunmaması anlamına gelmemekteydi. Özel sektörün imkanları kısıtlı olduğundan, devlet gerektiğinde, özel girişimi ve girişimciyi desteklemek üzere devreye girecekti (Orhangazi, 2020, ss. 62-63). Böylelikle, ekonomide, özel sektör ağırlıklı karma iktisat modeli izlenmiştir.

1923-1929 döneminin iktisat politikalarına etki eden önemli yapı taşı, Lozan Antlaşması’dır. Lozan Antlaşmasıyla kapitülasyonlar kaldırılmıştır. Ancak, Türkiye Cumhuriyeti, ödenmesine 1929 yılında başlanacak olan Osmanlı borçlarının önemli bir bölümünü (yaklaşık 85 milyon altın liralık borç, toplam borcun 2/3’sini oluşturmaktaydı) bu Antlaşma ile devralmıştır. Gümrük tarifelerinin Türkiye için 1916 yılındaki %13’lük Osmanlı tarifeleri ile aynı düzeyde tutulması yine Lozan Antlaşması nedeniyle olmuştur. Böylelikle, sanayi üretiminde koruma düşük düzeyde tutulmak durumunda kalmıştır.

Türkiye’yi ilgilendiren diğer iktisadi konularda olduğu gibi, ülke yöneticilerinin yabancı sermaye ve dış ekonomik ilişkiler ile ilgili tutumları, iktisadi bağımsızlık konusundaki hassasiyetlerine göre şekillenmiştir. Türkiye İktisat Kongresi’nde yabancı sermayeye karşı olunmadığı vurgulanmakla birlikte, yabancı sermayenin ulusal bağımsızlık ve Türk yasalarına saygılı olmasının istendiğinin altı çizilmiştir (Boratav, 1989, ss. 37-38; Sabır, 2006, s. 11). Yabancı yatırımcılardan, yerli

sermaye ile ortaklık kuranlar desteklenmiş, yabancı yatırımcı sermayeyi sağlarken, yerli sermaye, ülke yönetimiyle olan ilişki düzeyine bağlı olarak, gereksinilen kolaylıkları elde etmiştir (Boratav, 1989, s. 38).

Dışa açık ekonomi döneminde, Türkiye İktisat Kongresi'nde alınan kararlar doğrultusunda bazı bankalar kurulmuştur. Bunlar, Türkiye İş Bankası (1924), Türkiye Sınai ve Maadin Bankası (1925), Türkiye Sanayi Kredi Bankası (1925), Emlak ve Eytam Bankası (1926) ve T.C. Merkez Bankası (1930)'dır. Buna ek olarak, 29 tane mahalli banka kurulmuştur (Özçelik ve Tuncer, 2007, s. 254). Bu bankaların kurulma amacı, bankacılık sistemindeki egemenliği yabancıların elinden almak ve kredi ihtiyacında olan ekonomiye bu gereksinimi sağlamaktır (Yay, 2019, s. 94).

Vergiler konusunda yapılan düzenlemeler içinde en önemlilerinden birisi Aşar Vergisi'nin 1925 yılında kaldırılmış olmasıdır. Bu verginin kaldırılmasıyla, Osmanlı devlet anlayışında yer alan vergi yükünün, ağırlıklı olarak tarım kesimi üzerinde olması anlayışı terk edilmiştir (Pamuk, 2014, s. 177). Buna ek olarak, 1927 ve 1929 yıllarında çıkartılan yasalarla toprağı olmayan köylülere devletin olan tarımsal araziler dağıtılmış, 1923-1934 yılları arasında dağıtılan arazi miktarı 711.000 hektarı bulmuştur (Durmuş ve Aydemir, 2016, ss. 159-160). Söz konusu dönemde tarım sektörü Ziraat Bankası tarafından krediler yoluyla desteklenmiştir.

1923-1930 döneminde, aynı zamanda, demiryolu yapımı ve yabancıların elinde bulunan demiryollarının millileştirilmesine önem verilmiştir. Osmanlı döneminde, 4 bin kilometre demiryolu 50 yılda inşa edilmişken, Türkiye Cumhuriyeti döneminde 14 yılda 3 bin kilometre demiryolu inşa edilmiş ve toplam demiryolu ağı 7 bin kilometreye ulaşmıştır (Pamuk, 2014, s. 179). Demir yollarına ek olarak, deniz yollarına da önem verilmiş, Kabotaj Kanunu 1926 yılında çıkartılmış, Deniz Yolları İşletmesi 1933 yılında kurulmuştur.

Bu dönemde, maliye politikasında düzgün ödeme ve denk bütçe ilkeleri benimsenirken, para politikası istikrarlı ve sağlam olarak yürütülmüştür. Maliye politikası genişlemeci olmamış, borçlanma ve açık finansmana başvurulmamış, gelirin öncelikle elde edilmesi ve ondan sonra harcanması prensibi benimsenmiştir (Eroğlu, 2007, s. 67). 1923-1929 yılları arasında anti-enflasyonist maliye ve para politikaları izlenmiş, Türk lirasının değerine önem verilmiş ve bu değer korunması hedeflenmiştir. Ayrıca, ulusal bankacılık sistemi oluşturulmaya çalışılmış, yine de devlet finans sistemi konusunda aktif bir rol oynamamıştır (Eroğlu, 2010, ss. 25-26).

Türkiye'nin kalkınabilmesi için gerekli ön koşul sanayileşme idi. Sanayileşmeyi teşvik etmek için

1913 yılına ait Teşvik'i Sanayi Kanunu gözden geçirilmiş, kapsamı genişletilmiş ve 1927 yılında yürürlüğe konulmuştur. Burada amaç yerli üretimin, sanayi kuruluşlarının teşviki ve korunması olmuştur. Bu yasa ile tekstil, gıda ve bazı yapı malzemelerinde faaliyet gösteren sanayi dallarına destek ve teşvikler sağlanmıştır (Pamuk, 2014, s. 181). Ayrıca, girişimcilik konusunda tecrübeleri olmayan Türk iş çevrelerinin teşvik edilerek şirketleşmenin sağlanması, sermaye birikiminin artırılması ve özel sektör eliyle sanayileşme amaçlanmıştır (Sarıçoban, 2020, s. 230).

Kanunla getirilen teşvik tedbirlerinin bazıları şunlardır (Koç, 2000, s. 163 içinde Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, 1973, s. 5):

- 1) “Uygun görülen girişimlere 10 hektara kadar karşılıksız arazi tahsisi”
- 2) “Kazanç, gümrük vergilerinden ve harçlardan bağışıklık”
- 3) “Haberleşme imkanlarının ve motor gücünün hükümetçe sağlanması”
- 4) “Girişimlerin kuruluşunda yurt dışından sağlanan araç gereçlerin demir ve deniz yollarında %30 indirimli taşınması”
- 5) “Yıllık üretimin %10'una ulaşan devlet desteği”
- 6) “Kamu kesiminin ve bu kanundan yararlanan kuruluşların teşvik gören üretimin yeterli ve kaliteli ise ve fiyatı dış alım fiyatından % 10 fazla değil ise bunların tercihi”
- 7) “Tekel maddelerinin banka indirimli satılması”

Şeker üretimi, yerli sanayinin kayda değer teşviklerle geliştirilme çabalarının ilk örneğini oluşturmaktadır. Şeker üretiminde ithal ikameci politika izlenmiştir (Eroğlu, 2007, s. 66). Ayrıca, Lozan Antlaşması'nda dış ticarete getirilen kısıtlamaların 1929 yılında sona ermesiyle, gümrük tarifeleri %13'ten, %46'ya yükselmiştir. Böylelikle, sanayi üretiminde korumacılığa geçilmiş; eskiden ithal edilen sanayi tüketim mallarında ithal ikameci politikalar uygulanmaya başlanmıştır.

Tablo 1: 1923-1938 Dönemi İhracat, İthalat ve Ticaret Dengesi

x1000\$ olarak			
YIL	İHRACAT	İTHALAT	DENGE
1923	50 790	86 872	-36 082
1924	82 435	100 462	-18 027
1925	102 700	128 953	-26 253
1926	96 437	121 411	-24 974
1927	80 749	107 752	-27 003
1928	88 278	113 710	-25 432
1929	74 827	123 558	-48 731
1930	71 380	69 540	1 840
1931	60 226	59 935	291

1932	47 972	40 718	7 254
1933	58 065	45 091	12 974
1934	73 007	68 761	4 246
1935	76 232	70 635	5 597
1936	93 670	73 619	20 052
1937	109 225	90 540	18 685
1938	115 019	118 899	-3 880

Kaynak: Yücel, 2015, s. 43

Tablo 1’de görüldüğü üzere, 1923-1929 arası sürekli açık veren dış ticaret - Lozan Antlaşması’nın gümrük politikasına getirdiği kısıtlamalar 1929 yılında ortadan kalktıktan sonra - 1938 yılı hariç, 1930-1937 arasında ticaret fazlası vermiştir.

Dış ticarete 1930-1937 yılları arasında görülen bu olumlu değişimi, 1930-1938 döneminde gerçekleştirilen sanayileşme, sermaye birikimi ve 1923-1938 dönemine ait büyüme ile birlikte değerlendiren Boratav (1989, s. 73): “Kronik dış ticaret açıkları ve bunları kapatan dış kaynaklarla yaşamaya alışmış bir ekonominin dış denge içinde ciddi bir sanayileşme ve büyüme rayna oturması, günümüz için dahi önemli dersler taşıyan bir tarihi deneyim sayılmalıdır” sözleriyle yorumlamıştır. Gerçekten de, dış denge, sanayileşme ve büyümenin aynı anda sağlanması, sağlıklı büyüyen ve gelişen bir ekonomiye işaret etmektedir. Bu başarının, daha kuruluş yıllarında, Osmanlı’dan devralınan ekonomik yokluklar ve zorluklar üzerine inşa edilen Türkiye ekonomisinde elde edilmiş olması bu dönemin özgünlüğünü ve başarısını ortaya koymaktadır. 3. Bölüm’de ele alınan 1930-1938 Dönemi’nde de bu anlayış devam ettirilmiştir.

3. 1930-1938 Dönemi: Devletçilik

Dışa açık ekonomi döneminde iki amaç ön plana çıkmıştır: İktisadi bağımsızlık ve hızlı kalkınma. Ancak, söz konusu dönemde bu iki ilkenin gerçekleşmesinin, özel teşebbüsün sınırsız desteklenmesiyle mümkün olmadığı görülmüştür (Eroğlu, 2007, s. 68). Dolayısıyla, dışa açık dönemde izlenen sanayileşme politikasının özel girişime dayandırılması başarılı olmamış ve devlet teşviklerinin özel girişim üzerindeki etkisi ile kalkınmanın gerçekleştirilemeyeceği anlaşılmıştır. 1923-1929 döneminde, en temel sanayi tüketim mallarının yerli üretimi sağlanamamıştır. Yine bu dönemde, sermaye birikiminin milli hasılaya oranı, ortalama % 9.1 düzeyinde kalmıştır (Boratav, 1989, s. 46). 1923-1929 döneminde sanayileşme politikalarında başarılı olunamayışının nedenleri, teknik eleman, girişimci, sermaye ve altyapı yetersizliği, belirsizliğin yabancıların yeni yatırımlar konusundaki motivasyonlarını azaltması ve ülkeyi terk eden gayrimüslim azınlıklardır.

Türkiye’de devletçi politikalar izlenmesinin nedenleri, bütün dünyayı etkisine alan 1929 Büyük Bunalımı ve Soyvetler Birliği’nde başarı ile uygulanan planlı dönemdir. Büyük Bunalım, tüm dünyada son derece yıkıcı etkilere neden olmuştur. Krizin sonucu olarak, tüm dünyada büyük oranda fiyat düşüşleri ortaya çıkmış, genel üretimde büyük seviyelerde daralmalar yaşanmış ve işsizlik ciddi oranda artmıştır (Kahraman ve Şişmanoğlu, 2019, s. 634). Büyük Bunalım nedeniyle, Üçüncü dünya ülkeleri ithalatı kısıtlamış ve dışa kapanmıştır. Bu önlemler, bunalımın iç piyasadaki yansımalarını sınırlandırmak ve durgunluğu aşmak amacıyla alınmıştır. Üçüncü Dünya ülkelerinde ilk sanayileşme adımları, ithal ikameci politikaların “üç beyazlar” olan un, şeker, kumaştan başlatılması ile atılmıştır. Türkiye’nin deneyimi de benzer yönde olmuştur (Pamuk, 2014, s. 181). Dünya ekonomisi büyük bunalımın içine sürüklenirken, Türkiye dışarıya kapanarak ve milli sanayileşmeyi devlet eliyle gerçekleştirmeye yönelmiştir. Dolayısıyla, 1929 Bunalımı sonrasında Türkiye’de korumacı, müdahaleci ve devletçi politikalar uygulanmıştır. 1930 ve 1931 yıllarını korumacı önlemler uygulanan yıllar, 1932 yılını devletçiliğe geçiş yılı ve 1933-1939 yıllarını devletçiliğin rayına oturduğu yıllar olarak değerlendirmek mümkündür. 1930 yılından sonra, dışa açık ekonomi döneminden farklı olarak, bunalım koşullarında azalmış olan yabancı sermayeye karşı genel olarak olumsuz bir tavır sergilenmiştir (Boratav, 1989, ss. 58-67).

Bu dönemde, devlet tarafından topraksız köylülere toprak dağıtılması sürdürülmüştür. 1929 Büyük Bunalımından sonra hammadde fiyatlarının düşmesi, Türkiye’nin ihracat gelirlerinin düşmesine neden olmuştur. Hammadde fiyatlarındaki düşüş sanayi fiyatlarındaki düşüşten daha fazla oranda olmuştur. Bu nedenle, “1928-1929’dan, 1932-1933’e kadar dış ticaret hadleri yüzde 25, tarım sektörünün iç ticaret hadleri de yüzde 30 kadar gerilemiştir” (Pamuk, 2014, s. 186). Büyük Bunalımın bir diğer etkisi, Türk lirasındaki istikrarın bozulmasıdır. Bu açıdan, devletçilik döneminde para politikası açısından en önemli gelişmelerden bir tanesi 1930 yılında TCMB’nin kurulmasıdır. TCMB’de hazinenin payı %15 ile sınırlandırılmıştır. Merkez bankasının bağımsızlığında bu sınırlandırma önemli bir role sahiptir. Diğer önemli bir gelişme ise, yine Türk Parasının Kıymetini Koruma Hakkında Kanun’un 1930 yılında çıkartılmış olmasıdır. Böylelikle, Türk Lirası’nın değeri hükümet tarafından belirlenecek ve ithalat tamamen siyasi iradenin iznine göre gerçekleştirilecekti. Birbirini tamamlayan bu ikili koruma önlemi, Büyük Bunalım sonrasında gelişmiş ülkelerin pek çoğunun başvurduğu önlemlerden olmuştur (Kepenek ve Yentürk, 2001, s. 41).

1930-1938 döneminde uygulanan para politikasında, ekonominin yeni kaynaklara gereksinimine rağmen, emisyon bir finansman aracı olarak görülmemiştir (Eroğlu, 2010, s. 31). Para arzı 1939 yılına kadar neredeyse hiç artırılmamıştır. Maliye politikasında ise, bütçe açıklarına gidilmemiştir. Hatta, bütçe her yıl artan bir şekilde fazla ile kapanmıştır. Dolayısıyla, hazine daha güçlü bir duruma gelmiştir (Kepenek ve Yentürk, 2001, ss. 65-66). Dünyanın pek çok yerinde, genişlemeci politikalar uygulanırken, Türkiye bu konuda tedbirli davranmıştır. Diğer bir deyişle, Büyük Bunalım nedeniyle, dünyada genelinde ülkeler ekonomilerinde doğrudan rol oynayarak, kamu harcamalarını artırıp, para politikasına doğrudan müdahale ederken, Türkiye bu müdahalelere başvurmamıştır. Buradan yola çıkarak, “Keynes’den önce Keynesci politikaların Türkiye’de uygulanmadığı” (Pamuk, 2014, s. 191) öne sürülebilir.

Devletçilik döneminde kurulan bankalar; Sümerbank (1933), Etibank (1935), Denizbank (1937), Belediyeler Bankası (1933), Türkiye Halk Bankası (1933), T.C. Ziraat Bankası’dır (Yeni Düzenleme ile). Bu bankaların kuruluş amacı, bir sonraki bölümde üzerinde durulacak olan Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı’nı desteklemektir. Bu dönemde aynı zamanda, Toprak Mahsulleri Ofisi (TMO), Ziraat Bankası’na bağlı olarak 1932 yılında kurulmuş, TMO, 1938 yılında özerk bir yapıya kavuşmuştur.

4. Bölümde, sermaye birikimi ve sanayileşmeye katkıda bulunan ve ülke ekonomisinin geleceğinde kurulacak sanayi altyapısına temel hazırlamış olan Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı ele alınmaktadır.

4. Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı (BBYSP)

1934 tarihinde yürürlüğe konulan Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı, 1934-1938 yılları arasında sanayi gelişimini hedeflemiştir. BBYSP hizmet ve tarım sektörlerinden ziyade, sanayi sektörünü içermektedir. Bu nedenle bir ulusal makro plan özelliğini taşımamaktadır. Sovyetler Birliği’nden sonra dünyada planlama uygulayan ilk ülke Türkiye olmuştur (Kazgan, 2009, s. 60).

Planın temel ilkeleri şu şekilde özetlenebilir (Yücel, 2015, s. 36):

- “Temel hammaddeleri yurt içinde üretilen veya üretilecek olan sınaî tesislere”,
- “Büyük sermaye ve ileri teknoloji gerektiren projelere”,
- “Kuruluş kapasitelerinin iç tüketimi karşılayacak düzeyde tutulmasına öncelik verilmiştir.”

BBYSP’ye göre, temel olan ihtiyaç maddelerinin içeriden temin edilmesi amaçlanmıştır. Bu

bağlamda, kurulacak fabrikalar, beş alt sanayi dalına bölünmüştür. Bunlar; “Dokuma (pamuk, kendir, yün), Maden (demir, kömür, bakır vb), Sellüloz (kâğıt, karton, suni ipek), Seramik (cam, porselen) ve Kimya’dır (klor, fosfat, südkostik vb)” (Yücel, 2015, s. 36).

Maliyetlerdeki artışlara ve gecikmelere rağmen BBYSP başarı ile uygulanmıştır. Ayrıca, Plan sayesinde kayda değer bir deneyim kazanılmış, gelecekte kurulacak sanayi altyapısına dair bir temel hazırlanmış ve gerekli uzman kadroları yetiştirilmiştir (Yücel, 2015, s. 42). 1930-1939 yılları arasında, sanayi sabit fiyatlarla yıllık olarak ortalama % 10.3 düzeyinde büyümüş, sabit fiyatlarla (1938 fiyatlarıyla), 1929 yılında sanayinin milli hasıla içindeki payı %11 iken, 1939 yılında bu pay %18’e yükselmiştir (Boratav, 1989, s. 71).

İkinci Beş Yıllık Sanayi Planı’nın (İBYSP) 1938-1943 yıllarını kapsaması öngörülmüş, çalışmalarına 1938 yılında başlanmış, ancak İkinci Dünya Savaşı’nın başlaması nedeniyle yeni planla ilgili çalışmalar kesintiye uğramıştır.

Tablo 2: 1923-1938 Dönemi Milli Gelir ve Kişi Başına Milli Gelir

YIL	MİLLİ GELİR (GSMH)(milyon dolar)	Kişi başına GSMH
1923	570,4	47,5
1924	623,7	50,3
1925	815,8	63,2
1926	855,2	64,3
1927	750,6	55,2
1928	828,7	59,6
1929	1001,5	70,5
1930	745,5	51,4
1931	659,5	44,6
1932	555,1	36,8
1933	687,6	44,6
1934	965,2	61,5
1935	1039,7	65,0
1936	1345,2	82,0
1937	1433,7	86,4
1938	1504,5	89,0

Kaynak: Yücel, 2015, s. 44.

Tablo 2’de görüldüğü üzere, 1923-1938 döneminde, milli gelir yaklaşık 3 kat artarak 570 milyon dolardan 1504 milyon dolara ulaşmış, kişi başına milli gelir ise, yaklaşık 2 kat artarak 47,5 dolardan 89 dolara erişmiştir. Milli gelir ve kişi başına milli gelirden elde edilen bu artışlar, uygulanan iktisat politikalarının başarısını göstermektedir.

SONUÇ

1923-1938 dönemi Türkiye İktisat Kongresi'nde alınan kararlar doğrultusunda ekonominin yeniden yapılandırılma dönemidir. 1923-1929 dışa açık ekonomi döneminde sanayileşme politikasının serbest piyasa koşullarında ve özel girişim yoluyla gerçekleştirilmesi hedeflenmiş olsa da, özel sektörün deneyimsizliği ve ülkede yeterli sermaye birikiminin bulunmaması nedeniyle, devlet bu dönemde de ekonomide öncü olmuş ve özel girişime dayalı sanayileşme politikası başarılı olamamıştır.

1929 Büyük Bunalımı sonrasında Türkiye'de, korumacı ve devletçi politikalar uygulanmaya başlanmıştır. 1929 Bunalımının ülke ekonomisine olan olumsuz etkilerine rağmen, 1930-1938 devletçilik dönemi uygulanan iktisat politikaları, sanayileşme ve elde edilen sonuçlar açısından başarılı bir dönem olarak değerlendirilebilir. 1934-1938 yılları arasında uygulanan BBYSP ile devlet eliyle sermaye birikimi sağlanmış, kalkınma yolunda önemli adımlar atılmış ve en önemlisi, sanayileşme için gerekli temeller başarıyla atılmıştır. 1930-1938 döneminin sonunda Türkiye artık "üç beyazlar"ı; un, şeker ve kumaşı, yerli üretimle sağlar hale gelmiştir. Buna ek olarak, bu dönemin sonunda, temel tüketim mallarının yerli üretimi büyük ölçüde sağlanmıştır. Modern sanayi kollarının kuruluşları yine bu dönem içinde gerçekleştirilmiştir.

Cumhuriyet'in kuruluş yıllarında uygulanan politikaların özgür bir tercihle oluşturulmadığı, "Osmanlı Devleti'nden kalan kültürel, sosyal ve iktisadi miras, kurtuluş mücadelesi, dış konjonktür" ve "her dönemin kendi içsel dinamiklerinin" (Eroğlu, 2007, 63) uygulanan politikaların sınırlarını çizdiği ve önemli ölçüde belirlediği öne sürülebilir. Yine de, bahsi geçen sınırlamalara rağmen, GSMH, 1923-1938 döneminde ortalama %8 oranında büyümüştür. Anti-enflasyonist para ve maliye politikalarının başarılı bir şekilde uygulanmasıyla, hem Türk lirasının değerinde, hem de iç fiyatlarda istikrar sağlanmıştır. Türkiye'nin dış ticaret fazlası vermesi, Lozan Antlaşması'nın 1929 yılında getirdiği gümrüklerle ilgili sınırlamanın kalkmasıyla başlamıştır. 1930-1938 döneminde, ithalatın yapısı sanayileşme ile uyumlu bir şekilde değişmiş, Türkiye ihracat gelirlerini artırmış ve ihracat gelirleri, ara ve yatırım mallarının ithalatı için kullanılmaya başlanmıştır (Tezel, 1982, s. 159).

Osmanlı'dan devralınan az gelişmiş ekonomik yapı ve üstesinden gelinmesi gereken ekonomik yetersizlikler ve yokluklar çerçevesinden bakıldığında, Cumhuriyet'in ilk 15 yıllık döneminde uygulanan iktisat politikaları, ileri ve uygar bir ülke yaratma adına uygulanmış başarılı

politikalarlardır. Bu açıdan, 1923-1938 döneminde siyasi bağımsızlığı ekonomik bağımsızlıkla tamamlayan politikalar uygulanmıştır. Yine aynı dönemde, hem iç, hem de dış dinamiklerde varolan olumsuzluklara rağmen, maliye politikasında düzgün ödeme ve denk bütçe politikalarının benimsenmesi, para politikasının istikrarlı ve sağlam olarak yürütülmesi, Türk lirasının değerine verilen önem ve bu değer korumasının hedeflenmesi, 1930-1937 yılları arasında elde edilen ticaret fazlası, dönem ortalaması olarak ulaşılan %8’lik büyüme, 1929 Büyük Bunalımı sonrası dünya genelinde ülkeler genişlemeci para ve maliye politikaları uygulanırken, Türkiye’nin bu müdahalelere başvurmaması, 1930-1938 yılları arasında sermaye birikiminin artırılması ve sanayileşme adına atılan önemli adımlar gibi nedenlerle, Türkiye İktisat Tarihi’nde 1923-1938 dönemi, son derece istisnai, özgün ve başarılı bir dönem olarak değerlendirilebilir.

KAYNAKLAR

Atağenç, İ. Ö. (2017). İzmir İktisat Kongresi ve 24 Ocak kararları sonrası Türkiye’nin liberal tecrübesinin karşılaştırmalı analizi. *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Gazi Akademi Genç Sosyal Bilimciler Sempozyumu, Özel Sayı*, 69-87.

Boratav, K. (1989). *Türkiye iktisat tarihi: 1908-1985*. 2. Baskı. İstanbul: Gerçek Yayınevi.

Durmuş, S. ve Aydemir, N. K. (2016). Atatürk dönemi Türkiye ekonomisi (1923-1938). *KAÜİİBFD*, 7(12), 155-167.

Eroğlu, N. (2007). Atatürk dönemi iktisat politikaları (1923-1938). *Marmara Üniversitesi, İ.İ.B.F. Dergisi*, XXIII (2), 63-73.

Eroğlu, N. (2010). Atatürk dönemi para politikaları (1923-1938). *Marmara Üniversitesi, İ.İ.B.F. Dergisi*, XXVIII(I), 23-36.

Güneş, C. (2024). 1923 yılındaki iktisat kongresinin isim karmaşası: İzmir İktisat Kongresi mi, Türkiye İktisat Kongresi mi? *Sakarya İktisat Dergisi*, 13(2), 76-88.

Kahraman, S. ve Şişmanoğlu, G. (2019). Atatürk dönemi iktisadi devletçi sanayileşme politikaları. *Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 17, 627-656.

Kayıran, M. ve Saygın, S. (2019). İzmir İktisat Kongresi. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Türk Dünyası Uygulama ve Araştırma Merkezi Yakın Tarih Dergisi*, 2(5), 27-70.

Kazgan, G. (2009). *Tanzimat’tan 21. yüzyıla Türkiye ekonomisi*. 4. Baskı. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Kepenek, Y. ve Yentürk, N. (2001). *Türkiye ekonomisi*. 12. Basım. İstanbul: Remzi Kitabevi.

- Koç, İ. C. (2000). İzmir İktisat Kongresi'nin Türk ekonomisinin oluşumuna etkileri. *Atatürk Dergisi*, 3(1), 145-167.
- Koçaşlı, İ. O. (2017). 1923 İzmir İktisat Kongresinde alınan kararların dönemin iktisat politikalarına etkileri. *International Journal of Academic Value Studies*, 3(17), 134-148. <https://doi.org/10.23929/javs.625>.
- Orhangazi, Ö. (2020). *Türkiye ekonomisinin yapısı: Sorunlar, kırılğanlıklar ve krizin dinamikleri*. Ankara: İmge Kitabevi.
- Ökçün, A. G. (1981). *Türkiye İktisat Kongresi 1923-İzmir, haberler – belgeler – yorumlar*. Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları-471.
- Özçelik, Ö. ve Tuncer, G. (2007). Atatürk dönemi ekonomi politikaları. *Sosyal Bilimler Dergisi*, 9(1), 253-266.
- Pamuk, Ş. (2014). *Türkiye'nin 200 yıllık iktisadi tarihi*. III. Basım. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Sabır, H. (2006). Atatürk'ün ekonomi anlayışı. *Sayıştay Dergisi*, 62, 3-19.
- Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı. (1973). *50. yılda Türk sanayii*. Ankara.
- Sarıçoban, G. (2020). Atatürk döneminde (1923-1929) Türkiye ekonomisi. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 44, 222-236.
- Tezel, Y. S. (1982). *Cumhuriyet döneminin iktisadi tarihi (1923-1950)*. Ankara: Yurt Yayıncılık.
- Tokgöz, E. (2000). Türkiye İktisat Kongresi" mi? "İzmir İktisat Kongresi" mi? Hangisi doğru? *Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 18(1), 339-349.
- Toprak, M. (2004). İzmir İktisat Kongresi: Bir gelecek perspektifi. *İktisat İşletme ve Finans*, 19(214), 115-131.
- Varlı, A. ve Koraltürk, M. (2010). II. Meşrutiyet'ten erken Cumhuriyet'e Milli İktisadın sürekliliği ve İzmir İktisat Kongresi. *ÇTTAD*, IX/20-21, 127-142.
- Yay, T. (2019). Atatürk Dönemi Türkiye ekonomisi ve Osmanlı İmparatorluğu'ndan devralınan miras. *Contemporary Research in Economics and Social Sciences*, 3(1), 77-113.
- Yücel, T. F. (2015). *Cumhuriyet Türkiye'si'nin sanayileşme öyküsü*. Ankara: TTGV.

KAMU SEKTÖRÜNDE İSRAFIN ÖNLENMESİNE YÖNELİK “BÜTÇE İZLEME VE AKILLI LOJİSTİK YÖNETİM SİSTEMİ” (BİS-ALYS)

Doç. Dr. Said CEYHAN*

Bartın Üniversitesi İİBF İktisat Bölümü Öğretim Üyesi

sceyhan@bartin.edu.tr

Öz

Bu çalışmada, kamu kaynaklarının israf edilmesine neden olan faktörler ile bu israfın ekonomik etkileri incelenmiştir. Öncelikle israf olgusunun nedenleri ve sonuçları açıklanmış, ardından kamu sektöründeki israfın boyutları değerlendirilmiş ve bu sorunun giderilmesine yönelik çözüm önerileri sunulmuştur. Kamu sektöründeki israf, ülkelerin hem makroekonomik hem de mikroekonomik dengelerini tehdit eden önemli bir sorundur. Bu nedenle, pek çok ülkede ciddi bütçe açıkları ve artan kamu borçları gözlemlenmektedir. Söz konusu bütçe açıkları ise ekonomik kırılganlıkları daha da derinleştirmektedir.

Bu sorunun giderilebilmesi için kararlı bir kurumsal duruş sergilenmeli; süreç yönetimine ilişkin prosedürler açık ve net biçimde tanımlanarak dijital bir sistem üzerinden uygulanmalıdır. Standartlaştırılmış kamu prosedürleri, kamu personelinin görev ve sorumluluklarının daha iyi anlaşılmasını sağlayacak; bu da görevlerin etkin biçimde ifa edilmesine katkıda bulunacaktır. Böylece kamuya ait tüm taşınır ve taşınmaz varlıklar kayıt altına alınabilecek, etkin bir izleme sistemiyle yolsuzluk, usulsüzlük ve israf gibi olumsuzlukların önüne geçilebilecektir.

Ayrıca kamuya ait binalar, araçlar, ekipmanlar, işgücü, finansal kaynaklar ve sarf malzemelerinin daha verimli kullanılabilmesi için kurumsal süreçlerin dijitalleşmesi büyük önem taşımaktadır. Hem Türkiye’de hem de diğer ülkelerde, kamu sektöründeki israfı önlemeye yönelik geliştirilecek sistemler; mali disiplinin sağlanması ve ekonomik istikrarın korunması açısından kritik bir gereklilik olarak değerlendirilmektedir. Bu doğrultuda yapılacak araştırma ve projeler, makro ve mikro ekonomik problemlerin çözümünde öncelikli bir yere sahiptir.

Bu çalışmada, Bartın Üniversitesi bünyesinde geliştirmiş olduğumuz ve aktif olarak kullanılmakta olan kamu kurumlarının taşınır ve taşınmaz envanterlerini dijital olarak kayıt altına alan, kurumlar arası ihtiyaç eşleştirmesi yapan, mükerrer alımları önleyen ve harcamaları izlenebilir kılan otonom bir yazılım sistemi “Bütçe İzleme ve Akıllı Lojistik Yönetim Sistemi (BİS-ALYS)” örneğinin yapısı, gelişimi, işleyişi ve katkıları ele alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: Kamu İsrafi, BİS-ALYS, Kamu Verimliliği, Dijital Lojistik, Bütçe Disiplini, İktisadilik

“BUDGET MONITORING AND SMART LOGISTICS MANAGEMENT SYSTEM” (BİS-ALYS) TO ELIMINATE WASTE IN PUBLIC SECTOR

Abstract

In this study, the factors that cause waste of public resources and the economic effects of this waste are analyzed. Firstly, the causes and consequences of the wastefulness phenomenon are explained, then the dimensions of wastefulness in the public sector are evaluated and solution proposals are presented to eliminate this problem. Waste in the public sector is an important problem that threatens both macroeconomic and microeconomic balances of countries. Therefore, serious budget deficits and increasing public debt are observed in many countries. These budget deficits further deepen economic vulnerabilities.

To address this problem, a decisive institutional stance should be taken and procedures for process management should be clearly defined and implemented through a digital system. Standardized public procedures will provide a better understanding of the duties and responsibilities of public personnel, which will contribute to the effective performance of their duties. Thus, all movable and immovable assets of the public sector can be recorded and corruption, irregularities and waste can be prevented through an effective monitoring system.

In addition, digitalization of institutional processes is of great importance for more efficient use of public buildings, vehicles, equipment, workforce, financial resources and consumables. Both in Türkiye and in other countries, the systems to be developed to prevent waste in the public sector are considered a critical requirement for ensuring fiscal discipline and maintaining economic

stability. Research and projects to be carried out in this direction have a priority place in solving macro and micro economic problems.

In this study, the structure, development, functioning and contributions of “Budget Monitoring and Smart Logistics Management System (BIS-ALYS)”, an autonomous software system that digitally records the movable and immovable inventories of public institutions, makes inter-institutional needs matching, prevents duplicate purchases and makes expenditures traceable, which we have developed within Bartın University and is actively used, are discussed.

Keywords: Public Waste, BIS-ALYS, Public Efficiency, Digital Logistics, Budget Discipline, Economy

GİRİŞ

Günümüzde neoliberal ekonomik düzenin teşvik ettiği tüketim odaklı anlayış, bireylerde “tüketiyorum, öyleyse varım” algısına neden olarak, kontrolsüz harcamaları ve kaynakların savurganca kullanılmasını olağan bir davranış biçimine dönüştürmüştür. Bu durum, ekonomik bir hastalık haline gelmiş ve bireysel düzeyden başlayarak aile, kurum ve toplum genelinde ciddi mali, sosyal ve çevresel yıkımlara yol açmıştır.

İsraf; mal, hizmet ve kaynakların gereğinden fazla, yanlış ya da verimsiz şekilde kullanılmasıdır. Kaynakların amacına uygun ve toplumsal fayda sağlayacak biçimde kullanılmaması israf olarak değerlendirilir. Özellikle Türkiye’de hem özel sektörde hem de kamu sektöründe üretim ve tüketim süreçleri incelendiğinde, ciddi boyutlarda kaynak israfı olduğu açıkça görülmektedir (İsraf raporu (2025)).

Tüketim toplumunun giderek yaygınlaştığı günümüzde; aşırı üretim, optimalin dışında girdi kullanımı, gereksiz harcamalar, enerji krizleri, enflasyon, çevre kirliliği, tasarruf oranlarında düşüş, psikolojik sorunlar, toplumsal huzursuzluk ve adli vakaların artışı gibi pek çok sorunun temelinde israf yer almaktadır. Bu bağlamda tasarruf, yalnızca bireysel değil, makro düzeyde de sürdürülebilir ekonomik sistemlerin tesisi için kritik bir öneme sahiptir.

Özellikle gelişmekte olan ülkelerde, ekonomik kalkınmanın önündeki en büyük engellerden biri yetersiz tasarruf düzeyidir. Türkiye özelinde, kalkınma hedeflerine ulaşabilmek için tasarruf açığının azaltılması elzemdir. Mevcut ekonomik, sosyal ve psikolojik sorunların temelinde, artan tüketim eğilimleri ve yetersiz tasarruf düzeyi yatmaktadır. Bu sorunların çözümünde ise en etkili strateji, gereksiz ve aşırı harcamaların azaltılması, yani israfın önlenmesidir.

Günümüzde kaynak israfının temelinde, liberal ekonomik anlayışın ihtiyaç kavramına yüklediği ideolojik anlam yatmaktadır. Liberal yaklaşıma göre, ihtiyaçlar sonsuz, kaynaklar ise kıttır. Oysa bu yaklaşımda, istek ve arzular ile gerçek ihtiyaçlar arasındaki ayrım bulanıklaştırılmıştır. İslam iktisadı perspektifinden Khan (1992), ihtiyaç kavramını maslahat temelli bir yaklaşımla yeniden tanımlamaktadır. Bu çerçevede bir mal ya da hizmetin toplumsal yarar üretip üretmediği temel ölçüttür. Toplumsal fayda üretmeyen talepler ihtiyaç değil, arzu ve istek kategorisinde değerlendirilmelidir. Khan'a göre temel ihtiyaçlar; can, mal, inanç, akıl ve neslin korunması gibi beş esas etrafında şekillenmektedir.

Kamu harcamalarında etkinliğin sağlanabilmesi için ihtiyaçların önceliklendirilmesi ve bu önceliklerin mevcut kaynaklarla ilişkilendirilmesi gerekmektedir. Rasyonel bir bütçeleme süreci, mevcut fiziksel ve finansal kaynakların güncel envanterini esas almalı ve ihtiyaçlar bu çerçevede sınıflandırılarak karşılanmalıdır. Böyle bir yaklaşım, israfı azaltmakla kalmayacak, aynı zamanda kamu kaynaklarının daha etkin kullanımını da mümkün kılacaktır.

Sonuç olarak, kamu sektöründe israfın azaltılması için yalnızca mali ve idari tedbirler değil, aynı zamanda nitelikli akademik çalışmalar, stratejik projeler ve kurumsal dönüşümler de gereklidir. Bu bağlamda, İbn Haldun'un kamu ekonomisi ve israf konusundaki görüşlerinden esinlenen teorik yaklaşımlar, günümüz kamu yönetimi politikalarına değerli katkılar sunmaktadır.

İBN HALDUN'UN DEVLET EKONOMİSİ VE İSRAFA DAİR GÖRÜŞLERİ

İslam düşünce tarihinde önemli bir yere sahip olan İbn Haldun, özellikle sosyal bilimler alanında geliştirdiği teorilerle yalnızca kendi çağını değil, sonraki dönemleri de etkilemiş ve evrensel bir düşünür olarak kabul edilmiştir. Tarih, siyaset, sosyoloji ve ekonomi alanlarındaki katkıları, modern sosyal bilimlerin kurucu temelleri arasında sayılmaktadır. İbn Haldun'un yaklaşık yedi asır önce kaleme aldığı Mukaddime adlı eserinde ortaya koyduğu iktisadi yaklaşımlar, günümüzde geçerliliğini koruyan birçok temel iktisat ilkesinin öncüsü niteliğindedir (Yıldız, 2010).

İbn Haldun, kamu harcamalarının ekonomik refah üzerindeki etkisini erken dönemde tespit etmiş; kamu gelirlerinin devlet hazinesinde biriktirmek yerine tüketim ve yatırım yoluyla ekonomiye geri kazandırılması gerektiğini vurgulamıştır. Bu yaklaşım, yaklaşık beş yüz yıl sonra J.M. Keynes'in 1936 yılında yazdığı İstihdam, Faiz ve Paranın Genel Teorisi isimli eserde dile getirdiği görüşlerle paralellik göstermektedir.

Vergi konusuna ilişkin olarak İbn Haldun, kamu gelirlerinin halktan alınan vergiler yoluyla elde edildiğini ve bu kaynakların kamu hizmetlerine dönüştürülmediği durumlarda bunun halkın malının gasbı anlamına geleceğini belirtmektedir. Bu nedenle, devletin asli görevlerine odaklanması ve üretim-ticaret gibi faaliyetlerden uzak durması gerektiğini savunmuştur. Özel mülkiyetin korunması ve düşük vergi oranlarının sürdürülmesi gerektiğini ifade eden İbn Haldun, böylelikle özel sektör üretiminin teşvik edileceğini öne sürmüştür. Bu bakış açısıyla arz-yönlü ekonomi anlayışının teorik temellerini atan düşünürlerden biri olarak kabul edilmektedir. Amerikalı iktisatçı Arthur Laffer'in geliştirdiği ve literatüre "Laffer Eğrisi" olarak geçen vergi teorisinin temellerinin de İbn Haldun'a dayandığı ifade edilmektedir. Laffer'a göre, vergi oranlarındaki aşırı artış, vergi gelirlerinde düşüşe yol açar. Bu düşünce, kamu harcamalarının büyüme üzerindeki etkisi bağlamında devletin ekonomik faaliyetlere yön vermesi gerektiğini savunan arz-yönlü ekonomi anlayışı ile de örtüşmektedir (Aktan, 2009).

İbn Haldun'a göre vergi oranlarının düşük tutulması, üretkenliği ve refahı artırır. Ancak zamanla devletin güçlenmesiyle birlikte tüketim kalıpları değişmekte, savurganlık ve gösteriş artmakta, bu da kamu harcamalarının büyümesine ve vergi yükünün artmasına yol açmaktadır. Artan vergi yükü, üreticilerin üretimden çekilmesine neden olur ve ekonomik daralmayı tetikler. Bu bağlamda İbn Haldun, müteşebbislerin faaliyetlerini teşvik edebilmek için vergi yüklerinin asgari düzeyde tutulması gerektiğini ifade etmektedir. Bu yaklaşım, modern iktisatta kamu harcamalarının sınırlandırılması ve kaynak kullanımında verimlilik sağlanması yönünde geliştirilen "Anayasal İktisat" teorisi ile de örtüşmektedir. James Buchanan'ın önderliğinde geliştirilen bu yaklaşım, vergilendirme süreçlerinin anayasal sınırlar içinde düzenlenmesini ve kamu harcamalarının denetim altına alınmasını önermektedir. Buchanan'a göre "Vergi Anayasası" gibi düzenlemeler, vergi yükümlülerinin uzun vadeli kararlarını rasyonel şekilde alabilmelerini sağlamak ve böylece ekonomik büyümeyi teşvik etmektedir (Aktan, 2009).

Bu kapsamda, yalnızca vergi oranlarının düzenlenmesi değil, aynı zamanda kamu harcamalarının da sınırlandırılması gereklidir. Modern demokratik ülkelerde yeni vergiler koymak giderek zorlaşırken, kamu harcamalarının büyümesine yönelik etkili sınırların bulunmaması önemli bir problem alanı oluşturmaktadır. Bu nedenle Anayasal İktisat yaklaşımı, kamu kaynaklarının keyfi ve israfçı biçimde kullanımını engellemeye yönelik yapısal bir çerçeve sunmaktadır.

İbn Haldun'un da ifade ettiği üzere, "devletin malı milletin malıdır" anlayışından uzaklaşıldığında kamu kaynaklarının sahipsizlik duygusuyla israf edilmesi kaçınılmaz hale gelmektedir. Bu durum, kamunun aşırı harcama eğiliminin artmasına ve mali disiplinin bozulmasına yol açmaktadır. Dolayısıyla, kamu ekonomisinin etkin ve şeffaf biçimde yönetilmesi, hukuk devleti ilkeleri çerçevesinde anayasal denetime tabi tutulması gerekmektedir. Sonuç olarak, İbn Haldun'un asırlar öncesinden sunduğu öneriler ve analizler, kamu maliyesi, vergilendirme ve kamu harcamalarının yönetimi açısından günümüz ekonomi politikalarına yol gösterici niteliktedir. Bu öneriler tarihsel temellerle desteklenmekte ve ampirik bulgularla da doğrulanmaktadır (Aktan, 2009).

KAMU KESİMİNDE İSRAFIN AÇIKLAMASI: FRIEDMAN'IN HARCAMA MATRİSİ

Kamu yatırımları, çoğu zaman gereksiz harcamalar, israf ve savurganlıkların temel kaynağı olarak değerlendirilmektedir. Kamu mülkiyeti, her ne kadar "toplumsal mülkiyet" olarak tanımlansa da, bu tür mülkiyete konu olan varlıklar üzerinde bireylerin doğrudan sahipliği bulunmamaktadır.

Bireyler, mülkiyeti kendilerine ait olan bir mal, hak ya da parayı kullanırken ya da harcarken, bu kullanımın sağlayacağı faydayı da göz önünde bulundurarak daha dikkatli davranma eğilimindedirler. Buna karşın, mülkiyeti kendilerine ait olmayan kaynakların kullanımı söz konusu olduğunda aynı düzeyde özen gösterilmemektedir. Bu bağlamda, özel mülkiyet ile kamu mülkiyeti arasındaki fark, özellikle tasarruf yetkisi ve mülkiyet sorumluluğu açısından önem arz etmektedir. Özel mülkiyete konu olan varlıkların belirli bir sahibi vardır ve bu kişi, sahipliğin getirdiği tasarruf yetkisiyle kendi mülkü, parası ya da hakları üzerinde karar alma gücüne sahiptir. Bu kişi, yanlış kararlar alması veya savurganca davranması durumunda, oluşacak zararın maliyetini bireysel olarak üstlenir.

Diğer taraftan, kamusal mülkiyete konu varlıklar açısından, özel mülkiyetteki anlamda bireysel bir "mal veya hak sahibi" bulunmamaktadır. Kamusal varlıklar, herkesin kullanımına açık ve dolayısıyla kolektif sahipliğe konu olan unsurlardır. Bu tür varlıklar üzerinde tasarruf yetkisi ise, kamu kurumları adına hareket eden bürokratlar ve siyasi temsilcilerde toplanmaktadır. Kamusal alanda özel mülkiyet ilişkilerinin bulunmaması, bu mülkiyetin kötüye kullanımını kolaylaştırmakta ve yanlış kararlar ile israfın yol açtığı zararların bedelinin, bu zarara doğrudan sebep olmayan halk tarafından ödenmesine neden olmaktadır (Sarısü, 2008).

Milton Friedman, Tercih Özgürlüğü (Free to Choose) adlı eserinin dördüncü bölümünde, harcama davranışlarını dört temel kategoriye ayırarak incelemektedir. Bu sınıflandırma, parayı harcayan kişi ile harcamanın faydasını sağlayan kişi arasındaki ilişkinin, fiyat ve kalite beklentilerini nasıl etkilediğini ortaya koymaktadır. Friedman’a göre, bireyler parayı ya kendi adlarına ya da başkaları için harcarlar; bu harcamayı da kendi paralarıyla veya başkasının parasıyla yapabilirler. Söz konusu dört farklı harcama biçimi, Friedman tarafından geliştirilen ve literatürde “Friedman Matrisi” olarak adlandırılan analiz aracıyla sistematik şekilde sunulmuştur (Friedman,1980).

Friedman Harcama Matrisi		Kimin İçin Harcıyorsunuz?	
		Kendiniz İçin	Başkaları İçin
Kimin Parasını Harcıyorsunuz?	Kendinizin parasını harcadığınızda	Fiyat ve kalite birlikte dikkate alınır.	Fiyatın düşük olması önemsenir, ama kalite önemsenmez.
	Başkasına ait parayı harcadığınızda	Fiyat önemsenmez, en kaliteli/pahalısı alınmak istenir.	Fiyat da kalite de önemsenmez.

Şekil 1. Milton Friedman’ın Harcama Matrisi

Kaynak: www.vergidosyasi.com

Şekil 1’de, kamusal harcamalar ile özel harcamalar arasındaki savurganlık ve israf düzeylerine ilişkin farklar ortaya konulmaktadır. Friedman’ın geliştirdiği bu matrisin (A) bölümünde, birey kendi parasını kendisi için harcamaktadır. Bu durumda birey, en düşük fiyata en yüksek kaliteyi elde etmeye çalışmakta; dolayısıyla hem maliyet hem de kalite karar sürecinde belirleyici olmaktadır. Bu harcama biçimi, bireyin ekonomik etkinliği maksimize etme çabasını yansıtmaktadır. Bu bağlamda A bölümü, rekabetçi piyasa koşullarında faaliyet gösteren girişimcilerin davranış biçimini temsil etmektedir.

Matrisin (B) bölümünde birey, başkasının parasını kendisi için harcamaktadır. Burada maliyet başkasına aitken, fayda bireyin kendisine yöneliktir. Bu durumda birey, fiyat hassasiyetini

yitirirken kalite beklentisini yükseltmektedir. Bu eğilim, yüksek harcamalara ve dolayısıyla israfa yol açabilmektedir.

(C) bölümünde birey, kendi parasını başkası için harcamaktadır. Bu durumda kişi, maliyete doğrudan katlandığı için fiyatı minimize etmeye çalışmakta; ancak fayda kendisine ait olmadığından kaliteye yeterli önemi göstermemektedir. Bu harcama türü, bireyin ailesi, dostları veya yakın çevresi için yaptığı sınırlı kapsamlı harcamaları temsil etmektedir.

(D) bölümünde ise birey, başkasının parasını başkası için harcamaktadır. Bu durumda birey ne maliyete katlanmakta ne de sağlanan faydadan doğrudan etkilenmektedir. Dolayısıyla hem fiyat hem de kalite kriterleri göz ardı edilmekte, bu da ekonomik etkinliğin en düşük düzeyde gerçekleşmesine neden olmaktadır. Kamusal harcamaların büyük bölümü, bu kategoriye girmektedir.

Friedman'ın analizine göre, A bölümü özel sektör işletmelerini, D bölümü ise kamu işletmelerinin davranış kalıplarını yansıtmaktadır. Maksimum ekonomik etkinliğin A bölümünde sağlandığı dikkate alındığında, kamu hizmetlerinin özel sektör aracılığıyla sunulması, kaynakların daha verimli ve rasyonel biçimde kullanılmasını sağlayabilir. İsrar ve savurganlığın en düşük olduğu A ve C bölümlerinde bireyler, kendi paralarını harcamakta ve bu nedenle harcamalarında daha dikkatli davranmaktadırlar (Sarıs, 2008).

Kamu harcamalarını gerçekleştiren aktörler, genellikle başkasının parasını başkası için harcayanlar konumundadır. Bu nedenle kamu alımlarında fiyat-kalite dengesinin sağlanması çoğu zaman ikinci planda kalmakta ve kamu harcamalarında verimsizlik, israf ve etkinlik kayıpları kaçınılmaz hale gelmektedir. Bu sorunun önüne geçilebilmesi için şeffaf ve hesap verebilir kamu ihale sistemlerinin oluşturulması, denetim mekanizmalarının güçlendirilmesi ve kamu yöneticilerinin etik ilkelere bağlı, yüksek sorumluluk bilinciyle hareket etmeleri gerekmektedir (Aykın, 2019).

KAMU SEKTÖRÜ İSRAFINDAKİ GELİŞMELER

Türkiye'de kamu harcamalarındaki verimsizlik ve savurganlık, tarihsel süreçte birçok ekonomik sorunun kaynağını oluşturmuştur. Cumhuriyetin kuruluşundan itibaren bütçe sistemlerine bakıldığında, birkaç istisna yıl dışında kamu bütçelerinin sürekli açık verdiği görülmektedir. Bu

açıklar, iç ve dış borçlanma ile finanse edilmiş; sonuç olarak Türkiye, çeşitli dönemlerde ekonomik ve mali krizlerle karşı karşıya kalmıştır. Özellikle 1980, 1994, 1999 ve 2001 yıllarında yaşanan krizler, bu bağlamda dikkat çekicidir. Söz konusu yıllarda bütçe açıklarının ve kamu borçlanma gereğinin ulaştığı seviyeler, makro ve mikro ekonomik dengeleri ciddi biçimde sarsmıştır. Bu kırılğanlıklar, kimi yorumlara göre Osmanlı İmparatorluğu'nun 1876 yılında ilan ettiği Düyun-u Umumiye sürecini anımsatacak ölçüde ciddi olmuştur.

Osmanlı Devleti'nin çöküş sürecinde bürokratik israfın tetiklediği bütçe açıklarının önemli rol oynadığı bilinmektedir. Kamu israfı, sadece temel kamu hizmetlerinin (güvenlik, adalet, eğitim, sağlık, bayındırlık vb.) aksamasına yol açmakla kalmamış; aynı zamanda iç ve dış borçlanmayı artırarak kamu maliyesini sürdürülemez bir noktaya getirmiştir. Bu süreç, Osmanlı hazinesini borç-faiz-bütçe açığı sarmalına sokarak, devletin iflasına ve ardından Düyun-u Umumiye İdaresi'nin kurulmasına neden olmuştur.

Günümüzde ise kamu harcamalarının Gayri Safi Yurtiçi Hasıla (GSYİH) içindeki payı, 1929 Dünya Ekonomik Buhranı'ndan bu yana olağanüstü şekilde artış göstermiştir. Kamu gelirlerinin aynı oranda artmaması nedeniyle, küresel ölçekte devasa bütçe açıkları oluşmuştur. 2021 yılında küresel borç miktarı 10 trilyon dolarlık bir artışla 303 trilyon dolara yükselmiştir. 2020 yılındaki borçlanmanın büyük kısmı gelişmiş ülkelerden kaynaklanırken, 2021 yılı itibarıyla borç artışının %80'inden fazlası gelişmekte olan ülkelere kaynaklanmaktadır. Aynı yıl itibarıyla küresel borcun GSYİH'ye oranı %360'ın üzerine çıkarak rekor kırmıştır. Borç dağılımı incelendiğinde; hane halkına ait borç 56,9 trilyon dolar, finansal olmayan şirketlerin borcu 88,8 trilyon dolar, kamu kesiminin borcu 88,1 trilyon dolar ve finansal şirketlerin borcu 69,8 trilyon dolar düzeyindedir (İMMİB, 2024).

Gelişmiş ülkelerde kamu borçlarının GSYİH'ye oranının %300'lere ulaşması, büyük ölçüde irrasyonel kamu harcamaları ve israfçı uygulamalarla açıklanabilir. Türkiye'de de kamu giderlerinin artmasında savunma, sosyal güvenlik, sağlık, eğitim ve altyapı yatırımlarının rolü olmakla birlikte; asıl nedenin, büyüyen devlet aygıtı ve buna bağlı olarak genişleyen bürokrasinin keyfi ve verimsiz harcamaları olduğu söylenebilir.

İSRAFIN TÜRLERİ, BOYUTLARI VE ETKİLERİ

Kamuoyunda israf kavramı genellikle bireysel düzeyde ele alınmaktadır. Bu nedenle, israfıla mücadelenin yalnızca gıda, giyim, enerji ve su gibi kaynakların tüketimini azaltmakla sınırlı olduğu yönünde yaygın bir algı mevcuttur. Bu yaklaşım, israfın bireysel ve toplumsal yönlerine odaklanırken, kamu kaynaklarının israfı gibi daha geniş kapsamlı ve etkili alanlar görece arka planda kalmaktadır. Oysa israf, gerçekleştiği alana bağlı olarak farklı boyutlar ve sonuçlar doğurmakta; etkileri de bu doğrultuda çeşitlenmektedir. Bu bağlamda israfı üç alt kategori altında incelemek mümkündür:

- Bireysel israf,
- Toplumsal israf,
- Kamusal israf.

Özellikle kamu sektöründe israf, çok boyutlu ve sistematik bir sorun olarak karşımıza çıkmaktadır. Kamu israfını besleyen temel faktörler şu şekilde sıralanabilir: Personel kapasitesinden yeterince faydalanılmaması ve gereksiz personel istihdamı yoluyla gizli işsizliğin oluşması; ahlaki değerlerde yaşanan erozyon; iş süreçleri ve kamu varlıklarında etkin denetimlerin yapılmaması; prosedürlerin belirsizliği; kamuya satın alınan mal ve hizmetlerin verimsiz kullanımı ve mevcut envanterin dikkate alınmaksızın mükerrer satın almaların gerçekleştirilmesidir. Bu unsurların her biri başlı başına önemli olmakla birlikte, bir araya geldiklerinde kamusal düzeyde ciddi bir kaynak kaybına yol açmaktadır.

Kamu israfı, ülke ekonomileri açısından ciddi bir tehdit oluşturmaktadır. Bu durum, kamu bütçelerinde sürekli açıklar oluşmasına neden olmakta; bu açıklar ise ekonomik kırılganlıkları artırmaktadır. Neoliberal iktisadi politikaların ve modernleşme sürecinin etkisiyle, son yıllarda kamusal alandaki israfın belirgin biçimde arttığını göstermektedir (Baysal, 2017)

Özel sektör kurumları israfın maliyetini kısa vadede iflas riskiyle karşı karşıya kalarak öderken, kamu kurumları aynı sorumluluğu hissetmemektedir. Çünkü kamu sektörü, özel sektörde bulunmayan çeşitli finansman araçlarına sahiptir. Bu araçlar arasında şunlar yer almaktadır:

- Yeni vergiler koyma ya da mevcut vergi oranlarını artırma,
- İç ve dış piyasalardan borçlanma,
- Karşılıksız para basımı yoluyla emisyon hacmini genişletme.

Bu araçlara ek olarak kamu sektöründe mevcut olan aşağıdaki hususların da kamu harcamalarının kamu israflarının artışında etkili bileşenleri üç başlık altında toplanabilir.

- Hesap verebilirlik mekanizmalarının zayıflığı,
- Toplumsal ve bireysel düzeyde ahlaki değerlerin zayıflaması,
- Dijital denetim sistemlerinin eksikliği.

Bu nedenlerle, kamu kaynaklarının rasyonel ve etkili kullanımı yerine, israfa dayalı harcama kalıpları yaygınlaşmakta ve her yıl ciddi bütçe açıkları oluşmaktadır. Bu açıkları finanse etmek amacıyla kamu borçlanması artmakta, piyasaya karşılıksız para sürülmekte ve sonuçta enflasyonist baskılar ortaya çıkmaktadır. Böylece devletin borç stoku büyümekte, gelir dağılımı bozulmakta ve en çok sabit gelirli kesimler bu süreçten olumsuz etkilenmektedir (Kırılmaz, 2020).

Planlama süreçlerinde kamu kurumlarının mevcut varlık ve envanterlerini esas almaları beklenirken, uygulamada bu yaklaşım çoğu zaman ihmal edilmekte; var olan kaynaklar yok sayılarak yeni alımlar yapılmaktadır. Bu durum yalnızca kaynak israfına yol açmakla kalmamakta, aynı zamanda planlama, programlama ve bütçeleme süreçlerinin etkinliğini de azaltmaktadır. Öte yandan, ödenek yetersizliği gerekçesiyle yıl içinde ek kaynak talep edilmekte ya da kullanılmayan ödeneklerin harcanması yönünde baskılar oluşmakta, bu da kamusal kaynakların verimsiz kullanımına neden olmaktadır.

Kamu harcamalarındaki savurganlık, yalnızca bürokratik yapının değil, aynı zamanda bu yapıdan fayda sağlayan çevrelerin de taleplerini artırmaktadır. Küreselleşme, sekülerleşme, bireyselleşme ve dünyevileşme eğilimlerinin etkisiyle, vatandaşların devletten beklentileri çeşitlenmekte ve kamu harcamalarının boyutu artmaktadır. Ancak, bu artışa rağmen kamu kaynaklarının etkin kullanımı sağlanamamakta, bu da harcamaların gelirleri aşmasına ve bütçe dengesinin bozulmasına neden olmaktadır.

Kamu kesimindeki israf alışkanlığı, bazı bürokratik yapıların ve paydaşların kronik davranış biçimi haline gelmiş durumdadır. Bu durumun önüne geçilmesi her geçen gün daha da zorlaşmakta, hatta bazı durumlarda imkânsız hale gelmektedir.

Türkiye’de 2003 yılında yürürlüğe giren 5018 sayılı Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanunu, kamu mali yönetim sisteminin temelini oluşturmaktadır. Ancak, hesap verme sorumluluğunu işler kılacak araçların kanunda açıkça tanımlanmamış olması önemli bir eksikliktir. Hesap verebilirliğin etkin işleyişi yalnızca hukuki düzenlemelerle değil, aynı zamanda yöneticilerin içselleştirdiği bir

sorumluluk bilinciyle sağlanabilir. Hesap verme kültürünün geliştiği bir kamu yönetimi, toplumsal güvenin de artmasına katkı sağlayacaktır (Kırılmaz, 2020).

Bütçe dengesizliklerini gidermek için genellikle gelir artırıcı politikalar tercih edilmekte, giderlerin azaltılması ve israfın önlenmesi ise ikinci planda kalmaktadır. Tasarruf tedbirlerine ilişkin genelgeler sıkça yayımlanmakta, ancak uygulamada bu genelgeler çoğunlukla dikkate alınmamaktadır. Gelir artırımı ise çoğunlukla yeni vergiler konulması, para basımı veya borçlanma yoluyla gerçekleştirilmektedir. Bu tür uygulamalar, bürokratik yapının israfa dayalı harcama alışkanlıklarına doğrudan müdahale etmeyip, yalnızca mali yükü topluma yansıtmaktadır.

Bütçenin denkleştirilmesinde yalnızca gelir artışı politikalarına odaklanılması yeterli bir çözüm değildir. Giderlerin kontrol altına alınmaması durumunda, kamu gelirlerinin israfa dayalı harcama eğilimlerini karşılaması mümkün değildir. Bu da para basımı ve borçlanmanın süreklilik kazanmasına, dolayısıyla enflasyonun artmasına yol açmaktadır. Kamusal kaynakların israfı, ekonomik kalkınmayı yavaşlatmakta ve toplumsal refahı olumsuz yönde etkilemektedir. Nitekim 2022 yılında Gayrisafi Yurt İçi Hasıla'nın %36,69'u kamu harcamalarına ayrılmıştır (Bianet, 2023). Bu oran, kamu kaynaklarının etkin kullanımının ne denli kritik olduğunu ortaya koymaktadır.

Devletler özel sektör gibi iflas etmeseler de, harcamalarını kontrol edemeyen ve mali disipline önem vermeyen kamu yönetimleri sürdürülebilirlik açısından ciddi risklerle karşı karşıyadır. Bu risklerin sonuçları ise en fazla düşük gelirli kesimler tarafından hissedilmektedir. Türkiye'nin son 150 yıllık tarihsel tecrübesi, bu durumun somut örnekleriyle doludur. Bu çerçevede, kamuda yayımlanan tasarruf genelgeleri çoğu zaman yetersiz ve işlevsiz kalmakta; israfın önlenmesi için daha köklü ve yapısal reformlara ihtiyaç duyulmaktadır (Aktan, 2024).

TÜRKİYE'DE KAMU SEKTÖRÜ SAVURGANLIĞININ SİSTEMSEL NEDENLERİ

Türkiye'de 1927 yılında yürürlüğe giren ve uzun yıllar boyunca kamu mali yönetiminin temelini oluşturan 1050 sayılı MUHASEBE-İ UMUMİYE KANUNU, 2003 yılında yürürlükten kaldırılarak, yerine 5018 sayılı KAMU MALİ YÖNETİMİ VE KONTROL KANUNU getirilmiştir. Bu yeni düzenleme ile kamu kaynaklarının etkili, ekonomik ve verimli kullanımını esas alan çağdaş bir mali yönetim sistemine geçilmiştir. 5018 sayılı Kanun, kamu mali yönetimine önemli kavramlar kazandırmıştır. Bu kavramlar arasında, kamu kaynaklarının keyfi ve israf niteliğindeki kullanımını önlemeye yönelik olarak getirilen şeffaflık ve hesap verebilirlik ilkeleri öne çıkmaktadır.

Mali şeffaflık, hükümetin yapısı, işleyişi, maliye politikası hedefleri ve kamu hesaplarıyla ilgili bilgilerin kamuoyuna açık olmasını ifade etmektedir. Bu doğrultuda, kamuda rollerin ve sorumlulukların netleştirilmesi, bütçeleme, uygulama ve raporlama süreçlerinin şeffaf biçimde yürütülmesi ve denetim organlarının bağımsızlığı temel ilkeler arasında yer almaktadır. Böylece, vatandaşın anayasal bir hakkı olan "bütçe hakkı"nın tam anlamıyla uygulanmasına zemin hazırlanması amaçlanmaktadır.

Türkiye’de 2003 yılında yürürlüğe giren 5018 sayılı Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanunu, kamu mali yönetim sisteminin temelini oluşturmaktadır. Ancak, hesap verme sorumluluğunu işler kılacak araçların kanunda açıkça tanımlanmamış olması önemli bir eksikliktir. Hesap verebilirliğin etkin işleyişi yalnızca hukuki düzenlemelerle değil, aynı zamanda yöneticilerin içselleştirdiği bir sorumluluk bilinciyle sağlanabilir. Hesap verme kültürünün geliştiği bir kamu yönetimi, toplumsal güvenin de artmasına katkı sağlayacaktır (Kırılmaz, 2020).

Bütçe dengesizliklerini gidermek için genellikle gelir artırıcı politikalar tercih edilmekte, giderlerin azaltılması ve israfın önlenmesi ise ikinci planda kalmaktadır. Tasarruf tedbirlerine ilişkin genelgeler sıkça yayımlanmakta, ancak uygulamada bu genelgeler çoğunlukla dikkate alınmamaktadır. Gelir artırımını ise çoğunlukla yeni vergiler konulması, para basımı veya borçlanma yoluyla gerçekleştirilmektedir. Bu tür uygulamalar, bürokratik yapının israfa dayalı harcama alışkanlıklarına doğrudan müdahale etmeyip, yalnızca mali yükü topluma yansıtmaktadır.

Bütçenin denkleştirilmesinde yalnızca gelir artışı politikalarına odaklanılması yeterli bir çözüm değildir. Giderlerin kontrol altına alınmaması durumunda, kamu gelirlerinin israfa dayalı harcama eğilimlerini karşılaması mümkün değildir. Bu da para basımı ve borçlanmanın süreklilik kazanmasına, dolayısıyla enflasyonun artmasına yol açmaktadır. Kamusal kaynakların israfı, ekonomik kalkınmayı yavaşlatmakta ve toplumsal refahı olumsuz yönde etkilemektedir. Nitekim 2022 yılında Gayrisafi Yurt İçi Hasıla’nın %36,69’u kamu harcamalarına ayrılmıştır (Bianet, 2023). Bu oran, kamu kaynaklarının etkin kullanımının önemini ortaya koymaktadır. 5018 sayılı Kanun, iyi yönetişimin temel unsurlarından biri olan hesap verme sorumluluğunu kurumsallaştıran bir yapı öngörmektedir. Kamu kaynaklarının etkin ve hukuka uygun biçimde elde edilmesini ve kullanılmasını sağlamak üzere bu kaynakların raporlanmasını ve hesap verilmesini zorunlu kılan bir sistem inşa edilmiştir. Bu bağlamda, yetkili ve görevli kişilerin sorumluluk alanları açıkça tanımlanmıştır. Bunlar arasında kamu kaynaklarının etkili, ekonomik, verimli ve hukuka uygun şekilde kullanılması; bu sürecin kayıt altına alınması (muasebeleştirme); düzenli raporlama

yapılması ve olası kötüye kullanımlara karşı gerekli önlemlerin alınması yer almaktadır (Kırılmaz, 2020).

Ancak kamu harcamalarında şeffaflık ve etkin denetim mekanizmalarının yokluğu, israfın kaçınılmaz hâle gelmesine neden olmaktadır. Türkiye'de ise kamu harcamalarındaki israf, zaman zaman usulsüzlük ve yolsuzluk boyutuna ulaşabilmektedir. Bu durumun önüne geçilememesinin arkasında birçok yapısal ve yönetsel unsur bulunmaktadır.

Kamu bütçesinin, kamu bürokrasisi tarafından kötü niyetli kullanımlarına karşı, bütçe bilimi tarafından uzun yıllar içinde geliştirilen çeşitli mali ilkeler mevcuttur. Bunlar arasında bütçenin birlik, genellik, doğruluk, denklik, ademi tahsis, tasarruf, yıllık, açıklık, hesap verilebilirlik, vatandaş katılımlı hesap verilebilirlik ve mali saydamlık ilkeleri yer almaktadır. 5018 sayılı Kanun, bu ilkelerin neredeyse tamamını bünyesinde barındırmaktadır. Ancak, uygulamadaki sorunların temelinde çoğunlukla yöneticilerin etik dışı tutumları ve ahlaki zaafı yatmaktadır.

Kamu maliyesinde karşı karşıya kalınan israfın sürmesinde, etkin bir otokontrol sisteminin olmayışı ve kayıt sistemindeki yapısal eksiklikler önemli rol oynamaktadır. Bu bağlamda, KAMU HESAPLARI BİLGİ SİSTEMİ (KBS) önemli açıklar ve zafiyetler barındırmakta olup, bu konu çalışmanın ilerleyen bölümlerinde ayrı bir başlık altında ayrıntılı şekilde ele alınacaktır.

Kamu kurumlarının ve bağlı birimlerinin malzeme talepleri büyük ölçüde hâlen manuel olarak yürütülmekte, bu süreç çoğu zaman plansız ve kontrolsüz biçimde işlemektedir. Sonuç olarak, gereksiz ve mükerrer alımların yapılmasıyla kamu kaynaklarının etkin olmayan şekilde kullanıldığı ve ciddi boyutlarda israfa neden olduğu gözlemlenmektedir. Hâlihazırda kullanılan KAMU HESAPLARI BİLGİ SİSTEMİ (KBS), kamu varlıklarının kayıt altına alınmasını sağlamakla birlikte; kaynak-ihtiyaç dengesinin kurulması, savurganlıkların önlenmesi, atıl kaynakların ekonomiye kazandırılması, ekonomik ömrünü tamamlamış varlıkların geri kazanımı ve bütçe fonksiyonlarının tam anlamıyla yerine getirilmesi noktasında yetersiz kalmaktadır.

KAMUDA İSRAF VE TASARRUF ALANLARI İLE EKONOMİK ETKİLERİ

Kamusal kaynakların savurganca kullanımı, vatandaşlara sunulacak hizmetlerin kalitesini düşürmekte ve ülkenin ekonomik kalkınmasını ciddi biçimde engellemektedir. Kamu sektörü genellikle düşük performans, verimsizlik ve yüksek maliyetle özdeşleştirilmekte, bu durum ise kaynakların etkin kullanımını zorlaştırmaktadır. Toplumda tasarrufu öğütleyen atasözlerine

rağmen, kamu maliyesinin gelir-gider dengesine yeterince duyarlı davranmadığı görülmektedir (Aktan, 2024).

1927 yılında yürürlüğe giren 1050 sayılı Muhasebe-i Umumiye Kanunu ve onun yerine 2003 yılında kabul edilen 5018 sayılı Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanunu, bütçe sistematığını düzenlemektedir. Kanun sistematik açıdan genellikle ideal hazırlanmasına rağmen uygulamada birçok bileşenin etkisi ile rasyonaliteden uzaklaşmakta ve kamu israfının asıl nedenini oluşturmaktadır. Bununla birlikte kanundaki, gider bütçesinin gelir tahminlerinden öncesinde ve gelirler dikkate alınmadan hazırlanması, kamu harcamaları artışının önünü açmakta ve kontrolünü güçleştirmektedir. Böylece bütçelerin sürekli ve devasa açık vermesine, dolayısıyla kamu borçlanması ile borç faiz ödemelerinin artışına yol açmaktadır. Oysa rasyonel bir mali yönetim sisteminde giderlerin gelirlere dikkate alınarak hazırlanması beklenir. Bu mekanizma kamu sektörü israfının yapısal temel sorunlarından birini oluşturmaktadır.

Türkiye’de kamu sektörünün Gayri Safi Yurtiçi Hasıla’ya (GSYH) katkısı net biçimde ölçülememekle birlikte, kamu istihdam verileri üzerinden bazı karşılaştırmalar yapılabilmektedir. 2022 yılı itibarıyla yaklaşık 32,5 milyonluk toplam istihdamın %16’sı, yani yaklaşık 5,5 milyonu kamu sektöründe yer almaktadır (Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı, 2024). Aynı yıl genel devlet harcamalarının GSYH içindeki payı %30,6’dır (TÜİK, 2024). Bu veriler ışığında, kamu çalışanları için yapılan kişi başına harcamaların özel sektöre göre oldukça yüksek olduğu görülmektedir. Oysa özel sektör, üretim ve katma değer açısından kamuya kıyasla daha yüksek katkı sağlamaktadır. Bu çelişki, kamu çalışanlarının görece olarak daha yüksek bir tüketim düzeyine sahip olduğunu göstermektedir.

Kamu bütçelerinin hazırlanması ve uygulanması süreçlerinde görülen bilgi eksikliği, sistemsizlik ve kayıtsızlık ise kamu israfının ikinci büyük nedenini oluşturmaktadır. Sosyal Güvenlik Kurumu’nun tedavi ve ilaç harcamalarında yaşanan israf, faiz giderlerinin SGK bütçesiyle yarışır hâle gelmesi gibi olgular bu durumu açıkça ortaya koymaktadır. Örneğin, 2024 yılı bütçesinde toplam 11,089 trilyon TL’lik harcamanın 1,254 trilyon TL’si faiz ödemelerine ayrılmıştır. Bu, her 100 TL’lik harcamanın yaklaşık 11,3 TL’sinin faize gittiğini ve bütçe gelirlerinin %17’sinin faiz ödemelerine ayrıldığını göstermektedir (Aktan, 2024).

Yurtdışı krediler ve geçici görev yollukları, enerji tüketimi (akaryakıt, elektrik, doğalgaz, su), kırtasiye ve temizlik malzemeleri, döner sermaye işletmeleri, kamu vakıfları, lojmanlar, sosyal tesisler ve verimsiz kamu yatırımları da ciddi kaynak israfına neden olmaktadır (Ticaret Bakanlığı,

2018). Ayrıca; geçici görev ödenekleri, aşırı temsil ve tanıtım giderleri, gereksiz hediyelik eşya alımları, ekonomik ömrü tamamlanmadan elden çıkarılan teçhizat ve kamu görev zararları da bu tabloya katkıda bulunmaktadır.

Kamu yönetiminin bu şekilde yıllarca süren savurgan tutumu, Türkiye ekonomisinin kırılganlığını artırmış; makroekonomik göstergelerin bozulmasına yol açmıştır. Aşırı kamu harcamaları, mükerrer alımlar ve plansız bütçeleme uygulamaları, bütçe açıklarını ve borçlanma ihtiyacını artırmaktadır. Bu açıklar ise çoğunlukla vergi artışları, yeni borçlanmalar veya para arzının genişletilmesiyle kapatılmaya çalışılmaktadır. Ancak bu yöntemlerin her biri ekonomik istikrarı tehdit etmektedir. Vergi artışları, özel sektör yatırımlarını caydırarak büyümeyi yavaşlatmakta; borçlanma kamu maliyesini gelecekteki ödemeler açısından sıkıntıya sokmakta ve para basımı enflasyonist baskıları artırmaktadır.

Bu süreçte açık bütçe politikaları, kamu harcamalarının yapısında da bozulmalara yol açmakta; yatırım harcamalarının azalması işsizliği artırmakta ve büyümeyi olumsuz etkilemektedir. Aynı zamanda karşılıksız para basımı, enflasyon ve fiyat istikrarsızlığı sorunlarını derinleştirmekte, borç yönetimini zorlaştırmaktadır.

Sonuç olarak, Türkiye'de kamusal kaynakların etkin kullanılmaması ve yaygın israf, yalnızca ekonomik büyümeyi değil, aynı zamanda toplumsal refahı da olumsuz etkilemektedir. Kamu sektöründe israfla mücadele için şeffaflık ve hesap verebilirlik ilkeleri güçlendirilmelidir. Denetim mekanizmalarının işlevliliği artırılmalı, uzun vadeli ve rasyonel stratejik planlamalar hayata geçirilmelidir. Tüm kamu birimlerinde, merkezi ve yerel düzeyde, toplumsal çıkarları önceleyen sürdürülebilir bir israfla mücadele politikası oluşturulması zorunludur. Aksi hâlde, kamu israfı büyüyerek ülke ekonomisini tehdit etmeye devam edecek; gelir dağılımı, mali istikrar ve kalkınma hedefleri daha da uzaklaşacaktır (Bilginotu, 2024).

Son tahlilde, makroekonomik istikrarsızlıkların önemli bir nedeni, kamu sektörünün yaklaşık %40'lık milli gelir payını savurgan bir biçimde yönetmesidir. Şeffaflık eksikliği ve denetim zafiyetleri nedeniyle kamuda israf kritik seviyelere ulaşmıştır. Bu durum, toplumun ayrıcalıklı kesimi dışında kalan tüm kesimlerin fakirleşmesine neden olmaktadır. Sonuçta, kamu yönetiminde gerçekçi, kalıcı ve kapsamlı bir israfla mücadele stratejisinin hayata geçirilmesi acil bir gereklilik arz etmektedir (İsraf Raporu, 2025).

KAMU SEKTÖRÜNDE TAŞINIR VE TAŞINMAZ MAL SAVURGANLIĞI ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME

Kamuya ait mallar, piyasa mekanizması aracılığıyla temin edildiğinde zorunlu olarak Hazine ve Maliye Bakanlığı'na bağlı Kamu Hesapları Bilgi Sistemi'ne (KBS) kaydedilmektedir. Ancak taşınır malların etkin takibi, kontrolü ve yönetimi açısından ciddi yapısal sorunlar mevcuttur. Özellikle kurumların yıllık bütçe tekliflerinin mevcut envanter ve stok durumları ile ilişkilendirilmemesi, bu sorunların başında gelmektedir. Bu nedenle, birçok kurumda halihazırda aktif ya da pasif durumda çok sayıda malzeme bulunmasına rağmen, mükerrer alımlar yapılmakta ve bu mallar çoğu zaman atıl durumda bekletilerek ciddi bir kaynak israfına yol açılmaktadır (Üniversite bütçe uygulama sonuçlarının bulgusudur).

Bazı durumlarda, kurum envanterine yeni kaydedilmiş ve ambalajı dahi açılmamış mallar uzun süre depolarda tutulmakta, ekonomik ve teknik ömürlerini tamamlamaktadır. Ortak kullanım alanlarında ya da personel zimmetinde, ihtiyaca dayanmayan çok sayıda malzeme bulunabilmekte ve bu durum uzun vadeli atıl kaynak birikimine sebep olmaktadır. Bu bağlamda, 5018 sayılı Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanunu'nda vurgulanan "kamu kaynaklarının etkili, ekonomik ve verimli kullanımı" ilkesi büyük ölçüde ihlal edilmektedir.

Bu süreçlerin doğrudan ya da dolaylı sorumluları çoğu zaman herhangi bir yaptırımla karşılaşmamakta; yalnızca Sayıştay denetçileri tarafından rastlantısal (sondaj usulüyle) tespit edilmesi hâlinde dahi yeterli hesap sorulmadan görevlerine devam etmekte ya da kurumdan ayrılabilirler. KBS, taşınır mal yönetimini zorunlu kılmakla birlikte, mevcut sistemin ciddi zaafiyet ve eksiklikler içerdiği görülmektedir.

KBS SİSTEMİNDEKİ YAPISAL ZAFİYETLER

KBS, taşınır ve tüketim malzemelerinin kurum içi birimler arasında varlık devri, dağıtımı ve tedarik süreçlerine ilişkin yeterli analiz ve raporlama desteği sunmamaktadır (Üniversite bütçe uygulama sonuçlarının bulgusudur).

Malzeme ihtiyaçları, birim önceliklerine göre planlanamadığından kontrolsüz ve mükerrer alımların önü açılmaktadır.

Sistem, ekonomik ömrü devam eden fakat atıl durumdaki varlıkları yeniden tahsis edebilecek esnekliğe sahip olmadığından, ihtiyaçlar yeni alımlarla karşılanmakta ve stok maliyetlerini artırmaktadır.

Ambar ve ortak alanlardaki varlıklar ile kişi zimmetindeki kayıtlar dijital ortamda bütüncül olarak izlenemediğinden, merkezi bir varlık yönetimi sağlanamamakta ve kayıtlarla fiziksel varlıklar arasındaki uyumsuzluk artmaktadır.

Kurumsal ve birim düzeyinde ihtiyaç analizine dayalı yönlendirme ve kontrol mekanizmalarının eksikliği, hata düzeltmelerini zorlaştırmakta ve mali denetim süreçlerinde sorunlar doğurmaktadır.

Taşınır kayıt yetkililerinin iş ve işlemlerinin izlenmesi noktasında, üst yöneticilerin etkin müdahale imkânı bulunmamaktadır.

KBS, taşınır kayıt sorumlularını işlemlerini zamanında gerçekleştirmeye zorlayacak mekanizmalara sahip olmadığından, bu personelin işlemlerinin gecikmesine neden olarak kaynak yönetimini aksatmaktadır.

KAMU İSRAFININ ÖNLENMESİNE YÖNELİK ÖNERİLER

Türkiye’de mali dengesizliklerin oluşturduğu makroekonomik sorunların çözümü, kamu sektöründeki irrasyonel ve gereksiz harcamaların minimize edilmesine bağlıdır. Nitekim, makro ekonomik göstergelerinden enflasyon, işsizlik, cari açık, ekonomik büyüme ile kamu israfı arasında yakın bir ilişkinin bulunduğu literatürde bir çok araştırma bulunmaktadır. Bu nedenle kamu israfını önlemek amacıyla insan müdahalesini minimize eden, gelişmiş ve entegre dijital sistemlerin kurulması bir zorunluluk hâline gelmiştir. Bu çerçevede, kamu maliyesinin temel yapı taşlarını oluşturan bütçe, planlama ve uygulama süreçlerinin otonom ve dijital bir altyapı üzerine oturtulması gerekmektedir.

Günümüz bilgi teknolojileri, özellikle yapay zekâ, büyük veri analitiği ve yazılım sistemleri, kamu yönetimi reformları açısından önemli fırsatlar sunmaktadır. Bu doğrultuda, mevcut ve artık işlevselliğini yitirmiş olan KBS’nin yerine, modüler olarak kurgulanmış “Bütçe İzleme ve Akıllı Lojistik Yönetim Sistemi” (BİS-ALYS) gibi yeni nesil sistemlerin hayata geçirilmesi büyük önem arz etmektedir.

Yeni sistem kapsamında, kamuya ait tüm taşınır ve taşınmaz malların merkezi sanal depo altında konsolide edilmesiyle, kaynakların etkin ve verimli kullanımı sağlanabilecektir. Kamu kurumlarının ihtiyaç duyduğu mal ve malzemeler, satın alma sürecine girmeden, bu depolardan

otonom şekilde temin edilebilecektir. Böylelikle gereksiz harcamalar önlenmiş, ihtiyaçlara yönelik harcamalar rasyonel temellere dayandırılmış ve tüm kamu varlıkları kontrol altına alınmış olacaktır.

Bu sistemle birlikte kamu hizmetlerinin maliyeti ölçülebilir hâle gelirken, kurum performansı ve yöneticilerin hesap verebilirliği artırılabilecektir. Tüm kamu kurumlarının genel ve tali depoları anlık olarak dijital sistem üzerinden izlenebilir olacak, ihtiyaçlar arası transfer sağlanarak kaynak optimizasyonu gerçekleştirilecektir.

Yeni sistem, sadece taşınır malların değil, aynı zamanda gayrimenkul ve sarf malzemelerinin de kayıt ve kontrolünü sağlayarak, kamu bütçesinde önemli ölçüde tasarruf imkânı sunacaktır. Bu doğrultuda, mali yönetimde doğruluk, birlik, açıklık, hesap verebilirlik, saydamlık ve iktisadilik ilkeleri hayata geçirilerek, kamu kaynaklarının israf edilmeksizin, etkin ve rasyonel biçimde kullanılmasının önü açılacaktır. Nihai olarak, bu sistem kamu yönetimine olan güveni ve kurumsal itibarı da önemli ölçüde artıracaktır.

BİS-ALYS SİSTEMİNİN BARTIN ÜNİVERSİTESİ'NDE UYGULANMA NEDENLERİ

5018 Sayılı Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanunu'nun amacı, kalkınma plan ve programlarında yer alan politika ve hedefler doğrultusunda kamu kaynaklarının etkili, ekonomik ve verimli kullanımını; hesap verebilirlik ve mali saydamlık ilkeleri çerçevesinde gerçekleştirmektir. Hazine ve Maliye Bakanlığı tarafından geliştirilen ve hâlen kullanılmakta olan KBS sistemi, bu amaçlara hizmet edemediği için, BİS-ALYS sisteminin geliştirilmesi gereği ortaya çıkmıştır.

KBS'nin mevcut zafiyetleri nedeniyle kamu envanterinde bulunan birçok malzeme atıl durumda kalmakta, kaynaklar verimsiz kullanılmakta ve mükerrer alımlar yapılmaktadır. Bu durum, kurumsal bütçelerde yetersizliklere, makro düzeyde ise bütçe açıklarına ve kamu borçlanma ihtiyacına yol açmaktadır. Bu nedenle, Bartın Üniversitesi yönetimi tarafından özgün bir sistem geliştirme ihtiyacı doğmuştur.

2018 yılında, devlete herhangi bir maliyet yüklenmeksizin geliştirilen ve tamamen otonom işleyen Bütçe İzleme ve Akıllı Lojistik Yönetim Sistemi (BİS-ALYS) ile önemli kazanımlar elde edilmiştir. Bu sistem sayesinde kurum bütçesi rasyonel bir temelde planlanmakta, tüm mal ve

malzemeler kayıt altına alınmakta, envanter yönetimi etkinleşmekte ve minimum stok, minimum harcama, maksimum fayda ilkeleri doğrultusunda kamu kaynakları yönetilmektedir.

BİS-ALYS PROJESİNİN TEMEL AMACI

Kaynakların kıt, ihtiyaçların ise sınırsız olduğu bir dünyada, gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin en temel ekonomik sorunlarından biri, kaynak-ihtiyaç dengesinin sağlanmasıdır. Bu bağlamda, ekonomik yönetimin temel amacı, mevcut kaynakların etkin, verimli ve rasyonel biçimde kullanımını sağlamaktır. Türkiye'de uzun süredir gündemde olan bütçe açığı sorununun temel nedenlerinden biri, kamu hizmetlerinin sunumu sırasında kamu kurumlarına tahsis edilen kaynakların yeterli düzeyde ekonomik, etkili ve verimli kullanılmaması ve bu süreçleri yönetecek etkili bir sistemin eksikliğidir. Kaynakların verimsiz kullanımı, yalnızca kurumsal düzeyde değil, makroekonomik düzeyde de ciddi sonuçlar doğurmakta; kamu bütçesi ve cari işlemler dengesi üzerinde baskı oluşturarak makroekonomik göstergelerin bozulmasına yol açmaktadır.

Son on yıllık Merkezi Yönetim Bütçe Dengesi analiz edildiğinde, Türkiye'nin konsolide bütçesinin yaklaşık %10'u oranında açık verdiği görülmektedir. Kamu bürokrasisinin geleneksel, savurgan ve sistemsiz harcama alışkanlıkları, bu açıkların süreklilik kazanmasında önemli bir rol oynamaktadır. Söz konusu yapısal sorunlar; enflasyon, işsizlik, kişi başına düşen millî gelirden azalma, gelir dağılımında bozulma ve sermaye yetersizliği gibi makro göstergeleri de olumsuz etkilemektedir.

Bu durum üretim sektöründe de yansımalarını göstermekte, işletmelerin optimal ölçeğe ulaşamaması nedeniyle maliyetler yükselmekte, maliyet artışları ise piyasa fiyatlarına yansımakta ve talebin düşmesine neden olmaktadır. Azalan talep, işletmelerin kapasite altı çalışmasına ve dolayısıyla daha da artan birim maliyetlere sebebiyet vermektedir. Bu kısır döngü, hem özel hem de kamu sektöründe kaynak israfını ve verimsizliği artıran önemli bir yapısal sorundur.

Kamu kurumlarının asli görevi, kendilerine tahsis edilen kaynakları ekonomik, etkin ve verimli bir biçimde kullanarak kamu hizmetlerini yürütmektir. Bu çerçevede, 5018 sayılı Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanunu'nun temel amacı; kalkınma planları ve programlarda belirlenen hedefler doğrultusunda kamu kaynaklarının etkili, ekonomik ve verimli kullanımını sağlamak, hesap verebilirlik ve mali saydamlık ilkeleri doğrultusunda mali yönetim yapısını ve işleyişini düzenlemektir.

Bu yasal çerçeveye uygun olarak, Bartın Üniversitesi tarafından, Türkiye'nin dijital dönüşüm seferberliği kapsamında kamu kaynaklarında savurganlığı önlemek ve kaynak verimliliğini artırmak amacıyla Bütçe İzleme ve Akıllı Lojistik Yönetim Sistemi (BİS-ALYS) projesi geliştirilmiştir. Mevcut durumda Hazine ve Maliye Bakanlığı tarafından kullanılan Kamu Hesapları Bilgi Sistemi (KBS), yalnızca kaynakların kayıt altına alınmasına yönelik sınırlı bir fonksiyon sunmakta; varlık tabanlı bütçe hazırlığı, kaynak-ihtiyaç dengesinin sağlanması, atıl varlıkların aktif hâle getirilmesi, ekonomik ömrünü tamamlamış varlıkların değerlendirilmesi ve kurumlar arası varlık paylaşımı gibi alanlarda işlevsel bir çözüm sunamamaktadır.

Bu yetersizlikler nedeniyle kamu kurumlarında ciddi düzeyde kaynak israfı ve verimsizlik yaşanmakta; aynı zamanda bütçe yönetiminde stratejik karar alma süreçleri sekteye uğramaktadır. BİS-ALYS projesi, kamu kurumları envanterindeki tüm taşınır ve taşınmaz varlıkların akıllı sistemlerle izlenebilirliğini sağlayarak kaynak verimliliğini artırmak, israfı en aza indirmek ve gerçek ihtiyaçlara dayalı optimal bütçe planlaması yapmak amacıyla tasarlanmıştır.

Bu kapsamda BİS-ALYS projesi aşağıdaki hedefleri gerçekleştirmeyi amaçlamaktadır:

- Kamu kaynaklarının ekonomik, etkin ve verimli kullanımını sağlamak ve hizmet kalitesini artırmak,
- Taşınırın envantere girişinden kayıt silmeye kadar olan tüm süreçleri izleyerek aksaklıkları tespit etmek ve malzemeleri ekonomik ve teknik ömürleri boyunca etkin biçimde kullanmak,
- PUKÖ (Planla, Uygula, Kontrol Et, Önlem Al) kalite döngüsünü aktif biçimde destekleyen raporlama sistemleriyle kaynak israfını önlemek,
- Tedarik ve hizmet üretim süreçlerindeki aksaklıklara merkezi ve anlık müdahale imkânı sunmak,
- Süreç verimliliğini artırarak çalışan memnuniyeti ve iş kalitesini yükseltmek,
- Fiziki mekân, taşınır ve taşınmaz malzeme ile finansal kaynakların birimler ve personel arasında hizmet gerekleri dikkate alınarak dengeli, rasyonel ve adil biçimde dağıtılmasını sağlamak,
- Sisteme entegre edilmiş otokontrol mekanizmaları yoluyla kurumsal yapının güçlendirilmesine katkı sunmak,
- Tasarruf edilen kaynakların altyapı, Ar-Ge, inovasyon ve nitelikli eğitim faaliyetlerine yönlendirilmesini sağlamak,

- Gerçekçi ve dengeli bir bütçe yönetimiyle uzun vadede toplumun yaşam kalitesine katkıda bulunmak.

BİS-ALYS PROJESİNİN, TARİHÇESİ, KAPSAMI, İŞLEYİŞİ VE ÖNEMİ

Kamu kurumları, vatandaşlara sundukları hizmetlerde çeşitli makine, cihaz, araç-gereç, demirbaş, mefruşat, sarf ve tüketim malzemelerine ihtiyaç duymaktadır. Günümüzde kamu kurumlarına bağlı birimlerin malzeme talepleri çoğunlukla ademi-merkeziyetçi ve plansız biçimde karşılanmakta; bu durum mükerrer alımlara ve önemli ölçüde kaynak israfına neden olmaktadır.

1. Projenin Tarihçesi

BİS-ALYS projesinin geliştirilme süreci 2018 yılı sonunda başlatılmıştır. Süreç şu şekilde ilerlemiştir:

2019: Akıllı Lojistik Yönetim Sistemi Modülü yazılımı geliştirilmiş ve tüm birim envanterleri konsolide edilerek sanal depo kurulmuştur. Gerekli kurumsal altyapı ve standartlar oluşturularak ilk uygulamalar gerçekleştirilmiştir. Kurum personeline yönelik toplantı ve eğitimlerle farkındalık artırılmıştır.

2021: 14.07.2021 tarihli ve 2021/14-23 sayılı Üniversite Yönetim Kurulu kararı ile Genel Sekreterlik bünyesinde “Bütçe ve Akıllı Lojistik Yönetim Sistemi Şube Müdürlüğü” kurulmuştur.

2022: Makine öğrenmesi algoritmaları ve stok optimizasyon modülleri sisteme entegre edilerek analiz ve çıktılar ölçülebilir hale getirilmiştir. Proje kapsamında 18 paydaş toplantısı yapılmış, 105 karar alınmış ve 6 eğitim gerçekleştirilmiştir. Sistem, sürekli güncellenerek otonom bir yapıya kavuşturulmuştur. Diğer üniversitelerden, sistemi temin etmeye yönelik talepler gelmiştir.

2. Projenin Kapsamı ve İşleyişi

Proje Yürütücüsü: Bartın Üniversitesi Genel Sekreteri, Doç. Dr. Said CEYHAN

Bütçe İzleme ve Akıllı Lojistik Yönetim Sistemi (BİS-ALYS)Projesi, mal ve hizmet üretiminde ekonomiklik, verimlilik ve tasarrufu sağlayarak kamu kaynaklarının optimal kullanımını ve hizmet maliyetlerinin düşürülmesini amaçlayan bütünleşik bir dijital sistemdir.

Sistem; parçalara ayrılmış depoları sanal ortamda birleştiren, veriye hızlı erişimi mümkün kılan, adil dağılımı sağlayan ve bütçe yönetimine katkı sunan otonom bir yazılım çözümüdür. Stok yönetimi ve maliyet optimizasyonu yapay zekâ tabanlı algoritmalarla gerçekleştirilmiştir. Örneğin; atıl durumdaki 600 bilgisayardan yazılım ve donanımı güncellenenler kullanıma kazandırılmış ve yaklaşık dört yıl boyunca yeni bilgisayar alımı yapılmayarak önemli bir tasarruf sağlanmıştır.

Sistem, üniversitenin Stratejik Hedef Planı ve performans bütçesiyle ilişkilendirilerek ihtiyaçların bütçelenmesi, tedariki ve dağıtım süreçlerini entegre biçimde yürütmektedir. Atıl durumdaki malzemenin değerlendirilmesi, küçük maliyetlerle yeniden işlevselleştirilmesi kamu ekonomisine somut katkılar sunmuştur.

3. Sistem Entegrasyonu ve Performans Yönetimi

BİS-ALYS, 5’li likert ölçeğinde hazırlanan anketler ve tüketim kontrol mekanizmaları ile desteklenmiş; öğrenci ve personel sayısı, mekân büyüklüğü, tuvalet, sınıf gibi parametreler temel alınarak tüketim malzemelerinin verimliliği artırılmış, israf önlenmiştir.

Personelin etkin görev yapabilmesi ve sistemin sürdürülebilirliğini sağlamak amacıyla Performans Yönetim Sistemi geliştirilmiş, personele ilişkin performans karneleri oluşturulmuş ve özlük işlemlerinde bu veri dikkate alınmaya başlanmıştır. Proje kapsamında geliştirilen sistemin etkin kullanımına destek olan personel, Bartın Üniversitesi Senatosu’nun 29.01.2020 tarihli ve 2020/01-02 sayılı kararı doğrultusunda ödüllendirilmiştir.

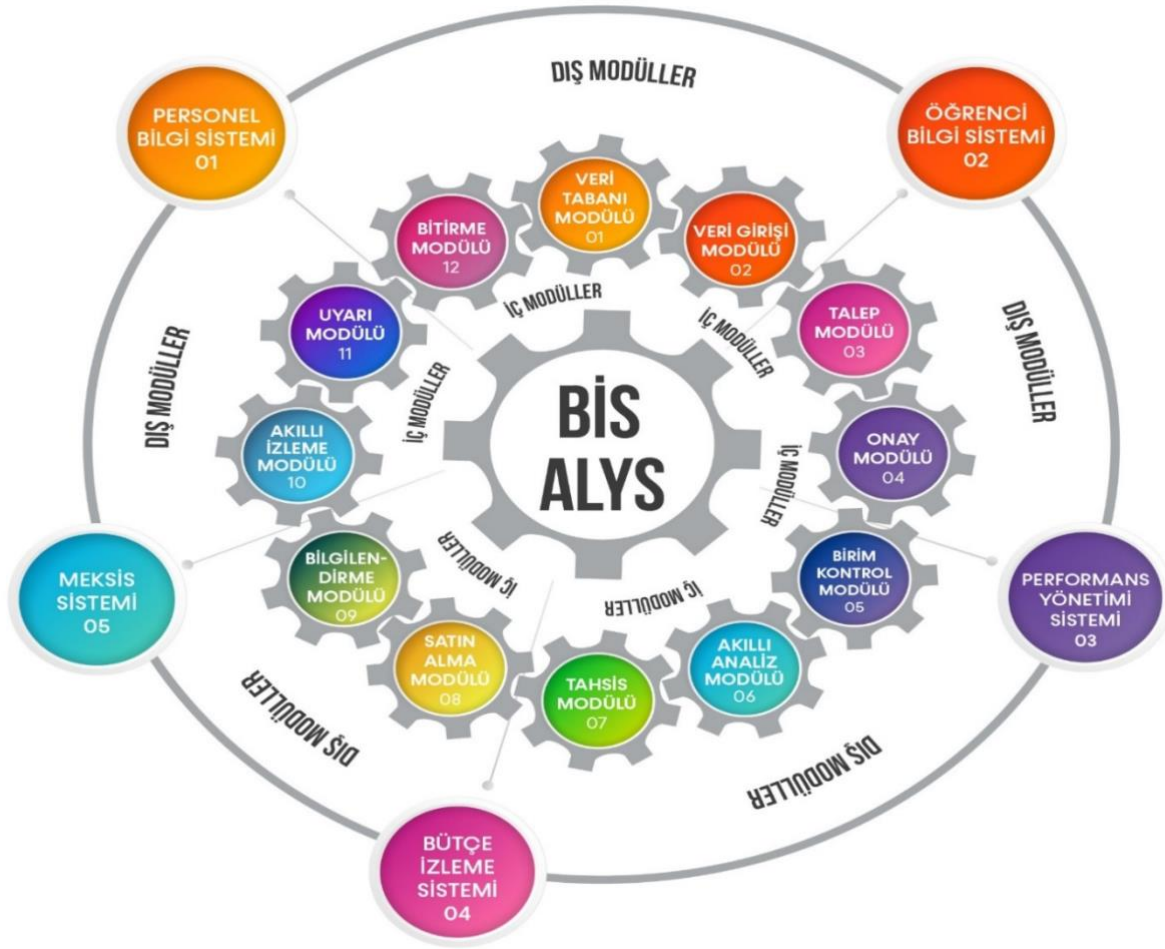
4. Finansal ve Kurumsal Boyut

Projenin yürütülmesinde herhangi bir dış finansman desteği alınmamış, proje personeline ödeme yapılmamıştır. Tüm süreç, üniversite üst yönetiminin yetkilendirmesiyle ve Genel Sekreterin liderliğinde gerçekleştirilmiştir. Projenin kurumsallaşması için Üniversite Yönetim Kurulu kararıyla “Bütçe İzleme ve Akıllı Lojistik Yönetim Sistemi Şube Müdürlüğü” kurulmuştur.

BİS-ALYS, etkin kaynak yönetimiyle doğrudan ve dolaylı tasarruflar sağlamıştır. Sistemin tüm modülleri halen aktif olarak kullanılmakta ve sürekli geliştirilerek kamuda uygulanabilir ve ulusal düzeyde yaygınlaştırılabilir bir model haline gelmiştir.

BİS-ALYS Sisteminin Modülleri ve İşleyişi

BİS-ALYS sistemi 5 adet dış ve 13 adet iç modülden oluşmakta olup iç ve dış modül çarkı Şekil 2’de sunulmuştur. Söz konusu modüllerin tümü otonom ve entegre olarak çalışmaktadır.

Şekil 2. Alys İç ve Dış Modülleri

BİS-ALYS Sistemi'ne Entegre Dış Sistem ve Modüller

BİS-ALYS sistemi, çeşitli dış modüllerle bütünleşik bir şekilde çalışarak kurumsal kaynak yönetimini optimize etmeye yönelik kapsamlı bir yapıya sahiptir. Bu çerçevede entegre edilen dış sistem ve modüller şunlardır:

- Görev Dağılım Analizi Modülü: Akademik ve idari personele tahsis edilen taşınırların, görev ve makam uyumluluğuna göre analiz edilmesini sağlar.
- Tüketim Malzemesi Dağılım Modülü: Fakülte ve yüksekokulların tüketim malzemesi ihtiyaçlarının, öğrenci sayıları dikkate alınarak adil, rasyonel ve gerçekçi biçimde belirlenmesini sağlar.
- Performans Yönetim Modülü: Taşınır kayıt sorumlularının terfi, tayin ve ödül süreçlerinde kullanılmak üzere, personel karnesinin otonom biçimde oluşturulmasına olanak tanır.
- Harcama Raporlama Modülü (BİS): Birim bütçelerinin tahakkuk bazlı harcamalarının detaylarının anlık raporlanmasını mümkün kılar.
- Mekânsal Varlık Takip Modülü: Bina, derslik, tesis ve ofis gibi fiziksel alanların sayısal ve metrekare bazında dijital olarak izlenmesini sağlar.

BİS-ALYS Sistemi'ne Entegre İç Sistem ve Modüller

BİS-ALYS'nin iç sistemleri, taleplerin oluşturulmasından onaylanmasına, malzeme transferlerinden envanter kontrolüne kadar tüm süreçleri kapsayan bir dijital yönetim altyapısı sunmaktadır:

- Veri Giriş Modülü: Birimlerin sistem üzerinden ihtiyaçlarını bildirmelerini sağlar.
- Veri Tabanı Modülü: Taşınır kayıt yetkililerince taleplerin sisteme kaydedilmesini sağlar.
- Takip/Onay Modülü: Birim amirlerinin talepleri oluşturması veya onaylamasını mümkün kılar.
- Taleplerin Analizi Modülü: Oluşturulan taleplerin incelenmesini ve yönetilmesini sağlar.
- Depo Durumu Araştırma Modülü: Talep edilen malzemenin mevcut olup olmadığını belirler.
- Devir İşlem Modülü: Malzeme mevcutsa, ilgili birimler arasında transfer sürecini başlatır.
- İzleme Modülü: Devir işlemlerinin takibini sağlar.
- Uyarı Modülü: Taşınır kayıt işlemlerinde aksama olduğunda sistem tarafından otomatik olarak uyarı oluşturur.
- Veri Girişi Sonlandırma Modülü: Güncelleme yapmayan birimlerin talep girişlerinin kapatılmasını sağlar.
- Satın Alma Modülü: Depoda bulunmayan malzemelerin bütçeden temin onay sürecini yönetir.

- Bitirme Modülü: İhale veya doğrudan temin yoluyla alınan malzemelerin sisteme kaydedilmesini sağlar.
- Bildirim Modülü: Uygun olmayan taleplerin gerekçeli şekilde reddedilmesini sağlar.

Proje uygulama sürecinde tüketim ve sarf malzemelerinin ölçü birimleri (litre, adet, paket, kg vb.) standartlaştırılarak envanter takibi kolaylaştırılmıştır.

Bu sistemle birlikte kamu envanterinde yer alan varlıkların izlenebilirliği sağlanarak kaynak kullanım verimliliği artırılmış, israf azaltılmış ve gerçek ihtiyaçlara dayalı optimal bütçeler hazırlanabilmektedir. Ayrıca, personelin görev ve unvanlarına uygun malzeme tahsisi ile kurumsal düzeyde adalet ve düzen sağlanmış, keyfi uygulamaların önüne geçilmiştir.

Sistemin Dijital Dönüşüm, Büyük Veri ve Kanıt Temelli Politikalara Katkısı

Kurum depolarındaki toplam 50.575 adet dayanıklı taşınır (kişisel, ortak ve ambar varlıkları dahil) ile binlerce tüketim malzemesi, türü, durumu ve kullanım uygunluğuna göre sınıflandırılmış ve dijital sisteme entegre edilmiştir. Bu kapsamda “Dayanıklı Taşınır ve Tüketim Malzemelerine ilişkin sanal bir depo oluşturularak kurum içinde büyük veri altyapısı tesis edilmiştir. Mikro ölçekteki bu veri yapısının kamu kurumlarına yaygınlaştırılmasıyla ulusal düzeyde işlevsel bir sistem geliştirilebilecektir.

BİS-ALYS projesi, yükseköğretim kurumlarında taşınır varlıkların dijital ortamda izlenmesi ve yönetilmesi bakımından öncü bir uygulamadır. Sistem, taşınmazların da dâhil olduğu kayıt, saklama, analiz ve raporlama süreçlerini etkin bir şekilde yürütmektedir.

İzleme ve Değerlendirme Süreçlerine Katkılar

- Karar alma süreçleri hızlanmış, bilgi temelli yönetim anlayışı benimsenmiştir.
- Tüm varlıkların sanal depo üzerinden yönetimi sağlanmıştır.
- İhtiyaç tespiti ve stok kontrolü doğruluğu artırılmış, maliyet ve israf azaltılmıştır.
- Kaynaklar etkin ve verimli şekilde dağıtılmıştır.
- Girdi-çıkı analizleri sayesinde bütçe tasarrufu sağlanmıştır.
- Atıl varlıklar yeniden kullanım sürecine dâhil edilmiştir.
- Merkezi veri yapısıyla denetim kolaylaştırılmıştır.

- Finansal süreçlerin takibi daha etkin hale getirilmiştir.
- Akıllı sistem ile dağıtık depolar sanal ortamda birleştirilmiş, otonom bir yapı kurulmuştur. Bu sayede veriye hızlı ulaşım, adil dağılım ve algoritmik stok optimizasyonu sağlanmıştır.

Ekonomik ve Teknolojik Katkılar

BİS-ALYS sistemi; kaynakların etkin, yerinde ve ekonomik kullanımını sağlayan, sürdürülebilir, esnek ve modüler bir yapıya sahiptir. Bu sayede:

- Âtıl malzemelerin ihtiyaç birimlerine tahsisi sayesinde doğrudan ölçülebilir tasarruflar elde edilmiştir.
- İhtiyaç dışı taleplerin filtrelenmesiyle kısmen ölçülebilir tasarruf sağlanmıştır.
- Gerçekçi bütçeleme uygulamasına geçiş sayesinde sayısallaştırılmayan ancak çok önemli ölçüde tasarruflar elde edilmiştir.
- Mali Sonuçlar: 2019-2023 yılı Mayıs ayı arasında sayısallaştırılabilen yaklaşık 1,2 milyon ABD Doları düzeyinde tasarruf sağlanmıştır.
- Teknolojik Sonuçlar: Âtıl durumda olan 600 yeni/eski bilgisayar revize edilerek tekrar kullanıma kazandırılmış; SSD ve RAM güncellemeleriyle performans %600 oranında artırılmıştır.
- Memnuniyet Sonuçları: Uygulanan memnuniyet anketi sonucunda paydaş memnuniyet oranı %79,78 olarak ölçülmüştür.

Süreçsel Katkılar

- Tüm idari ve akademik faaliyetlerle tedarik süreçleri arasında etkin ilişki kurulmuştur.
- Sistemin geri bildirimlerle sürekli iyileştirilmesi sağlanmıştır.
- Kalite yönetimi ve bilgi birikimi sayesinde büyük veri projeleri ile entegrasyon sağlanmaktadır.
- Merkezi izleme sayesinde zaman ve mekân tasarrufu elde edilmiştir.
- Birim ambarları konsolide edilerek denetim mekanizması güçlendirilmiştir.

BİS-ALYS, kamu kurumlarında yaygınlaştırıldığında bütçe açıklarının azaltılması, yatırımların artırılması ve işsizlikle mücadele gibi makroekonomik hedeflere katkı sağlayabilecek bir dijital

dönüşüm projesidir. Ayrıca, yerli ve milli olan bu sistemin desteklenmesi durumunda dış ticaret dengesine katkı sağlayabilecek potansiyele de sahiptir.

Sistemin Özgün ve Yenilikçi Yönleri

Kamu kurumlarında malzeme talep ve tedarik süreçleri genellikle manuel olarak yürütülmekte olup, bu durum sürecin verimliliğini düşürmekte ve kaynakların etkin kullanımını engellemektedir. Kurum bünyesindeki birim ve varlık sayısının fazlalığı, kontrol mekanizmalarının işleyişini zorlaştırmakta; bu da varlıkların takibi ve yönetimini imkânsız hale getirmektedir. Özellikle atıl durumda bulunan malzemelere ilişkin verilerin merkezi bir yapıda toplanamaması, mükerrer alımlara yol açmakta ve bu durum kamu kaynaklarının israf edilmesine neden olmaktadır. Bu bağlamda, mevzuatta vurgulanan “kamu kaynaklarının etkin, ekonomik, yerinde ve verimli kullanılması” ilkesi tam anlamıyla hayata geçirilememektedir.

Bu sorunlara çözüm olarak geliştirilen BİS-ALYS (Bütçe İzleme ve Akıllı Lojistik Yönetim Sistemi), kompleks ve entegre bir yapı sunmakta olup, üniversite bünyesinde hizmet üretimi için gerekli tüm girdilerin (finans, araç, gereç, makine, teçhizat, sarf malzemeleri vb.) yönetimini optimize etmeyi amaçlamaktadır. Sistem, lojistik ağı birim bazında düzenleyerek sürdürülebilir bir otonom yönetim modeli oluşturmakta, hizmet kalitesini artırmakta ve maliyetleri azaltarak verimlilik sağlamaktadır. Ayrıca sistem üzerinden birim, personel, ortak alan, yaş ve özellik bazlı detaylı raporlamalar yapılabilmekte, varlıklar sistematik biçimde sınıflandırılmakta ve ilgili birimlere dijital talimatlar iletilebilmektedir.

BİS-ALYS ile tüm varlıklar dijital bir havuzda toplanmakta; bu sayede hangi birimde hangi malzemelerin bulunduğu ve bu malzemelerin geçmişine ilişkin sicil bilgileri kolaylıkla tespit edilebilmektedir. Bu çerçevede, standardizasyon ve fiyat tespit komisyonları kurulmuş, veriler ölçülebilir, karşılaştırılabilir ve analiz edilebilir hale getirilmiştir.

Sistemin merkezi ve otonom yapısı, sürecin hızlı, kontrollü ve verimli bir şekilde yürütülmesini sağlamakta; zaman, iş gücü ve bütçe açısından ciddi tasarruflar sunmaktadır. Böylece ödeneklerin kullanım verimliliği artırılmaktadır.

BİS-ALYS'nin esnek ve geliştirilebilir altyapısı sayesinde farklı yazılım sistemleriyle entegre çalışabilmektedir. Hâlihazırda Hazine ve Maliye Bakanlığı'nın KBS (Kamu Bilgi Sistemi) verisi

sisteme haftalık olarak entegre edilmekte; ayrıca PBS (Personel Bilgi Sistemi), Mek-Sis ve UBYS gibi sistemlerle de uyum içinde çalışmaktadır.

Sistemin geliştirilme sürecinde, yetkin bir çekirdek ekip oluşturulmuş ve üst yönetim ile uygulayıcı birimler arasında etkin bir eşgüdüm sağlanmıştır.

BİS-ALYS, ihtiyaç duyulan malzemelerin etkin biçimde tedarik edilmesini, atıl varlıkların yeniden kullanımını ve dağıtımını yapılan varlıkların performansının izlenmesini sağlayarak kamu kaynaklarının sürdürülebilir şekilde yönetilmesine olanak tanıyan bir yazılım teknolojisidir. Ayrıca, proje yürütücüsünün 45 yıllık kamu maliyesi tecrübesinden kaynaklanan bilgi birikimi ile tespit ettiği sorunlara teknolojik çözümler sunması sayesinde elde edilen, özgün özelliklere sahip teknolojik bir sistem fikri olduğu için TÜRKPATENT Kurumu'na buluş başvurusu da yapılmıştır.

Projenin Model Oluşturma ve Yaygınlaşma Potansiyeli

Kamu kurumlarının, kendilerine tahsis edilen kaynakları etkin, ekonomik ve yerinde kullanarak hizmet sunma yükümlülüğü, 5018 Sayılı Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanunu ile düzenlenmiştir. Bu bağlamda geliştirilen BİS-ALYS Sistemi, malzeme tedarik süreçlerinde etkinliği sağlarken, atıl durumda bulunan varlıkların tekrar hizmete kazandırılması ve bu süreçlerin izlenmesiyle kaynak kullanımında optimizasyon sağlamaktadır.

BİS-ALYS, sanal envanter yapısı sayesinde dayanıklı taşınır ve tüketim mallarının güncel olarak izlenmesine, hurdaya ayrılmış malzemelerin değerlendirilerek hizmete kazandırılmasına ve böylece kaynak israfının önlenmesine katkıda bulunmaktadır. Sistemin sunduğu temel faydalar şunlardır:

- Konsolide sanal depo sistemi aracılığıyla, kurum genelindeki malzemelerin kaydı, dağıtımını ve kontrolü sağlanarak gereksiz alımlar önlenmektedir.
- Malzemelerin yeni, eski, bakım gerektiren ya da hurda statüsünde olup olmadıkları dijital ortamda sınıflandırılarak etkin kullanımına katkı sağlanmaktadır.
- İhtiyaçlar, satın alma yoluna gidilmeden, mevcut sanal envanterden karşılanmakta; bu durum stok maliyetlerini minimize ederken bütçe verimliliğini artırmaktadır.
- Taşınırdan sorumlu personelin görev tanımları ve iş akışları standardize edilmekte; dijital uyarı sistemi sayesinde olası aksaklıklar önlenmektedir.

- Personel performansı dijital puanlama sistemi ile objektif şekilde ölçülerek terfi, tayin ve ödüllendirme süreçlerine veri temelli bir yaklaşım getirilmektedir.
- Sistem, yatırım programlarının oluşturulması sırasında mevcut varlıkların anlık analiziyle mükerrer bütçelemelerin önüne geçilmesini de sağlamaktadır. Sanal ortamda depoların konsolidasyonu ile otonom bir sistem kurulmuş; böylece doğru veriye hızlı ulaşım, adil dağıtım ve algoritmalarla desteklenen stok-maliyet optimizasyonu mümkün hale gelmiştir.

BİS-ALYS Projesinin Kazanımları

-Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı tarafından düzenlenen 8. Verimlilik Proje Ödülleri Yarışması’nda Kamu Kategorisinde ikincilik ödülüne layık görülmüştür.

-Üniversitenin tüm akademik ve idari personeli tarafından benimsenmiş ve bu bağlamda kalite kültürüne dönüşmüştür.

-Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sakarya Uygulamalı Bilimler Üniversitesi, Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi, Adıyaman Üniversitesi, Ahi Evran Üniversitesi ve Kastamonu Üniversitesi gibi kamu kurumları tarafından sistemin örnek alınması yönünde resmi talepler alınmıştır.

-01.06.2021 tarihinde 2021/008977 numaralı başvuru ile Türk Patent ve Marka Kurumuna başvuru yapılmış ve sistemin yenilik içerdiği belirlenmiştir.

-25.04.2023 tarihinde Kültür ve Turizm Bakanlığı Telif Hakları Genel Müdürlüğü tarafından yazılım telif hakkı alınmıştır.

-Yükseköğretim Kurulu 2019 yılı Kurumsal Geri Bildirim Raporu’nda sistem örnek uygulama olarak gösterilmiştir.

-T.C. Hazine ve Maliye Bakanlığı tarafından “İyi Uygulama Örneği” olarak tüm yükseköğretim kurumlarına önerilmiştir.

-Times Higher Education (THE) 2023 ve 2024 Etki Sıralamalarında “Sorumlu Üretim ve Tüketim” kategorisinde Bartın Üniversitesi’nin dünya genelinde 101-200 aralığında, Türkiye’de ise ikinci sırada yer almasını sağlamıştır.

-Sistem, BM’nin 2030 Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları ile tam uyumlu olarak, Sorumlu Üretim ve Tüketim, Nitelikli Eğitim, Sanayi ve Yenilikçilik, Temiz Enerji, Sürdürülebilir Şehirler, Yoksulluğun Azaltılması gibi alanlara doğrudan katkı sunmaktadır.

-Proje yürütücüsünün uzun yıllar kamu maliyesi deneyimi ile ürettiği proje fikrinin uygulanmasına katkıda bulunan ekip üyelerinin isimleri, TÜRKPATENT Kurumu'na yapılan buluş başvurusuna eklenerek ödüllendirilmiştir.

-Üniversitemiz, Türkiye Kalite Derneği (KalDer) tarafından düzenlenen "İlham Veren Kamu Yönetimi" Proje Ödülleri kapsamında Akıllı Lojistik Yönetim Sistemi (ALYS) devlet üniversiteleri kategorisinde 2025 Yılında ödüle layık görülmüştür. Ayrıca,

-Sistemle Üniversitede ölçülebilen yıllık tasarruf tutarları Şekil-3 de sunulmuştur.

ŞEKİL-3. Yıllar İtibariyle Tasarruf Verisi

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Kamu maliyesinde sürdürülebilir dengenin sağlanabilmesi için öncelikli olarak kamu harcamalarının rasyonelleştirilmesi ve israfın ortadan kaldırılması gerekmektedir. Zira mevcut durumda kamu harcamaları, hazineyi adeta bir “dipsiz kuyu” ya da “kevgir” hâline getirmiştir. Bu şartlar altında, kamu mali dengesi ancak giderlerde etkinlik sağlandığı ölçüde kurulabilir.

Kamu bürokrasisindeki geleneksel, systemsiz ve israfa açık uygulamalar, kamu sektörünün bütçe açıkları vermesine ve dolayısıyla makroekonomik göstergelerin bozulmasına neden olmaktadır. Türkiye’de yaşanan iç ve dış denge sorunları; enflasyon, işsizlik, kişi başına düşen millî gelirden azalma, gelir dağılımı adaletsizliği ve sermaye yetersizlikleri gibi birçok makroekonomik göstergede olumsuz etkilere yol açmaktadır. Bu bağlamda, işletmelerin optimal ölçekten uzak üretim yapmaları yüksek maliyet sorununu doğurmakta; bu durum serbest piyasa koşullarında fiyat artışlarına ve enflasyona neden olmaktadır.

Bu sorunların çözümünde, üniversite bünyesinde geliştirilen BİS-ALYS sistemi önemli bir araç olarak öne çıkmaktadır. Söz konusu sistem; kurumsal işleyişi güçlendirmekte, personelin

performans esaslı ve objektif kriterlere dayalı değerlendirilmesine katkı sunmakta, güvenilir veri altyapısıyla rasyonel bütçe planlamasına imkân sağlamakta ve her yıl kurum bütçesinde en az %10 oranında verimlilik artışı sağlamaktadır. Bu yönüyle BİS-ALYS'nin tüm kamu kurumlarında uygulanması, kamu açıklarının azaltılması ve kamu politikalarının etkinliğinin artırılması açısından büyük önem taşımaktadır.

BİS-ALYS; kaynakların etkin, verimli, yerinde ve ekonomik kullanımını sağlayan, kaynak maliyetlerini minimize eden, kurumun fayda ve kârlılığını artıran, yeniliğe açık yapısıyla öne çıkan, ihtiyaç önceliklerine göre malzeme tedariki ve dağıtımını düzenleyen, atıl durumdaki varlıkları hizmet üretimine yönlendiren ve kaynak kullanımını sistematik biçimde optimize eden bir yapıya sahiptir.

Daha da önemlisi, bu sistem yalnızca teknik ve yönetsel bir araç değil; aynı zamanda insan kaynağında vicdani sorumluluk bilincini teşvik eden bir zihniyet dönüşümünün de parçasıdır. Toplumun temel değerleriyle uyumlu bir ahlak ve sorumluluk anlayışının, eğitim sisteminden başlayarak her düzeyde kurumsallaştırılması gerekmektedir. Bu kapsamda, Japonya örneğinde olduğu gibi, kök değerlerimize dayalı evrensel ahlak ilkelerinin ilk öğretimden itibaren müfredata entegre edilmesi; tarihî şahsiyetlerimizin yeni kuşaklara tanıtılması ve millî özgüvenin pekiştirilmesi gerekmektedir. Bu durum, artık yalnızca eğitim politikası değil, aynı zamanda bir millî güvenlik ve beka meselesi hâline gelmiştir.

Kamu sektöründe görev yapan bireylerin önemli bir kısmının, mevcut eğitim ve sosyal çevrenin şekillendirdiği kişilikler olduğu göz önüne alındığında, verimsizliğin nedenini bireysel yetersizliklerden çok, kurumsal ve toplumsal yapıdaki aksaklıklarda aramak daha doğru olacaktır. Bu nedenle, eğitim sistemindeki hedef eksikliği, toplumsal değer kaybı ve bilinç yetersizliği gibi sorunların çözülmesi büyük önem arz etmektedir. Kamu görevlilerinin, görevlerini milletin emaneti olarak görmeleri; doğruluk, çalışkanlık ve fedakârlık gibi değerlere bağlı kalmaları; kamu kaynaklarını tıpkı kendi malı kadar hassasiyetle korumaları gerektiği bilincinin oluşturulması zaruridir.

Bu çerçevede Japonya örneği dikkat çekicidir. Japonya tarihsel olarak modernleşmeye Osmanlı'dan daha geç başlamış olmasına rağmen, Batı'nın bilim ve teknolojisini özümseyip, kendi sosyo-kültürel değerlerini korumayı başarmıştır. Japonya'nın ada devleti olması, kültürel homojenliği ve Batı emperyalizmine coğrafi uzaklığı gibi avantajları modernleşme sürecini

kolaylaştırmıştır. Türkiye ise, çok uluslu ve çok dinli bir imparatorluktan ulus-devlete geçiş sürecinde sekülerleşme ile birlikte çok daha zorlu bir modernleşme süreci yaşamıştır (Türkislamoğlu, 2024).

1853'te ABD'nin Japonya'ya zorlayıcı biçimde ticaret kapılarını açtırmasıyla başlayan Meiji Restorasyonu, Japonya'nın modernleşme sürecinde kritik bir dönüm noktasıdır. Bu süreçte Japon aydınları, Batı'nın üstünlüğünü kabul etmiş ancak bunu kendi kültürel kimlikleriyle harmanlayarak "Wakon Yosai – Japon Ruhü ve Batı İlmî" anlayışıyla hareket etmişlerdir (Giritli, 1986).

Genel anlamda, israf etmeme bilincinin bireylerin zihninde ve yaşamında yerleşmesi için eğitim sisteminde köklü reformlara ihtiyaç vardır. İlköğretimden üniversiteye kadar her seviyede bu bilinç müfredata entegre edilmeli; kamu kurumlarında sürekli hizmet içi eğitimlerle bu kültür desteklenmelidir. Aksi takdirde, kültürel kimliğinden kopuk bir toplum yapısıyla günümüzün çok boyutlu küresel rekabet ortamında başarılı olmak mümkün değildir.

Ayrıca, Hazine ve Maliye Bakanlığı'nın Kamu Bilgi Sistemi (KBS) ile entegre olarak çalışacak şekilde geliştirilen BİS-ALYS sisteminin tüm üniversitelerde ve kamu kurumlarında yaygınlaştırılması durumunda, kamu borçlanma ihtiyacı azalacak ve bütçe açıklarının kapanmasına önemli katkılar sağlanacaktır. Merkezi yönetimden yerel yönetimlere, KİT'lerden mahalli idarelere kadar tüm kamu kurumlarında uygulanabilirliği olan sistem, sanal ana depo ve bağlı birim depolarını anlık izleme imkânı sunmakta ve büyük avantajlar sağlamaktadır. Ayrıca, analiz ve raporlama yetenekleri ile otokontrol mekanizmasını işler hâle getirmekte; böylece usulsüzlük, yolsuzluk, kayıp-kaçak ve israf gibi sorunları ortadan kaldırma potansiyeli taşımaktadır.

KAYNAKÇA

Aktan, C. C. (2009). Arz yönlü iktisat teorisi ve Haldun Laffer etkisi. *Ekonomi Bilimleri Dergisi*, 1(2). <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/332932>

Aktan, C. C. (2024). *Kamu tasarrufu*. https://www.researchgate.net/publication/380938472_ (Erişim tarihi: 16 Aralık 2024)

Aydınbaş, Y. E. (2018). *İnsan, ahlak ve iktisat*. Türkiye Yazarlar Birliği Yayınları.

- Aykın, H. (2019, 18 Ağustos). Para harcamanın dört yolu – Friedman matrisi. <https://vergidosyasi.com/2019/08/18/para-harcamanin-dort-yolu-friedman-matrisi/>
- Baysal. (2017). <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/738807>
- Bilginotu. (2024). *Türkiye'nin israf karnesi*. İstanbul Planlama Ajansı. https://ipa.istanbul/wp-content/uploads/2024/09/BILGI-NOTU_TURKIYENIN-ISRAF-KARNESI-5.pdf (Erişim tarihi: 20 Eylül 2024)
- Bianet. (2024). IPA: Kamusal kaynakların israfı toplumun refahını olumsuz etkiliyor. <https://bianet.org/haber/ipa-kamusal-kaynaklarin-israfi-toplumun-refahini-olumsuz-etkiliyor-299771>
- Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı. (2024). *İstihdam verileri*. <https://www.sbb.gov.tr/istihdam>
- Cowen, T. (1982). Say's law and Keynesian economics. In R. H. Fink (Ed.), *Supply-side economics: A critical appraisal* (p. 1). Alethia Books.
- Demirezen. (2018). Tüketim toplumlarında ahlâk tasavvuru ve İslâm. In Y. E. Aydınbaş (Ed.), *İnsan, ahlak ve iktisat* (s. xx–xx). Türkiye Yazarlar Birliği Yayınları.
- Dinler, Z. (2011). *İktisada giriş*. Ekin Yayınları.
- Durmuş, H. (2022). *İslam iktisadı tüketim anlayışı: İstisraf perspektifinden değerlendirme*. <https://isefam.sakarya.edu.tr/wp-content/uploads/2022/10/3-ISLAM-IKTISADI-TUKETIM-ANLAYISI-4.pdf> (Erişim tarihi: 5 Mayıs 2024)
- Ersoy, A. (1995). *Silm sosyal yapılanma*. Yörünge Yayınları.
- Ersoy, A. (2017). Erdemli olmanın merhaleleri ve sosyal kurumsal yapı: Modern tekelci iktisadî sistemden insan merkezli iktisadî nizama geçiş. In Y. E. Aydınbaş (Ed.), *Ahlak ve iktisat* (Bölüm). Türkiye Yazarlar Birliği Yayınları.
- Ersoy, A. (2018). *Erdemli olmanın merhaleleri ve sosyal kurumsal yapı*. Türkiye Yazarlar Birliği Yayınları. <https://kitap.tyb.org.tr/kitap/ahlakveiktisat.pdf> (Erişim tarihi: 1 Mayıs 2024)
- Giritli, İ. (1986). Japonya'nın modernleşmesi ve Atatürkçü modernleşme. *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 2(5), 361–378.

- İMMİB. (2024). Küresel borç stoku artıyor. <https://immib.org.tr/tr/kuresel-borc-stoku-artiyor> (Erişim tarihi: 10 Aralık 2024)
- TGMP. (2025). *Türkiye İsrâf Raporu 2025*. https://www.tgmp.net/eyayin/israf_raporu_2025.html
- Karakoç, S. (1976). *İslam kültürünün ekonomik striktürü*. Diriliş Yayınları.
- Kartal, M. A. (2009). İktisat penceresinden kâinata ve insana bakış. *Küresel Kriz ve Said Nursi'nin İktisat Görüşü*, 106. (Erişim tarihi: 2 Mayıs 2024)
- Kartal, M. A. (2015). İktisat penceresinden kâinata bakış. <http://www.rne.com.tr/faaliyetler/pazar-seminerleri/iktisat-penceresinden-kainata-bakis-mehmet-abidin-kartal/>
- Khan, M. A. (1992). *Theoretical studies in Islamic banking and finance*. Institute for Research and Islamic Studies.
- Kırılmaz, A. (2020). Kamu mali yönetiminde şeffaflık ve hesap verebilirlik araçları: Faaliyet raporları. *Akademik Ombudsmanlık Dergisi*(3), xx–xx.
- Özaydın, A., Arslan, İ., & Bayar, İ. (2021). İbn Haldun'un iktisadi kalkınma anlayışını inşa eden iktisadi faktörler. *İlahiyat Akademi Dergisi*(13). Gaziantep.
- Sarıbaş, H. (2018). İslâmî iktisat ve insan: Tüketici talebi analizi. In Y. E. Aydınbaş (Ed.), *Ahlak ve iktisat* (Bölüm). Türkiye Yazarlar Birliği Yayınları.
- Sarısu, A. (2008). *Yaklaşım Dergisi*(185), Mayıs. <https://vergidosyasi.com/2019/08/18/para-harcamanin-dort-yolu-friedman-matrisi/>
- Tabakoğlu, A. (2015). İslam iktisadı üzerine söyleşi. <https://islamiktisadi.net/2015/09/02/ahmet-tabakoglu-ile-islam-iktisadi-uzerine/>
- Ticaret Bakanlığı. (2018). *Türkiye israf raporu 2018*. https://tuketici.ticaret.gov.tr/data/5e6b33e913b876e4200a0101/Turkiye_Israf_Raporu_2018.pdf
- TÜİK. (2024). *Devlet hesapları 2022*. <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Devlet-Hesapları-202249648> (Erişim tarihi: 3 Eylül 2024)
- Türkislamoğlu, E. (2024). Türkiye ve Japonya'nın modernleşme süreçleri: Benzerlikler-farklılıklar. *Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE Dergisi*. (Yayın tarihi: 20 Aralık 2024)
- Yüksel, S., Dinçer, H., & Vatandaş, E. (2022). Kamudaki israfın azaltılması için DEMATEL yöntemi yardımıyla strateji önerilerinin sunulması. <https://doi.org/10.52693/jsas.1210667>

Yıldız, M. (2010). <https://www.ajindex.com/dosyalar/makale/acarindex-1423880928.pdf>

